

Hans Caldaras

Očima pozorovatele. Paměti.

Nakladatelství Prisma, Stockholm, Švédsko, 2002, 323 s.

Hans Caldaras je ve Švédsku známá osobnost; veřejnost ho zná jako zpěváka, ale také jako člověka bojujícího proti diskriminaci. Na stránkách knihy „Očima pozorovatele“ nám autor předkládá svůj fascinující životní příběh. Caldaras se narodil ve Stockholmu v rodině Romů-Kalderašů, která kočovala až do Hansových deseti let. Proto teprve v deseti letech začal chodit do školy.

V Caldarasově příběhu je humor, opravdovost a vřelost. Nejpoutavější jsou kapitoly, které pojednávají o jeho předcích v Rusku a Rumunsku. Svoje vyprávění začíná autor kapitolou nazvanou „Pápo“. Zachycuje v ní život dědečka z matčiny strany Dhama Kaldarase, narozeného v Rusku kolem roku 1870, a živě popisuje rodinné putování Ruskem do „nové země“, Švédska.

V celé knize líčí svůj pocit outsidera, kterým byl jak ve švédské společnosti, tak i mezi Romy, protože autorův otec nebyl Rom. Píše však i o své mezinárodní hudební kariéře a o tom, jak ho bavilo zpívání. Kniha přináší i zajímavé střípky z historie druhé světové války, kdy švédští Romové žili v neustálém strachu z deportace do Hitlerových koncentračních táborů. Kniha *Očima pozorovatele*, doplněná krásnými černobílými fotografiemi, je významným svědectvím jednoho švédského Roma o jeho životní cestě.

Andrea Chalupa

(přeložila Nikola Ludlová)

Jiří Hanzal

Cikáni na Moravě v 15. až 18. století

Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2004, 240 s.

Kniha je rozšířená a redakčně upravená disertační práce, která čekala na vydání po emigraci autora již od roku 1979. Autor si neklade za úkol zjednodušovat a popularizovat poznatky o historii Romů, kniha je plná konkrétních údajů získaných z archivních pramenů.

První a nejkratší kapitola shrnuje názory na původ Romů a jejich minulost v Evropě. Další kapitoly tvoří původní historické bádání autora. Hanzal zpracoval zdroje na krajské, zemské a lokální úrovni (církvní matriky, záznamy soudních výsledků a rozhodnutí, písemnosti konkrétních panství na Moravě). Získaná data uvedl do souvislosti s již dříve historiky zpracovanými císařskými patenty. To umožnilo částečně rekonstruovat uplatňování centrálních proticikánských opatření v praxi. Poskládáním dat z více zdrojů v určité lokalitě autor také „vystopoval“ osudy konkrétních osob. Čtenář si tak může představit, jak byly životní podmínky Romů různými opatřeními ovlivňovány.

Zařazeny jsou i vsuvky, ve kterých se autor vyjadřuje k dalším historikům publikujícím o romské historii u nás, přibližuje čtenáři práci s prameny a možná úskalí jejich výkladu.

Publikovány jsou také zajímavé textové přílohy, obsáhlá bibliografie spolu s popisem stavu historického bádání v této oblasti, i názor autora na to, kam by se mělo ubírat a pokračovat.

Helena Plešingerová

Zuzana Jurková (ed.)

Romská hudba na přelomu tisíciletí – sborník z konference

Studio Production Saga s.r.o. ve spolupráci s Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2003, 133 s., anglicky a česky.

Nesamozřejmá (česká) etnomuzikologie

Prvá nesamozřejmost svázaná s recenzovaným dílkem „Romská hudba na přelomu tisíciletí – sborník z etnomuzikologické konference“ (pořádané v rámci Mezinárodního romského festivalu Khamoro 2003) je sám fakt, že jak tato konference, tak vydání sborníku se obojí odehrálo v českých končinách, kde vlastně žádná etnomuzikologie v pravém slova smyslu neexistuje. Tato lehce paradoxní situace má svá vysvětlení: etnomuzikologie je velmi mladý obor konstituovaný v USA a v západní Evropě kolem poloviny 20. století. V té době vznikají první badatelská pracoviště, etnomuzikologie se prosazuje jako samostatný obor na univerzitách a objevují se první oborové časopisy. Tyto hlavní příznaky provázející vznik nové vědní disciplíny se v tehdejší Československou ovšem neprojevovaly. Hudebně-vědní přístupy nového oboru byly v našich končinách reflektovány pouze řídce a i po pádu železné opony proniká etnomuzikologie za naše hranice zatím jen velmi opatrně. Je možné navštěvovat etnomuzikologické kurzy dvou ojedinělých etnomuzikologů v ČR PhDr. Zuzany Jurkové, PhD. (Fakulta humanitních studií UK, Filozofická fakulta UK) a Vlastislava Matouška, PhD. (Hudební fakulta AMU a Filozofická fakulta UK); stav průniku etnomuzikologie do českých zemí lze průběžně kontrolovat na webových stránkách www.etnomuzikologie.cz a poměrně hmatatelným znakem tohoto průniku je také recenzovaný sborník z etnomuzikologické konference. Bez povšimnutí nelze nechat také to, že jak na průběhu konference (péče o referenty), tak na vydání sborníku (Diskusní příspěvek Martina Hrbka, překlady z angličtiny Veroniky Seidlové a Petry Jelínkové) se podíleli právě účastníci etnomuzikologických kurzů FHS UK.

S jistou nesamozřejmostí etnomuzikologie v českých zemích je rovněž spojena i skutečnost, že jakkoli není pojem etnomuzikologie v Čechách pojmem zcela neznámým, sémantické pole tohoto pojmu bývá nepřiměřeně zužováno jeho zaměňováním s pojmem *hudební folkloristika*. Ta má u nás velmi hluboké kořeny a během zhruba stopadesátileté vědecké činnosti přinesla poměrně ohromující výsledky. Nicméně studium hudebního folklóru je pouze jednou z oblastí etnomuzikologie a není tudíž možné považovat tyto termíny za synonymní. Čím se vlastně etnomuzikologie zabývá a jak? Předmětem zájmu etnomuzikologie je hudba jako taková, všech společností a společenských skupin v celosvětovém měřítku. Hudba je nahlížena jako jeden z projevů lidského chování a jako jev multikulturní. Úkolem etnomuzikologie je takto pojatou hudbu zkoumat v rámci jejího kulturně-společensko-historického kontextu. Je tedy třeba ptát se, proč ji lidé realizují, za jakých okolností, kdo, jak, jaké je postavení těch, kteří ji pro-

vozuji, jak je nahlížena ostatními lidmi společnosti, co o ni lidé říkají, co pro ně znamená, jak je propojena s jejich životy, jak je hudba předávána, jaké představy s ní lidé spojují, a zabývat se tak nikoli jen znějící hudbou, ale také tím, co se děje kolem hudby a co nám toto dění okolo může prozradit.

Takto široce chápaný obsah slova etnomuzikologie by v určitém smyslu mohl být ovšem rivalem pojmu *muzikologie*, jemuž by se rovněž dalo rozumět jako věda o hudbě jako takové. Situace je však v tomto případě přesně obrácená, protože termín *muzikologie* je vnímán tradičně v užším smyslu (tj. orientace pouze na západní uměleckou hudbu), třebaže s vědomím určité rozpornosti: „*Tradiční orientace muzikologie na evropskou uměleckou hudbu je oprávněná potud, že evropská hudební kultura je v řadě ohledů velice rozvinutá a hraje roli hegemonu (...), neoprávněná zase v tom, že v řadě rysů jsou ostatní hudební kultury neméně svébytné a mají své specifické hodnoty (...)*“ (Poledňák, I.; Fukač, J. – Úvod do studia hudební vědy; Univerzita Palackého, Olomouc 2001, str. 147) Vztah obou pojmů je tedy problematický a silně závislý na zaměření a stavu bádání v disciplínách, které označují. Jeden z předních amerických etnomuzikologů Bruno Nettl o tom soudí: „*(...) já osobně nahlížím [to, čím se etnomuzikologie zabývá] jako oblast náležející v první řadě muzikologii, ne jako doplněk, nýbrž jako samotné její centrum.*“ (Nettl, B. – *The Study of Ethnomusicology*; University of Illinois Press, 1983, str. 11) Vzhledem k specifické podobě české etnomuzikologie je tedy vztah obou disciplín u nás málo překvapivý: „*Souborně lze bohužel konstatovat, že česká etnomuzikologie (v plném smyslu slova) je zatím málo rozvinutá a rozhodně neplní úlohu jedné z klíčových muzikologických disciplín.*“ (Poledňák, I.; Fukač, J. – Úvod do studia hudební vědy; Univerzita Palackého, Olomouc 2001, str. 152)

Nesamozřejmý obsah sborníku

Tradice romské hudby má své provokující napětí. To spočívá mimo jiné v tom, že jakkoli se jedná o hudbu v evropském prostoru velmi různorodou, všude nabízí svým osobitým přetavením lidových lokálních tradic a také evropské klasické hudby určitou reflexi hudebním tradicím majoritní společnosti. Pro etnomuzikologa je proto velkou výzvou sledovat, jak tato hudba vznikala a proměňovala se, v obecné rovině jej nutí ptát se po úžasných schopnostech člověka vytvářet hudbu a pracovat s ní. Jak jsme asi blízko obecně lidským principům, pozorujeme-li romskou hudbu v tolika různých podobách a s tolika rozličnými prvky a přeci vždy vzniklou na stejném základě – tj. prolnutím dvou odlišných způsobů myšlení? Kolik je takových možností různého myšlení a jejich splývání ve světě? Kolik je podob hudby na světě ještě před námi v kontextu globalizujícího se světa? Vzdá se člověk své schopnosti vytvářet stále nové a originální podoby hudby? Bude jednou vládnout uniformita a odmítnutí možnosti myslet *jinak*?.. Znovu slovy Bruno Netlla: „*Přejeme si vědět, jak a proč (...) se písně, styly, repertoáry proměňují a proč a jak vznikají. Jednou bychom rádi dokázali předpovědět, jaká bude hudební budoucnost (...)*“ (Nettl, B. – *The Study of Ethnomusicology*; University of Illinois Press, 1983, str. 11) Romská hudba nás nutí nejen uvědomovat si snahu o její pochopení cosi o sobě samých, ale také nás nutí uznat, že není jen jedna cesta (hudebního) myšlení, ale naopak mnoho cest. Připustíme-li jejich existenci a vydáme-li se po nich, stáváme se bohatšími, náš pohled se „splynutím horizontů“ stává širším, svět pestřejším a obzor nedozírnějším... To není málo! Moci se dovědět o hlavních podobách romské hudby v různých dobách a na různých místech Evropy z jednoho zdroje a ještě v češtině, to je další z řady nesamozřejmostí, které sborník přináší!

Sborník představuje dvě skupiny příspěvků. Jednu tvoří referáty, jež se různými způsoby vztahují k hudbě Romů označované jako *tradiční*. Zabývají se jejími podobami v různých končinách a proměnami v proudu staletí až k dnešku („Arabští Romové“, „Původ romského [ruského] hudebního lidového umění“, „Co je cikánská hudba?“,

„Evropská minulost, přítomnost a budoucnost skrze romskou hudbu“, „Phurikane gila“, „Menšiny baví většiny“). Tyto příspěvky jsou uspořádány geograficky od nejvzdálenějších k nejbližším vzhledem k Čechám. V druhé skupině nalezneme články svým obsahem různě vzdálené od pojmu *tradiční romská hudba* a na základě toho také uspořádané („Globalizace, misie, romský gospel“, „Kytara Djanga Reinhardta“, „Ozvučování prostředí“).

Zatímco prvou skupinu vyznačuje hledisko více či méně etnomuzikologické, v druhé převažuje spíše hudebně publicistické. Patrně proto jsou zařazeny dva příspěvky („Globalizace, misie, romský gospel“, „Menšiny baví většiny“) do jiné skupiny, než kam by podle klíče vztahu k *tradiční romské hudbě* mohly případně patřit.

Mluvíme-li o fenoménu romské hudby, nemůžeme si opět nepovšimnout jisté nesamozřejmosti: Samotný fakt, že se o romské hudbě v evropském prostoru mezi majoritou ví a že je poměrně snadno dostupná a stále více oblíbená, je záležitostí teprve posledních několika let. Diskusní příspěvek Martina Hrbka nám tento fakt přibližuje statistickými výsledky průzkumu reflexí hudebního dění v oblasti romské hudby v deníku MF DNES. Na totéž v širším evropském kontextu upozorňuje Petr Dorůžka ve svém referátu zabývajícím se otázkami, co vedlo k rozšíření romské hudby během posledních deseti let, co asi zapříčiňuje její stoupající popularitu, jaký byl a je vztah romské hudby a evropských hudebních stylů a co jim přináší.

Jinou nesamozřejmostí je samotný pojem *romská hudba*: Jak vnímají svou hudbu romští profesionální hudebníci v Rumunsku? Co sami považují za romské a jak je jejich hudba nahlížena Neromy? Je každá hudba hraná Romy zařaditelná pod kategorii *romská hudba*? Hraje roli, jakým jazykem jsou písně zpívány? Existují nějaké zvláštní společné rysy romského interpretačního stylu v Rumunsku? Tyto nesnadné otázky položila Seranta Radulescu.

I v dalších článcích prosvítá tatáž otázka vždy vyvolaná charakteristickým rysem průniku specifického romského hudebního myšlení a evropských hudebních tradic. Tak nás znovu Petr Dorůžka upozorňuje například na to, že v souvislosti s romskou hudbou můžeme mluvit pouze o „mozaice mnoha stylů“ a Vladimír Kutenkov zdůrazňuje: „musíme připustit, že neexistuje žádná jednotná romská kultura“ a „původní romské hudební systémy se objevily pouze v těch zemích, kde existovaly profesionálně vystupující skupiny“, čili ve Španělsku (jež není na konferenci zastoupeno), Maďarsku a Rusku. Sám pak rozebírá vznik a vývoj ruských profesionálních pěveckých sborů Romů, které se staly nedílnou součástí ruské kultury a jsou nositeli splynutí slovanské a orientální tradice. Paradoxem této specifické romské cesty v Rusku je podle posledních výzkumů skutečnost, že i tzv. romské táborové písně známé z 19. století, mají svůj původ právě v těchto profesionálních sborech a původní romské písňové vrstvy jsou velkou neznámou. Nacházíme tak osten téže otázky: Co je a co není *romská hudba*? Podobně zajímavé je splynutí tradice evropské klasické hudby a romských tradic v Maďarsku, jak nám jej popisují ve svých článcích každá trochu z jiné perspektivy Katalin Kovalcsik a Irén Kertész–Wilkinson. Naznačují, v čem se liší vývoj fenoménu romská hudba v Maďarsku oproti Balkánu, jakou roli sehráli romští muzikanti v době maďarského národního obrození, jak silnou součástí maďarské kultury vzniklý hudební systém je, jak se střetl tento systém s nově přichozími Olašskými Romy po druhé polovině 19. století, jaký je jeho vztah k maďarské lidové hudbě, jak souvisí s identitou Rumungrů a jak se tato tradice proměňuje v průběhu dvacátého století. Souhrnně řečeno, pojem romská hudba se ukazuje jako ne zcela samozřejmý...

Naproti těmto zmíněným příspěvkům spíše retrospektivního zaměření se ve sborníku objevují dva referáty odkazující k nedávno proběhnulým terénním výzkumům a stručně nastiňují jejich průběh a výsledky. Barbara Rose Lange se zaměřila na výzkum romských hudebních projevů v rámci maďarských evangelikálních hnutí a jejich změn v souvislosti s vývojem a proměnami těchto hnutí v průběhu posledních patnácti let. Jana Belišová informuje o výsledcích záchranného výzkumu mizejících tzv. starodávných písní (*phurikane gila*) v romských osadách na východ-

ním Slovensku: S čím se může vědec v terénu setkat? Co zapříčiňuje zánik těchto starodávných písní? Jaký je současný stav jejich výskytu? Jak by se daly vlastně charakterizovat? Otázky odkazující k samotným základům etnomuzikologického bádání...

Tři příspěvky, jejichž zmínění jsem si nechal na závěr, se svým pojetím a zaměřením na fenomén romská hudba všem předchozím nejvíce vzdalují. Michel Elefteriades přináší stručné, obecné shrnutí o špatné situaci Romů v arabských zemích. Hudbě věnuje jen krátký odstavec upozorňující na stoupající nezáměr Arabů o romskou hudbu díky proměně hudebního vkusu a módy; zmiňuje několik málo romských hudebníků, jimž se v minulosti podařilo dosáhnout značné proslulosti v arabském světě (součástí tohoto referátu bylo promítání filmu zaměřeného hlavně na hudbu). Referát Pavla Klusáka nám připomíná osobitou a průkopnickou hru jazzového kytaristy Djanga Reinhardta se zdůrazňováním jeho osobní geniality, nepoplatné romskému původu. Poslední příspěvek se od tématu romská hudba vzdaluje nejvíce, nikoli však od témat etnomuzikologie: David Toop se zamýšlí nad vztahem hudby a pohybu. Ptá se: Není právě hudba vydědenců, věčně putujících marginálů, nejlepším vyjádřením pocitů z bloudění člověka současné civilizace přeplynými městy, počítačovými sítěmi, z bloudění napříč zeměmi, kontinenty a mezi světadíly? Nestává se veškerá hudba našeho světa tak trochu nomádkou? Filozoficky-impresivním rozjímáním se dostává Toop až k nejvyšším metám etnomuzikologické abstrakce, kdy se ptáme, jaký je vztah mezi společností, dobou a podobou hudby? Co se všechno dovidáme skrze její symboliku? „*Zkoumáním toho, jak lidé, vnímání jako vyhnanci, využívali svou kulturu k upevnění stability a silné identity, se můžeme dozvědět také něco užitečného o tom, jak si najít místo v elektronickém světě budoucnosti. Jak si například mohou mladí lidé, zachycení v síti elektronické komunikace a zlomkovitých vědomostí, najít bezpečné klidné místo v sobě samých?*“, zamýšlí se pozoruhodně Toop. Lepší tečka za etnomuzikologickou konferencí snad ani zaznít nemohla...

Nesamozřejmé provedení a posláním sborníku

Z hlediska technického provedení shledávám velmi příjemným design obálky, využívající kontrastu šedého podkladu a barevné fotky v kombinaci s transparentním provedením romské vlajky. Vše je citlivě propojeno a nepůsobí ani podbíživě, ale ani příliš stroze, jak se děje u sborníků vědeckého zaměření se smutnou pravidelností. Obálka je zkrátka vyvedena zajímavě, což ve spojení s užitým voskovým papírem, čtyřmi černobílými fotografiemi v textu, kvalitním, poutavě podaným obsahem ne příliš rozsáhlých příspěvků a dvojazyčnou verzí, zvyšuje atraktivitu sborníku. To dobře odpovídá jeho mimořádné důležitosti nejen jako průkopníka a propagátora u nás okrajové vědecké disciplíny, ale i okrajové, přehlížené a bohužel stále opovrhované společenské skupiny Romů.

Nesmírně potěšující součástí tohoto sborníku je také česká a anglická verze všech příspěvků. Třebaže by se mohlo zdát, že zabýváme-li se tématem celosvětového rozsahu, nemůže tomu být jinak, potřeby vzájemného dorozumění jsou i na vědecké půdě limitovány ekonomickými faktory. O to spíše stojí tato nesamozřejmost za zmínku!

Opatřit i anglické verze českými překlady je počín odkazující jasně k tomu, že tento sborník má ambici být něčím víc, než jen souborem referátů z konference (jak už jsme o tom konečně mluvili i v případě technického zpracování). Nicméně nemohu nezmínit, že právě české překlady jsou asi nejslabší stránkou sborníku. Dovolím si uvést několik ukázek dle mého soudu ne zcela šťastných míst překladu:

Na straně 27 se v české verzi například dočteme: „*Lyrické písně nepřevažují nad bojašskou lidovou poezií. Jejich taneční písně mohou také předávat vážná sdělení, i když humor v tomto žánru evidentně převládá*“. Nesmyslné sdělení, že *lyrika nepřevažuje nad lidovou poezií* je ještě podpořeno oddělením obou citovaných vět pro

překladatelovo neporozumění vztahu mezi lyrikou, lidovou poezií a tanečními písněmi (o nichž je mimochodem v daném odstavci řeč). Oč jasnější situace je v anglickém originále: „*Lyrical songs do not predominate Boyash folk poetry; their dance songs may carry equally weighty messages, although humour is evidently more often involved in this genre*“ (str. 91). Správnějším překladem by tedy bylo: „*Lyrické písně nedominují v bojašské lidové poezii*“.

Podobně záhadným je třeba překlad na straně 31, kde se píše o „*virtuózních proslovecích v textech*“, což je pravděpodobně srozumitelné jen málokomu, dokud nesrovná totéž místo s anglickým „*virtuosic declamation of texts*“ (str. 95). *Deklamace* je obvyklý hudebně-vědní termín mající svůj jasný význam (viz například Vysloužil, J. – Hudební slovník pro každého I; Líba, Vizovice 1995), který mírně přesahuje sémantické pole případného českého ekvivalentu „přednes“; užití slovo „proslov“ je ovšem zřetelně nevyhovující. Sám bych se tedy přikláněl k překladu: „*virtuózní deklamace textů*“.

Naprostým omylem je pak překlad slova „neighbourhood“ (str. 95) jako „sousedství“ (str. 31). Z původního významu věty říkájící, že život v dané čtvrti je pro Romy přívětivý, když už je jejich domovem, získáme zkomoleninu: „*Pro Romy je sousedství přátelské – je jejich domovem*.“

V kontextu otázek okolo překladu je poněkud zarážející i věta na straně 38: „*Mnozí staří hudebníci své hudební nástroje předali, někteří je mají rozbité, jiným zase chybí struny*“. Tato záležitost je oproti předchozím příkladům odlišná v tom, že se jedná o překlad původně slovenského textu, a není jej tedy s čím srovnávat (slovenský originál ve sborníku není). Přesto mám velmi neodbytný pocit, že slovenské slovo *predali* by bylo příhodnější přeložit českým slovem *prodalí* a nikoli *předali*.

Na těchto několika málo případech jsem se pokusil poukázat na to, jak citlivou a nesnadnou stránkou překlad (odborných) textů je. Je to pochopitelně záležitost o to nesnadnější, nejsme-li rodilými mluvčími tohoto jazyka. Tím spíše je třeba zmínit, že naopak anglické překlady českých příspěvků provedla rodilá mluvčí Valerie Levy, což opět budiž připočteno k výčtu nesamozřejmostí, jimiž tento sborník oplývá!

Nesamozřejmá osobnost jako záruka (nesamozřejmé) kvality

Úplně na závěr jsem si nechal záležitost z nejpříjemnějších: zmínit pár slov k editorovi sborníku. PhDr. Zuzanu Jurkovou, PhD. neznám ani dobře, ani dlouho, ale k tomu, co chci říct, mi snad tato znalost postačí. Kdykoli se totiž setkáme s něčím, na čem se Zuzana Jurková podílí, vždy objevíme dvě věci: kvalitní, profesionální práci a novost přístupu a pohledu. Tvzení, že podoba sborníku (stejně jako samo konání etnomuzikologické konference v Praze) má ke svému editorovi zřetelně přímý vztah, nebude tudíž nijak překvapivé.

Zuzana Jurková je bezesporu jedním z nejproduktivnějších a nejerudovanějších průkopníků etnomuzikologie v ČR a jako taková je osobností značně nesamozřejmou (a už proto nemůže v mé recenzi chybět!). Svou publikační činností, stejně jako pedagogickými aktivitami, přináší nový způsob přemýšlení o tak samozřejmé věci jakou pro mnohé z nás hudba je. Velmi pomalými, ale vytrvalými krůčky nás na půdě Fakulty humanitních studií UK vede k etnomuzikologickému myšlení. Děje se tak v nesnadných podmínkách neexistence samostatného oboru etnomuzikologie na vysoké škole, neexistence českého oborového časopisu, stejně jako vědeckého pracoviště (pomineme-li existenci *etnomuzikologického oddělení* Akademie věd, které funguje více méně v mezích hudebně folkloristických). Kromě toho základní etnomuzikologická literatura není u nás dostupná (ani v anglickém originále), studovaných etnomuzikologů naprosté minimum a povědomí o tom, čím etnomuzikologie je a není, je minimální...

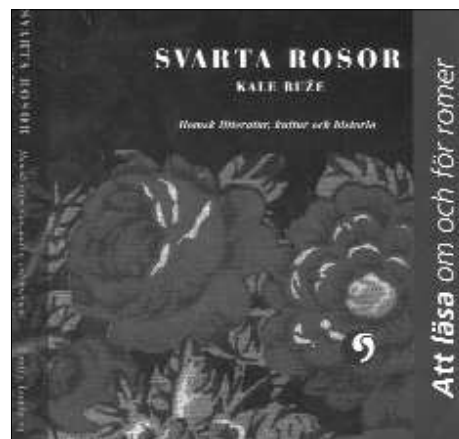
| Skupina romských hudebníků z Maďarska |
Foto archiv Matéo Maximoffa |

Dr. Jurková nemá ráda zbytečné řeči a raději vždy doporučuje méně řečnit a více a poctivěji pracovat. Jakkoli jsem obvykle poslušným žákem, chtěl jsem se trochu tomuto ideálu zpronevěřit. Chtěl-li jsem ale ukázat sborník v širším kontextu specifik českého prostředí a také tak trochu poukázat na to, co to vlastně znamená, když v Čechách mluvíme o sborníku z *etnomuzikologické* konference, nedokázal jsem se chopit úkolu jinak, než jak jsem to učinil. Ostatně cílem mé recenze bylo informovat, a jestliže se mi jeví tento sborník jako soubor jevů ne zcela samozřejmých, informoval jsem právě a zejména o nich: česká etnomuzikologie je věcí nesamozřejmou, zviditelňování Romů z po-

zitivní stránky je u nás rovněž záležitostí ne zcela samozřejmou, stejně jako vydání souboru informací o panevropském fenoménu na vědecké půdě poutavou formou a ještě česky, a konečně ani odvádění kvalitní práce není vždy věcí úplně samozřejmou... V úvodu sborníku píše editor o svém přesvědčení, že „*pražská konference „Romská hudba na přelomu tisíciletí“ zachycuje mnohé z proměn naší doby.*“ Věřím, že těmito proměnami je mimo jiné myšleno i stávání se některých nesamozřejmostí samozřejmými...

Marian Friedl

Gunilla Lundgren
Kale Ruže – Svarta Rosor
Romsk litteratur, kultur och historia
(Černé růže – romská literatura, kultura a historie)
Bokförlaget Tranan, Švédsko, 2003, 224 s.

Švédská autorka Gunilla Lundgren publikovala velké množství knih o švédských Romech. V této skvělé antologii, která navazuje na knihu *Bi khereskero, bi limoskero* (Bez domu, bez hrobu), Lundgrenová představuje dvanáct romských spisovatelů a básníků ze dvanácti různých zemí. Slovensko reprezentuje básnička Margita Reiznerová. Další portrétovaní autoři: Papusza (Polsko), Katarina Taikon (Švédsko), Liv Borge (Norsko), Veijo Baltzar (Finsko), Valdemar Kalinin (Bělorusko), Ljatif Mefailleskoro Demir (Makedonie), Rajko Djurič (býv. Jugoslávie), Charles Smith (Anglie), Mariella Mehr (Švýcarsko), Joaquin Albacin (Španělsko) a mladý rapový zpěvák Malik Faltin Fredriksson ze Švédska.

Na začátku knihy podává Lundgrenová nezasvěcenému čtenáři krátký, ale informativní přehled romského jazyka a historie. V následujících kapitolách představuje čtenáři jednotlivé romské autory. Lundgrenová vypráví dojímavý příběh významné básničky Papuszi. Rozmlouvá s romským autorem z Běloruska, Valdemarem Kalininem, o silném vztahu, který Rusové vždycky měli k romské kultuře. Její pomyslnou cestu dále sledujeme do Anglie, kde se setkává s Charlesem Smithem, britským romským básníkem, který je nyní starostou Essexu v Anglii. Každý portrét je podán svěžím a zajímavým způsobem.

Kniha Gunilly Lundgrenové nabízí pohled do pestrého a ze své podstaty multikulturního romského světa. Je to vynikající úvod pro každého, kdo se chce blíže seznámit s romskou kulturou v Evropě. Kniha obsahuje překrásné ilustrace a černobílé fotografie z historických i soukromých archívů.

Andrea Chalupa
(přeložila Martina Vančáková)

Matéo Maximoff

Le prix de la liberté (Cena za svobodu)

Romainville-Paris 1981 (druhé vydání), 282 s.

Předmluva Francois de Vaux de Foletier

Matéo Maximoff situoval svůj román na území dnešního Rumunska do doby těsně před tím, než bylo zrušeno otroctví Romů. (V Moldavě v roce 1855, ve Valachii o rok později, v Rumunském státě vytvořeném spojením Moldavy, Valachie a Transylvanie zákonem z roku 1864.) Hlavním hrdinou románu je Rom Išván (Isvan), jehož dramatický osud sledujeme od začátku až do samého konce. Išvánův rod patří mezi čtyři sta otroků vévody (bojara) Andreje (Andrei). Andrej, otec dvou dospělých synů, je člověk celkem lidumilný, a Romové se v mezích, které postavení otroka stanovuje, mají celkem dobře. Išvánovi dopřál vévoda dokonce vzdělání, když si u něho jako u ještě malého chlapce všiml vysoké inteligence a velké zvědavosti. Išván pracuje přímo na zámku jako vévodův osobní knihovník a tajemník.

Děj začíná tím, že Jon (Yon), správce vévodova panství a tedy i otroků, koupí novou rodinu: kováře, jeho ženu, dva syny a překrásnou sedmnáctiletou dceru Lenu. Vévoda Andrej se koupí podivuje – co nevidět má být otroctví zrušeno, proč tedy investovat peníze do zboží, které už ti zítra nebude patřit? (Maximoff v podobných výrocích skvěle vystihuje postoje i povahu jednotlivých postav, dané nejen jejich osobní individualitou, ale i obecným názorem jejich společenské vrstvy.) Jon ovšem koupil nové otroky proto, že dostal záľusk na krásnou Lenu. Je mu čtyřicet, ještě není ženatý, ale může si, kdykoli se mu zachce, zaskočít za některým z cikánských děvčat. Sám říká, že ani neví, kolik jeho dětí pobíhá mezi cikánskými vozy. (Maximoff velmi citlivě, vždy tam, kde je to namístě, užívá autonymní etnický název Rom na rozdíl od „gádžovského“ označení „Cikán“.)

Romové Jona nenávidí, protože je krutý, záludný, prospěchářský. Jako lidé nesvobodní mu mohou těžko čelit přímo. On má naopak právo kdykoli kohokoli zbičovat, aniž by se musel příliš obtěžovat hledáním viny. Protože Romové Jona znají, vědí, proč rodinu kováře Petriho, otce Leny, koupil. Je potřeba Lenu před Jonem uchránit. Po společné poradě se rodiny dohodnou, že by se s Lenou mohl – případně jen naoko – zasnoubit Išván. Išvánovi je třicet let, před osmi lety pohřbil svou první ženu, děti po ní nezůstaly, sem tam má nějakou milou, je na čase, aby se usadil. Zasnoubí-li se Lena s vévodovým chráněncem Išvánem, Jon si na ni netroufne. A jak je tomu zvykem, Išvánova sestra Mara se zasnoubí s bratrem Leny, Ferkinou. (Mezi slovenskými Romy se této instituci říká „pre čeranki“.)

Išvánovi se Lena líbí a uvažuje o tom, že si ji vezme nejen naoko. V průběhu dalšího děje se ovšem dovídáme, že Išván je zamilovaný do vévodovy neteře Katalíny, a Katalína je snad ještě více zamilovaná do Išvána. Motiv lásky mezi výjimečným romským mladíkem a šlechtickou dcerkou se tu opakuje jako v prvním Maximoffově románu Ursi-

tory. Iľván si ovšem netroufá ani pomyslet na to, že by s Katalínou mohl mít nějaký vztah – jako otrok by za to mohl být i pověšen. Jon ovšem rovněž zná „své cikány“, a tak pochopil, proč Lenu zasnoubili s Iľvánem, sotva byla její rodina koupena.

Osazenstvem zámku jsou Jon a Iľván považováni za spolupracovníky – Iľván má mimo jiné za úkol tlumočit Jonovi přání Romů – ve skutečnosti z nich jejich zcela odlišné povahy i zcela odlišné postavení činí nesmiřitelné rivaly. V pátém pododdíle čtvrté kapitoly je jejich vzájemný vztah i faktory, které k němu vedou, vykreslen téměř shakespearovsky. (Četl Matéo Maximoff Shakespeara? Znal jeho kupce benátského nebo Jaga? Podle vlastních slov Matéo „nestrávil ve škole ani minutu.“) Dozvídáme se, že Jon je nemanželský syn vévody Andreje. Zatímco Mihai, jeden z jeho polovičních bratrů, vévodových legálních synů, vládne vlastnímu panství a druhý Dimitro studuje ve Francii, on, Jon, zastává nevděčnou funkci správce, nenáviděného poddanými a sekýrovaného nadřízenými. Jeho otec se k němu nehlásí. A tak podobně jako třeba kupec benátský u Shakespeara, jeví se Jon najednou nejen jako zloduch, ale jako mnohorozměrná lidská bytost, bytost ubohá – která ovšem, bohužel, svému osudu nedovede čelit jinak, než zlem.

Ačkoliv je Iľván proti Jonovi v nerovnoprávném postavení, Jon si je vědom toho, že ho Iľván svou osobností převyšuje – a také toho, že za sebou má „cikány“, od kterých je možno očekávat neočekávané. A tak se v soukromí pozice Jona a Iľvána vyrovnávají. A právě v onom klíčovém soukromém rozhovoru Jon se Iľvánovi otevřeně přiznává ke svému nelegitimnímu původu, Iľván otevřeně přiznává důvod ke svým zasnubám s Lenou. Dokonce Jonovi nabídne, že se Leny vzdá, pokud se s ní Jon bude chtít oficiálně oženit. To ovšem nepřipadá v úvahu. A tak po tomto rozhovoru jeden druhého lépe pochopí, snad k sobě vzájemně pocítí i soucit, ale vědí, že nemohou než nadále zůstat soky.

Do hry vstupuje další důležitá postava, Rajka (Rayka). Rajka byla donedávna Iľvánovou milou a doufala, že se stane i jeho ženou. Cítí se zhrzená a začne pletichařit, aby Iľvánovi překazila svatbu s Lenou. Rajka chvílemi připomíná Savinu ze stejnojmenného Maximoffova románu, i když zhrzenost, ubohost a zlo v ní není tak koncentrované.

Děj se dramatizuje, když jedné noci přijde potají Jon za cikány. Romové se baví, vodka udělala své, a Jon je napaden. (Nejednou Romové uvažovali, že ho snad i zabijí a pak utečou do hor, kde se ukrývají Romové svobodní, ovšem stojící mimo zákon. Iľván své lidi pokaždé upozorňuje, že tím nic nezískají. Konečně, otroctví má být každou chvíli zrušeno. Proč riskovat? Proč zbytečně obětovat životy? Mocní jsou v přesile.) Je to Iľván, kdo Jona zachrání.

V následujících dnech zjišťuje Jon, kdo ho napadl. Byl to Táči (Tatchi). Rvačku odnesl monoklem. Podle toho by ho bylo možno identifikovat. A tak Iľván sehraje rvačku, při které je monoklem obdařena celá řada dalších chlapů. Nicméně Jon se doví, kdo ho napadl a vyzve Táčiho na souboj pěstmi. Po nerozhodné rvačce využije sprostě svého otrokářského postavení a dá vyčerpaného Táčiho zbičovat k smrti. Vévoda Andrej Jonovo počínání odsuzuje, ale nijak ho nepotrestá. Konečně, smrt otoka trestná není.

Z Paříže se vrací domů vévodův syn Dimitro. Na velkolepou oslavu jeho příjezdu jsou pozváni i Romové, aby šlechtu pobavili hudbou, zpěvem a tancem. Při oslavě Dimitrova příjezdu se dohadují sňatky Iľvána s Lenou – vévoda Andrej svému oblíbenému knihovníkovi chce dokonce nechat postavit dům –, Dimitra s Katalínou (na tu si ovšem pomýšlel Jon) a Jona s kým? Vlastně na něj nikdo nezbyvá.

Dimitro se sňatkem souhlasí, je to ovšem sňatek z rozumu. Všiml si totiž Leny a propadl vášni. S Iľvánem se sice bratří, jako chlapci si spolu hrali, má ho daleko raději než svého nelegitimního polobratra Jona – ale vášeň k Leně je tak silná, že na přátelství vůči Iľvánovi zapomene.

Zde sehraje svou roli Rajka. Věří, že když Dimitro získá Lenu, Iľván si ji odmítne vzít a ožení se přece jen s Rajkou. Potají odvede Dimitra v noci do tábora Romů, zařídí, aby Lena byla sama, a Dimitro zoufale se bráníci Lenu znásilní.

Vévoda Andrej je tím vším znechucen, ovšem co má dělat? Mezitím se Katalina setkává v knihovně s Išvánem a je zřejmé, že se mu sama nabídne. (To se ovšem zcela otevřeně dozvíme až na samém konci románu.)

Ten den, kdy se tak stane, je zabit Dimitro. Dýka, kterou byl zabit, patří Išvánovi. Kdo jiný měl důvod Dimitra zabít než Išván, kterému zneuctil snoubenku? Išván je zavřen do zámeckých kasemat a za několik dní má být popraven. A tu se stane něco nepochopitelného: Jon ho potají pustí na svobodu. Proč vlastně? Později se dovídáme, že za Išvána přišla orodovat Katalina. Je to ovšem dost silný důvod k tomu, aby Jon zachránil život svému věčnému sokovi?

Išván musí prchat. Vévoda Andrej vypíše na jeho hlavu odměnu. Jon za několik dní ohlásí, že jeho čtyři pomocníci Išvána chytili, v sebeobraně zabili a mrtvolu zakopali. Pomocníci dostanou odměnu. Později se dozvídáme, že ji ve skutečnosti sebral Jon, dva komplice zabil a dva utekli do Ameriky.

Zde přibližně končí první kniha románu. Ta je nejen napínavá, ale postavy, které přispívají k oné napínavé zápletce, jsou psychologicky mistrně vykreslené. Ačkoliv je děj zasazen do místa a času vzdáleným autorově osobní zkušenosti, je čtenář stržen barvitým líčením scénérií, které nejsou v nesouladu s historickými fakty.

Druhá část románu je rovněž napínavá, ale máme-li být upřímní, pak spíše jako historický „akční film“, ve kterém nejde o jemné vykreslení psychologie postav, nýbrž „jen“ o děj. Nicméně děj je důležitý jako autoglorifikační mýtus, na který má každý národ právo. Išván uprchne do hor, kde se skrývají svobodní Romové, postavení mimo zákon. Přidají se k němu i další lidé z jeho tábora. A celý druhý díl je věnovaný tomu, jak Išván, Romové, stojící mimo zákon, a další, kteří se k nim připojili, bojují proti pronásledovatelům, vévodově gardě a jejich posile.

V boji se vyznamená statečná Rajka. Je zastřelena Lena. Přesila vojsk chvílemi vítězí, nakonec jsou vlákáni do jeskyně, kde Romové Ursara chovají medvědy. Ti dopomáhají Romům k jednomu z vítězství v sérii vítězství a poher.

Mezitím je zrušeno otroctví. Není třeba bojovat déle. Na obou stranách byla řada padlých. Menšina Romů nicméně svou velikou statečností i důmyslem vlastně zvítězila nad ozbrojenou „gáďzovskou“ většinou.

Išván je ovšem zajat a postaven před soud pro vraždu Dimitra. Křivopřísežný svědek Jon Išvána z vraždy usvědčuje. Tu jako deus ex machina přichází Katalina a vypovídá, že v době, kdy byl Dimitro zavražděn, se milovala ve svém pokoji na zámku s Išvánem. Důkazem toho je jejich syn, kterého Katalina s sebou přivedla. Z vraždy obviní Jona a náčelníka vojenské gardy, která patřila nyní již zesnulému vévodovi Andrejovi. Náčelník gardy se brání a vypoví, že vrahem byl pouze Jon. (Proč Jon Dimitra vlastně zabil? Chtěl zničit Išvána? Chtěl se pomstít na svém polovičním legitimním bratrovi za příkoří vlastního nelegitimního statusu?)

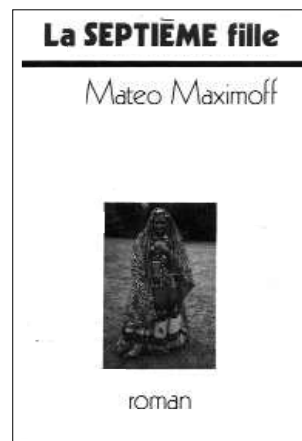
Išván je shledán nevinným a před soud má být postaven Jon. Kde ovšem je? Vytratil se ze soudní síně. A tu přichází Rajka se žádostí, aby byla zatčena, neboť právě zavraždila Jona.

Tím román končí. Má však kratičký epilog. Išván odmítá být nadále vajdou svého lidu, zvoleným v době bojů v horách, a sám se svým vozem a koněm se vydává na pouť světem. (V Indii takto odešel nejeden panovník pocitivší potřebu rozjímat v ústraní). A tu po prvním dni putování kdesi na hranici bývalého Andrejova vévodství uvidí ženskou postavu s malým chlapcem. Je to Katalina a Išvánův syn.

MH

Matéo Maximoff
La septième fille (Sedmá dcera)

Concordia, Champigny-sur-Marne, 1982

Sedmá dcera, která je považována za jeden z nejkrásnějších románů Matéo Maximoffa, vyšla poprvé roku 1969 v němčině, a teprve později (roku 1982) francouzsky, opatřená dodatečným úvodem autora.

V předmluvě Gérard Gartner výstižně označuje romány Matéo Maximoffa za „literární dokumenty“, což nesporně platí i pro tuto knihu: je zdrojem mnoha informací týkajících se historie, tradic, zvyků, ale i sociálního života a mentality kalderašských Romů. Etnologické informace zapadají přirozeně do děje, aniž by působily násilně.

Vedle informativní hodnoty má román Sedmá dcera i kvality literární. Je psán jednoduchým, avšak stručným a výstižným jazykem, bez zbytečných dlouhosáhlých popisů. Styl znásobuje napínavost děje.

Příběh se odehrává za druhé světové války v internačním táboře pro kočovníky ve vichistické Francii. Děj se soustřeďuje do několika dní následujících po smrti Tančiho (Tantchi), otce sedmi synů a sedmi dcer, který zemřel po čtyřech letech záhadné nemoci. Nejmladší Tančiho dcera, čtyřletá Silenka, záhadně mizí na místa spojená se smrtí. Poprvé je nalezena na místě těžce přístupném i pro dospělého člověka, natož pro malé dítě, u vchodu do jeskyně, o které se vypráví, že jsou zde pohřbeni mrtví z první světové války. Příhoda se stane zdrojem diskusí o smrti, čarodějnictví a nadpřirozených silách, jejichž hlavním aktérem je šedesátiletý Voso, představující tak trochu myšlenky autora. Sečtělý Voso je považovaný za znalého, a to i v oblasti magie, neboť se učil od samotné místní čarodějnice Daraňi (Dharani; dosl. Hrozná, Děsná). K obecnému zděšení všech přítomných vyjevuje, že Silenka – jako sedmá dcera sedmé dcery – se narodila s čarodějnickými vlohami.

Diskusi ve smutečném stanu náhle přerušuje nečekaná událost: mrtvý Tanči se pohnul. Všichni s hrůzou vybíhají do nočního tábora a zmateně se radí co dělat. Je Tanči mrtvý nebo živý? Silenka, probuzena hlasem svého otce, za ním běží do smutečného stanu. Stervo, nejstarší Tančiho syn, je rozhodnut jednat, aby zachránil svou sestru před smrtí. Najednou se objevuje Daraňi se slovy: „*Některé mrtvé je třeba znovu zabít.*“ Stervo, na radu Vosi a za pomoci mladšího bratra Vadii, probodne srdce svého otce.

Druhý den po pohřbu Tančiho zmizela Silenka znovu. Je nalezena u otcova hrobu. Obviňuje Sterva z vraždy jejich otce.

Po poradě s Vosou se Stervo vydává za Daraňi žádat o pomoc při záchraně Silenky. Ta ho však nejprve zhyponotizuje, aby si nic nepamatoval.

„Přišel jsi mě požádat o záchranu Silenky. Kdo jsi, aby ses mohl stavět do role ochránce a žádat o pomoc mě, je-
jí duchovní matku?

Zachránit Silenku? Myslíš si, že nejednám v její prospěch? Myslíš si, že jí někdo ukládá o život? Takového
člověka, ať by to byl kdokoliv, bych rozdrtila.

Stervo, uvědom si, že jsem odjakživa čarodějnice. Do této chvíle sis ani nevšiml mé přítomnosti. Byla jsem
pro tebe, jako pro mnoho ostatních, praradná žena: ‚Daraňi‘.

A nyní mě přicházíš žádat o pomoc, abych zničila to, co chci vytvořit a co jsem již téměř dokončila. Způsobi-
la jsem všechny dramatické události okolo Silenky; donutila jsem tě zabít Tančiho, aby tvoje sestra mohla dosáh-
nout znalostí v oblasti čarodějnictví. To vše je mé konečné dílo, apoteóza přibližně jednoho století meditací, a ty
mě jen tak najednou přicházíš žádat, abych prostě a jednoduše všechno zničila. (...)

Silenka bude žít. Vyroste. Bude trpět jako jsem trpěla já. Romové ji budou nenávidět a ona bude nenávidět
všechny Romy. Ty kvůli ní budeš trpět ještě víc. Budeš ji chtít dokonce zabít, ale nebudeš toho schopen. (...)

Nejsem tak dábelská, jak by se mohlo zdát. Nechávám Silence jistou možnost volby.

Až jí bude okolo dvaceti, bude z ní překrásná dívka, tak jako jsem v tomto věku byla já. Bude požádána o ruku.
Bude vášnivě zamilovaná. A právě v této chvíli se bude muset rozhodnout mezi láskou a velmi vysokou spiritualitou.

Pokud si vybere čarodějnictví, jak si to přeji já, tak dosáhne tak úžasných vědomostí, o jejichž dosahu se já
sama mohu jen těžko dohadovat. A to znám dvojnásobek toho, co mě naučily mé předchůdkyně. Ve sto letech
bude vypadat na padesát a paměť jí bude dokonale sloužit.

Pokud si však vybere lásku, a to je nepopiratelné právo ženy – a je možné, že se Silenka přikloní na tuto
stranu –, vše bude jinak, všechno však nebude ztraceno. (...)

V pětadvaceti bude vypadat na padesát. Samozřejmě, že jakmile bude mít něco s nějakým mužem, ztratí
všechnu svou moc.

Pokud si tvá sestra vybere lásku, bude velmi nešťastná. Její manžel s ní bude zacházet tak surově, jak ještě
nikdy žádný Rom se svou ženou nezacházel, a navíc jí každý rok udělá jedno dítě. Všechno to budou holčičky,
malí netvoři, každá z nich bude mít nějakou tělesnou vadu až na tu poslední, sedmou, která bude dokonalá.

Teď jistě chápeš Stervo, že tato holčička se nevyhnutelně narodí s darem čarodějnictví. Jsoucí ze třetí gene-
race sedmých dcer, její vědění bude dvojnásobné toho, kterému se naučí Silenka. Vidíš, že nic nebude ztraceno;
všechno se to pouze prodlouží, a toť vše.

Rozumí se samo sebou, že Silenka zemře několik vteřin po té, co porodí svou sedmou dceru, čas potřebný
k tomu, aby jí předala svou moc, kterou však již nebude mít v sobě, nýbrž okolo sebe.“

V noci Silenka mizí potřetí, tentokrát však není nikde k nalezení. Její sestru Jovanu [Yovana], která ji měla hlídat, ne-
lze vzbudit. Teprve až Daraňi, Istí donucená Vosou, ji dokáže probrat, avšak nechává jí dočasně němou. Později Vo-
sovi vyjeví, že Jovana promluví ve chvíli, kdy ona (Daraňi) zemře. Jelikož není možné Silenku nalézt, a hrozí, že by
mohla veřejně udat své bratry, Stervo s Vadiou se vydávají na hřbitov zamaskovat stopy. Obavy se potvrdily, Silen-
ka opravdu oba bratry udala četníkům. Aby se zabránilo dalším nepříjemnostem, je Silenka na radu Vosi, který již
pochopil, že Daraňi vyhrála, svěřena do jejich rukou.

Po několika dnech Jovana promluví.

„Vidíš Stervo, nic to nebylo...“ „Jen smrt jedné čarodějnice...“ „A zrození jiné.“

Kristina Dienstbierová

Matéo Maximoff

Vinguerka – La petite fiancée (Vingerka – mladá nevěsta)

Concordia, Champigny-sur-Marne 1987, 256 s.

Vinguerka je strhující román o osudech příslušníků jednoho rodu Romů-Kalderašů v Rusku 19. století. Příběh je postaven na tragickém osudu Draga, který kvůli panské zvrlosti ztratí svou milovanou ženu Vingerku.

Ještě než začne Matéo Maximoff vyprávět samotný příběh, popisuje v první kapitole knihy tragické příhody, které se staly Romům v různých zemích v minulosti blízké i vzdálenější. Vlastní román je pak prokládán doplňujícími etno-historickými kapitolkami a i samotný příběh obsahuje velké množství romisticky velice cenných informací. Díky pestrému ději se s Dragem a jeho přáteli dostaneme až do Asie a máme tak možnost nahlédnout i do odlišných zvyklostí tamních Romů.

Je rok 1820 a do Ruska stále přicházejí Romové z okolních zemí. Především prchají z Rumunska, kde vládne tuhé otroctví, a dále z balkánských zemí a Maďarska.

Romové usazení pod zámek se právě chystají jít hrát na bál, který pořádá pán daného kraje. Když rodiče odejdou, kluci, mezi nimiž je i Drago, se vydají na průzkum podzemní chodby. Začíná nedaleko jejich tábořiště a končí nikdo neví kde. Je to hrůzostrašná cesta, kolem hlav dětem poletují netopýři, v matném světle, které sem proniká ze vzdáleného východu, jsou vidět lidské kosti. Najednou se před dětmi objeví konec chodby a děti s hrůzou i radostí zjistí, že vede na zámek. Projdou potichoučku chodbami až dojdou k tanečnímu sálu, kde se přikrčí a pozorují, co se děje uvnitř. Tu se k nim připlíží Sonia – Dragova malá „nevěsta“. Táhne se za Dragem všude jako stín a teď dokonce dokázala sama projít chodbou. Kdyby alespoň zůstala s nimi, jenomže ona se najednou nenápadně vytratí a kluci zděšeně pozorují, jak vkročí do sálu a s grácií nebojácně kráčí místností, nádherná ve slavnostních šatech a špercích, do kterých se doma rychle navlékla. Všichni jsou tak fascinováni jejím zjevem, že jí ustupují z cesty. Když dojde až před pána, ukloní se a se slovy „k vaší počtě“ poručí muzikantům, aby jí zahráli *vinguerku*, tradiční tanec. Tančí tak nádherně, že se na konci strhne obrovský aplaus a matka jí se slzami zulíbá. To je ovšem také počátek konce jejího štěstí...

Když se všichni vrátí do tábora, svolá Petri, otec Draga, shromáždění, a chce po dětech vysvětlení. Právě do Draga totiž vkládá naději, že jednou povede jeho rod. Když Drago zdůvodní a vylíčí počínání chlapců, usoudí starší, že by si zasloužil klobouk jako znak dospělosti, protože tolik odvahy neprokázal nikdo. Člověk jako Drago může mluvit při poradách, oženit se, atp.

„A co já?“ ozve se Vinguerka, jak teď všichni začnou říkat Soně. Otec ji pochválí a slíbí jí, že příští jaro bude moci nosit šátek vdaných žen.

Všechno se vrátí do obvyklých kolejí, ale ne na dlouho. Za pár dní přijede pán zámku a požaduje Vingerku. Chce ji koupit pro svého syna. Její otec se brání, že jeho dcera přeci není dobytče na prodej a že je ještě malá. Ale pod pohrůzkou trestu smrti nakonec pošle ženu, aby šla Vingeurku hledat. Ta se však vrátí s nepořízenou. Nikdo si nevšiml, že s Vingerkou zmizel také Drago. Utekli zatím spolu do chodby, kterou předtím prošli do zámku, chtějí se tam schovat. Je jim zima, a tak Vingerka začne tancovat a Drago jí k tomu zpívá a tleská. Najednou se ale přiznají princ Dimitri se svými kumpány, vrhnou se na Draga a chtějí unést Vingerku. V poslední chvíli se objeví Dragovi bratři Smovo a Čchinoro (Tchinoro) a jeho nejlepší přítel Chitro a zaženou Rusy na útěk. Ti je radši nechají být, protože přiznat se, že je zbili „cikáni“, by byla velká ostuda. Po Dimitrově návratu do zámku mu otec uštědří řádný pohrůzku, že se vrátil s nepořízenou. To, že dostal kvůli „té cikánce“ facku, prince smrtelně urazí.

Přišlo jaro a s ním i svatba. Dragovi je patnáct a Vingerce třináct. Jak jsou šťastní! Poprvé si začínají říkat něžná slova, líbat se... I Romům se začalo dařit lépe. Nesmějí se sice volně pohybovat, ale kam by šli? Jinde by třeba byl ještě horší pán než tady. Někteří dokonce nahradili hliněné baráčky cihlovými. Po třech letech manželství porodí Vingerka syna, dají mu jméno Šukar (Choukar), krásný... Když konečně po kruté zimě přijde jaro, jdou se všichni koupat. Ženy se koupou asi dva kilometry po proudu za muži. Vingerka se svojí sestřenicí Birovli a malým Šukarem vylezli z vody a teď se v lese převlékají a žertují. V tom se přiznají Dimitri se třemi kumpány – jsou zrovna na lovu – a před sebou spatří tu, která ho tak ponížila. Chce svým kumpánům dokázat, kdo je tady pán, a tak sleze z koně a přitiskne Vingerku k sobě. Chce ji jen políbit, ale ta se tak brání, že když ji pustí z neurvalého obětí, padne mrtvá k zemi. Malý Šukar leží vedle ní a pláče. Dimitri zpanikaří, popadne dítě a ujede pryč. Birovli, která se stačila schovat, zatím běží do tábora, aby o tom zpravila ostatní. Drago pracuje ve městě, a tak se vydají na to strašné místo bez něj.

Za Dragem a ostatními muži, kteří pracují v malé dílničce jako kotláři a pocínovači, zatím přijdou biřici. Seberou Draga a odvedou ho do temné kobky bez oken a dveří, aniž by tušil proč. Týden je bez jídla, občas ani neví, jestli je ještě živý. Po týdnu se odklopí víko kobky a se slovy „Cikáne jseš tam?“ mu někdo hodí dolů balíček s chlebem a vodou. Tak to jde den za dnem. V kobce je čím dál tím nesnesitelnější zápach z exkrementů, Drago už nemůže dál a rozhodne se umřít hladu. Najednou ale slyší hlas Vingerky. Upadne do bezvědomí a když se probudí, je ve vězeňské cele. Vykoupou ho, oholí a dokonce mu sundají řetěz z nohou... Jednou zapřede hovor se starým hlídačem, který mu nosí jídlo, a ten mu slíbí, že se jeho žena zeptá Romek, které s ní pracují v zámecké kuchyni, na Vingerku a Šukara. Další den se otevrou dveře cely a někdo hodí dovnitř bezvládné tělo. Drago ho začne omývat, když ho ta bytost najednou chytí: „Drago!“ Je to Chitro, Dragův nejlepší přítel. Když se po mnoha hodinách spánku trochu vzpamatuje, vypráví Dragovi, co se stalo s Vingerkou a Šukarem. Drago křičí, pláče a nakonec přísahá, že je pomstí. Zároveň mu ale svítá malá naděje, že jeho synáček žije, protože Vingerka se mu zjevila sama bez jejich dítěte.

Jak se dva věrní přátelé zotavují, začínají pomýšlet na útěk. Jednoho rána jim starý strážce přinese kousek papíru se vzkazem od Dragových bratrů: „Neboj se, myslíme na tebe. Co je s Chitrem?“ Poprosí tedy hlídače, aby přes svou ženu vzkázal, že jsou živí. Oba Romové naléhají stále více na starého strážce, jestli by přeci jen nevěděl o nějaké možnosti, jak se z vězení dostat ven. Ten nakonec po několika dnech nejnepříjemnějších žertů přivede velitele stráže, Virgila, který jim nabídne vstoupit do armády vedené princem Dimitriem a vypravit se proti vzburěným asijským kmenům. Mají si to do večera rozmyslet. Drago s Chitrem nakonec usoudí, že je to opravdu asi jediná možnost, a na Virgilův návrh přistoupí. Dostanou vojenské šaty a mají si nechat růst vousy. Z Draga je odtěd voják Ismail. Virgil je jako velitel prohlásí za Rusy. Dostanou dokonce povolení podívat se každý zvlášť na pár dní domů, pod pohrůzkou masakru všech obyvatel romského tábora v případě dezerce. Virgil jim také poví, že za svou záchranu vdě-

čí jen jemu. Že je nechal krmit, protože je věřící a nechtěl mít na rukou nevinnou krev, a oni ho teď nesmějí zklamat. Pro něj je to také výhodné, protože za každého naverbovaného dostane odměnu.

Když Drago přijde do tábora, strhne se velký poprask. Nechá se okamžitě zavést na hrob své milované Vingerky a znovu přísahá, že ji pomstí. Poslední noc nemůže spát a v duchu se se všemi loučí, nevěří tomu, že by se mohl z takové výpravy vrátit živý.

Za několik dní se vydá celý regiment několika tisíc mužů na cestu. Draga a Chitra provázejí ještě jejich bratři, sestry a pár dalších Romů. Ženy mají koně a vozík se stanem a potravinami. Každý večer se utáboří trochu stranou od zbytku armády. Drago si jednou vezme u ohně slovo a slíbí, že zítra dá svou sestru Tinku svému příteli Chitrovi. A tak se další večer odbude skromná svatba. Přichází deštivé období a cesty začínají být blátivé. Když už jsou lidé i zvířata na pokraji vyčerpání, zastaví armáda na týden, aby všichni znovu nabrali sílu... Chitro se rozhodne dát na oplátku svou sestru Melinku Dragovu bratru Smovovi, a tak Romové chystají druhou svatbu. Doslechnou se o tom místní „chorachane“ (muslimští) Romové a pozvou je k sobě, aby oslavy mohly proběhnout, jak se sluší. Tkají koberce, pijí „kafe“ a kouří vodní dýmku, ale s Romy Dragova rodu mají mnoho společného. Ahmed (vůdce místních Romů) vystrojí mladé dvojici přepychovou svatbu. Melince věnuje nádherné šaty a velkou zlatou minci. Následné loučení je velice dojemné... Armáda se vydá opět na cestu. Přichází na nepřátelské území, a tak si večer velitel Virgil shromáždí své vojáky a chce je seznámit se situací. Náhle uslyší detonaci a uvidí plameny. Je to na místě, kde zůstaly ženy s dětmi. Rozběhnou se tam. Najdou podříznuté Rusy, ale ženy a děti nikde. Počkají do rána a část armády se je vydá hledat. Čerstvě ženatí Smovo a Chitro jsou zoufalí. Přijdou do vesnice, kde dostanou radu, kudy dál. Večer dojdou k jeskyni, před kterou sedí u ohně dva muži. Tvrdí, že jsou nomádi, Kyrgyzové, a že romské ženy a děti určitě unesli nějakí jiní nomádi, kteří je chtějí prodat na trhu s otroky. Smovo s Chitrem se pomalu chystají k odchodu, když uslyší rusky: „Do zbraně, jsme napadeni!“. „Kyrgyz“ se chystá zasřelit Draga a ten tak musí vystřelit jako první. Když vše ustane, je v řadách armády několik mrtvých a pár zraněných. Všichni se vydají prohledávat okolí, ale žádné nepřátelské mrtvolky nenajdou. Museli si je odvléct s sebou... Chitro se přihlásí jako dobrovolník, že se vrátí ke zbytku armády pro posily. Drago je velice neklidný, protože zabil člověka. Vydá se zpět k jeskyni, ale ti dva mrtví už tam nejsou... Jde se podívat dovnitř jeskyně, jestli je třeba jen nezranil a neleží tam. Nikde nic, jen mrtvé zvíře z lovu. Dojde k loži s měkkou trávou, chce se mu strašně spát...

Když se probudí, spatří ženskou postavu. Myslí si nejdřív, že je to zase Vingerka, ale ta žena se představí jako Melčo (Melcho), vezme ho za ruku a dovede ven, kde její matka chystá jídlo na ohni. Jsou to také Romové chora-chane. Vyprávějí mu, že spal několik dní a stále opakoval „Vingerka“. Také se dozví, že je to už tři dny, co armáda i s posilami odešla. Drago chce jít honem za ní. Je ale ještě strašně slabý. Šerkano (Sherkano), otec Melčo, mu nabídne horkou koupel a pohoštění a poté mu dá svou dceru za ženu, aby ho doprovázela a pomáhala mu na cestě. Drago ji nejdřív nechce, protože je špinavá a páchne, ale když vyleze z lázně, oděná v nových šatech, zalíbí se mu. Po cestě mu pak vysvětlí, že tak špinavá chodila schválně, aby ji otec neprovdal už dávno jako její sestry.

V armádě Draga zatím všichni hledají a Virgil vyhrožuje, že ho prohlásí za dezertéra. O to větší je jejich překvapení, když k nim v noci do tábora přijde Romka – Melčo a říká, že Drago leží nemocný v nedaleké vesnici a potřebuje pomoc. Dovedou Draga do tábora, kde ho vojenský lékař vyléčí. Ostatní mu vyprávějí, že zatímco byl pryč, pobili nepřátele, hlavně jejich velitele, takže se teď mohou vrátit zpět do Ruska. Chtěli by ale zůstat a najít své ženy a děti. Když se Drago trochu zotaví, žádá po něm Virgil vysvětlení. Virgil vysvětlení přijme, ale musel o něm podat report Dimitriovi a ten teď Draga chce vidět...

Když k němu Drago přijde, celý se chvěje. Teď, když má konečně příležitost pomstít svou ženu a syna, nemůže, protože by tím ohrozil všechny své blízké. Dimitri mu nabídne, ať se posadí, a po chvíli mu řekne, že ví, kdo je a že to, co se kdysi stalo, byla nešťastná náhoda. Jako odškodné dá Dragovi listinu, kterou osvobozuje celý jeho rod. Ať odejdou z jeho držav a nikdy se nevrací... Drago vyloží přátelům, co se stalo. Přesvědčí je, aby přestali s marným pátráním po svých rodinách, protože sami nemají v nepřátelské zemi stejně šanci.

Vydají se tedy na únavnou a nebezpečnou cestu domů. Naštěstí mají Melčino věno a když i to dojde, usadí se na nějakou chvíli v městečku, kde se předtím seznámili s Ahmedem a jeho rodem, aby vydělali trochu peněz. Ahmed a jeho rod jsou tam stále a tak je znovu pozvou k sobě, vyposlechnou si jejich vyprávění o všech peripetích. Když Chitro skončí své barvitě vyprávění, nechá Ahmed zavolat břišní tanečnice, aby se trochu rozveselili. Tanečnice začnou tančit, a Ahmed nabídne mužům, ať si vyberou kteroukoliv z nich, že jim ji dá za ženu. Nic netušící Romové to odmítají, až do chvíle než si Tinka s Milenkou sundají závoje... Smovo s Chitrem jsou nejšťastnější pod sluncem. Ahmed jim vylíčí, jak se dozvěděli, že se nepřátelé chystají přepadnout jejich armádu, a rychle odvedli jejich ženy a děti do bezpečí, protože ostatní už nestačili varovat. A tak se nakonec všichni šťastně shledají.

EPILOG:

Drago přijde do tunelu, kam kdysi utekl s Vingerkou, a rekapituluje svůj život s ní i bez ní. Vypráví jí, jak se vplížil do zámku a unesl prince Dimitriovi jeho malého spícího syna. Slíbí jí, že ho vychová v nenávisti vůči všem lidem podobným Dimitriovi.

Dimitri shromáždí své blízké a vypráví jim, jak kdysi jeho ženě, krásné princezně, kterou mu otec přivezl z Orientu, zemřel první syn. Žena začala v zoufalství bláznit, a tak šel princ Dimitri do kláštera vyhledat Šukara, malého romského chlapce, kterému zabil matku, a dal ho své ženě jako náhradu. Ta uvěřila, že je to její vlastní syn.

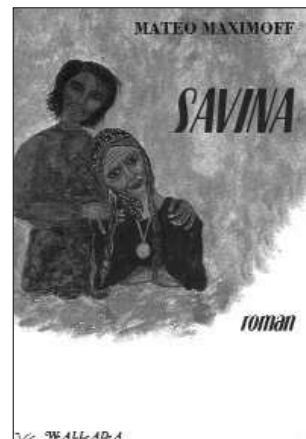
Drago tedy unesl vlastního syna a Dimitri nechce, aby se to někdy dozvěděl! Dimitri sám chce odejít do kláštera a kát se až do konce svých dnů. Rozdělí svůj majetek a vysloví poslední přání: „Nechte cikány na pokoji.“

Tímto neočekávaným závěrem končí celá kniha a vzbuzuje tak v čtenáři pocit, že příběh vlastně neskončil. Autor tím velice umně zanechává obrazy a otázky, které se ještě dlouho vracejí...

Barbora Šebová

Matéo Maximoff
Savina

Wallada 1957, 1986, Francie, 226 s.

Román „Savina“ je napínavý a děsivý příběh o lásce a pomstě, o lidské hrdosti a spravedlnosti. O tvrdém životě kočovných Romů. Dominují mu kontrastní portréty tří žen: Kali (černá nebo též indická bohyně), tvrdá ale spravedlivá mstitelka, nesoucí statečně svou hanbu, Šero (Scheró) je hodná a bezelstná, ale naivní, a Savina, komplikovaná osobnost, která nemůže unést svou urážku. Román se čte doslova jedním dechem a skýtá mnohá překvapení.

Je rok 1900 a v hostinci na předměstí Moskvy Romové oslavují konec zimy. Mezi nimi také Klebari a Vasilja, dva nejlepší přátelé a jejich těhotné ženy Avlunia a Ordanka, které se drží stranou u ostatních žen. K ránu Klebari Vasiljovi navrhne, aby spolu zasnoubili děti, které se jim mají narodit. Vasilja dlouho odporuje – vždyť ani nevědí, jaké děti se jim narodí, ale Klebari ho přesvědčuje, že tak ještě stvrdí své přátelství. A tak uzavrou přísahu.

Uplyne sedmáct let, končí první světová válka a z Klebariho se zatím stal opilec. Nedokázal unést smrt své ženy po porodu jejich poslední dcery Kali. Z jeho syna lky se zase stává postrach všech rodičů mladých dívek. Každý večer hrává na kytaru a málokterá mu dokáže odolat.

Po skončení války už Romové nemohou vystupovat v kabaretech, a tak obnovují stará řemesla – kotlářství, cínování, svářečství, obchodování s koňmi...

Ika je téměř každých čtrnáct dní předvoláván před Kris (romský soud), ale protože je jeho otec opilec a jsou chudí, nemohou zaplatit žádnou pokutu. Klebari se tedy rozhodne, že je potřeba syna oženit, aby se usadil. Savina, lkova nevěsta, která a s nevolí pozoruje, jak se kolem něj všechny točí, je šťastná. Vasiljovi se ale příliš nechce dát svou dceru synovi opilce. Vyžaduje tedy po Klebarim, ať uspořádá shromáždění (doufá, že na to nebude mít), a že záležitost projednají přede všemi. Klebari dva týdny nepije a když našetří nějaké peníze, pošle Kali, aby seznala třicet nejvýznamnějších mužů do Vasiljova stanu. Přinese láhev vodky a na ohni dá uvařit dvě slepice.

Čukuro (Tchoukouro), Klebariho mluvčí, nejdřív nechá oba muže popsat noc, kdy uzavřeli přísahu. Poté začnou vyjednávat. Vasilja znovu opakuje, že se mu nechce dát svou dceru rodině opilce, která nic nemá. Navíc jsou podle něj obě Klebariho děti, Ika i Kali, dost povětrné (Kali totiž unesl gádžo, aby se za čtrnáct dní vrátila těhotná, čímž vrhla velkou hanbu na celou rodinu; když se dítě narodilo, odložila je v lese). lku, který mezitím přijde na shromáždění mužů, Vasiljovo odmítnutí silně urazí. Řekne, že Savinu stejně nechce, protože je ošklivá, drsná a autoritativní. Jednou dokonce vešla do stanu, kde hrál, což by jako „nevěsta“ neměla. Celé jednání končí tím, že Čukuro vyplatí Klebarimu 50 zla-

větu, kterou jí jednou zašeptala do ucha: „Já nejsem z těch, co zapomínají křivdy!“...

Třetí den oslav přijde úplně opilý Vasilja se svými syny. Čukuro jej přesto přijme, ale Vasilja vylije nabídnuté víno, že chce lepší, když je to za jeho peníze... Pak strhne někomu „dikhlo“ (šátek) a křičí, že on by měl mít nejlepší, protože dal nejvíc. Ika ho vyzve k souboji a vyprovokuje i jeho bratry a syna. Nakonec je ženy musí polít vodou a odvést, aby se nezabili. Jeden ze starších prohlásí, že by si to na Klebariho místě nenechal líbit, a že by měl po Vasiljovi chtít náhradu za zmařenou svatbu. 40 zlatých za šátky a 40 zlatých, které do svatby zatím vložil. Jdou tedy za Vasiljou pro pokutu. Ten i s kumpány spí, a když ho probudí, nic si nepamatuje. Jeho žena radši rychle doběhne pro pokutu, aby nedošlo k dalšímu násilí.

Čangara (Tchangara) ji převezme a doporučí Vasiljovi, aby se i s rodinou raději odpojil od skupiny, rok až dva cestoval sám a vrátil se, až se bude umět chovat. Savina, třesouc se zlostí, vše zpovzdálí sleduje, a své matce řekne: „I kdybych měla žít sto let, pomstím čest naší rodiny.“

Šero se přestěhovala do Klebariho stanu. Mají s Ikou svou část oddělenou závěsem. Ika pomalu zapomíná na nebezpečí, kterého se obával od Vasilji a Saviny, dozvěděl se, že jsou v cizině... Nějakou dobu žili dobře, ale pak Klebari začal znovu pít, terorizuje celou rodinu a ze všech nejvíc svou snachu Šero. Ta už to nemůže vydržet a jednoho dne požádá Iku, aby se odstěhovali. On jí ale řekne, že i přesto, že ji miluje, nemůže opustit svého otce. Leda, že by čekala dítě... Jenomže Šero nemůže otěhotnět, a to ji velmi trápí.

Ráno přijde do stanu Čukuro a Ika se lekne, že si přišel vzít Šero zpáky k sobě, na což má jako otec právo. On ale přišel, aby oznámil své rozhodnutí vydat se na západ, když už je po válce.

tých, které původně požadoval za svou dceru Vasilja, a zruší tak jejich přísahu. Vasilja mu je musí do druhého dne vrátit. Čukuro také Klebarimu řekne, že by mu dal za snachu klidně vlastní dceru, kdyby nebyl vázán přísahou. Klebari je nejdřív velice uražen a při odchodu z jednání rozbije přinesenou láhev vodky, ale na Čukurova slova nezapomene. Využije příležitosti a uspořádá velké shromáždění. Čukuro musí dodržet slovo, a tak souhlasí se sňatkem své dcery Šery s Ikou. Je dokonce ochoten mu ji dát zadarmo, s podmínkou, že oslavy jejich svatby budou trvat tři dny, protože jsou mladí... Také si nepřeje, aby se jich zúčastnil Vasilja se svou rodinou. Představa, že se budou ostatní bavit za jeho peníze, Vasilju rozlítí.

Druhý den nastane v táboře obrovský rozruch. Klebari dal přivést deset živých prasat, jednoho berana a padesát slepic. Také čtvrtinu býka. Mladí lidé v čele s Ikou sehnali hudebníky, aby oni sami mohli pít, tančit a zpívat. Dívky nakoupily ve vesnici květiny a šátky. Kdo dostane šátek, je na konci povinen dát něco mladému páru... Ika i Šero jsou šťastní – Ikovi se Šero líbila ze všech mladých dívek nejvíc a Šero už dlouho doufala, že Klebari zruší zasnoubení syna se Savinou. To ještě netuší, že Savina myslí tak vážně svou

Putují jeden rok. Ika je na všechno sám (Klebari už je vlivem alkoholu úplně neschopný), i když Šero s Kali mu pomáhají, jak to jen jde. Přijde zima a první mrtví. Nejdřív upadnou jejich vozu dvě kola, a když pojde i kůň, Ika se zapřáhne sám. Když zima skončí a Ika vyhraje svůj souboj s přírodou, dostane od členů rodu dva koně a vůz jako odměnu za statečnost a poděkování, že všem dodal odvahy...

Romové dorazí do Francie a po dvou letech se opět setkávají s Vasiljovou rodinou. Ta mezitím zbohatla ve Švédsku. Čukuro uspořádá „pativ“ (oslavu na počest setkání). Savina krásně tančí. Klebari slíbil, že se neopije. Dané slovo však nedodrží a nutí Iku, aby mu hrál a Šero, aby s ním tančila. Když už je na ni příliš drsný, odvede ho Ika ze stanu. Vasilja protestuje, že Ika kazí večírek, ale on mu odpoví, že když kdysi účast na slavnosti nedovolil opilému Vasiljovi, nemůže to dovolit ani vlastnímu otci... Šero, zoufalá, zesměšněná před Savinou i ostatními, odchází. Kam má jít? Koho prosit o pomoc a o ochranu? Jde, až dojde do lesa. Tam se opře o strom a dá průchod slzám. Začne jí být brzy zima. Vrátit se? Ale to by musela znovu snášet všechna přikojí. Najednou jí někdo poklepe na rameno: Savina! „Co tu děláš?“, ptá se vyděšeně Šero. „Viděla jsem tě běžet pryč, asi se ti něco stalo, tak jsem ti přišla na pomoc.“ Šero přemýšlí. Má se jí svěřit? Savině? Ještě nikdy si nikomu nestěžovala. Nemiluje Savina ještě jejího muže a není to léčka? To je jedno, stejně jí nemůže nikdo pomoci... „Vím, že tvé trápení nepochází od Iky, ale od Klebariho,“ povídá jí Savina. „Já na tvém místě bych ho už dávno zabila...“

„No jestli je tohle tvá pomoc,“ odpoví Šero, „tak to pěkně děkuju. Copak by mě pak Ika ještě mohl milovat? Tisíckrát radši budu Klebariho obětí než vražedkyní.“

„Nemusíš ho zabít, stačí ho zbavit pití,“ na to Savina. „Věř mi, já znám recept.“

„Jak můžu vědět, že ho nechceš otrávit?“

„Sama to před tebou ochutnám. Po tom incidentu před dvěma lety moje matka udělala tohle s mým otcem.“

„Proč mi chceš vůbec pomáhat?“

„Abych odčinila staré zlo.“

Šero usoudí, že je tohle její poslední naděje, a přijímá nabídnutou pomoc. Po týdnu Klebari nepije. Všichni vědí, že to není jen tak, ale protože jsou spokojeni, nepátrají po příčině. Díky výsledku kouzelného lektvaru získá Šero k Savině důvěru. Ika je tím znepokojen a rozhodne se, že bude ve střehu, ale neví, že za zázračné Klebariho uzdravení může právě Savina. Jeho vztah se Šero je stále stejně něžný, jen ho mrzí, že Šero nemůže otěhotnět...

Romové putují od vesnice k vesnici, vždy se zastaví na pár dní, vydělají nějaké peníze a pokračují dál. Když se zrovna nepracuje, jezdí muži se staršími chlapci k řece a na pastvu. Často toho využívají i k projíždce. Jednou Ika spatří v lese siluetu. Je to Savina a dává mu znamení, aby jel k ní.

„Co mi chceš?“ ptá se Ika.

„Vděčíš mi za to, že Klebari nepije a já chci svou odměnu.“

Ika se zděsí: „A jakou?“

„Tebe!!!“ křičí Savina.

„Zbláznila ses? Já svou ženu nikdy neopustím.“

„To ani nechci, chci být jen tvou milenkou, za chvíli se totiž budu sama vdávat.“

„Když jsem byl mladý, poznal jsem hodně dívek, ale žádná nebyla taková ‚kurva‘¹ jako ty!“

„To je tvoje poslední slovo?“ ptá se Savina, „tak to se ještě uvidí...!“

Savině plán nevyšel, a tak se honem rozeběhne k Šero. Musí tam být dřív než Ika. Najde ji ve stanu a řekne jí,

¹ Termín běžně používaný pro nevhodně se chovající dívky.

že zaslechla, že ji chce Ika opustit, jestli neotěhotní. Ale že jí může pomoci. Vypije před ní trochu lektvaru, aby jí předvedla, že není jedovatý, a Šero ho dopije. Když poté Šero otěhotní, získá Savina její absolutní důvěru.

Při jedné z večerních sešlostí začne Savina najednou křičet: „Šero znečistila Klebariho. Vařila maso v hrnci, kde pere své věci²!“ Nic horšího si nemohla vymyslet. Všichni se jdou zeptat Šero. Ta je zdrcená. Tvrdí, že nic takového neudělala. Ika se jí zastává. Ovšem nejnešťastnější je samotný Klebari. Záležitost je třeba řešit soudem – krisem. Čangara – představitel jediné nezainteresované rodiny – rozhodne, že na takový kris je potřeba víc lidí – až se za půl roku setkají s ostatními rody, bude se konat. Do té doby jako by byli všichni nečistí a musí být pospolu. Čas se vleče a Klebari je úplně zoufalý, i když ho chodí všichni navštěvovat a stoluji s ním. Nikdy nezažil nic horšího, než takovou nejistotu. Savina mezitím panuje ve svém stanu a raději nechodí moc ven – bojí se Kali. Jednou jdou ženy do lesa a najdou tam mrtvého Klebariho s prázdnou lahví od kyseliny, kterou používal na zpracování kůže. Teď padá všechna starost o rodinu na Iku, který už má velmi chatrné zdraví a je téměř zlomen. Rozhodne se ale, že se ještě musí pomstít tomu, kdo všechno tohle zlo páchá. V tom jej podporuje Čukuro a navíc mu říká, že se musí pomstít, ať to stojí hlavu kohokoliv. Kali si jednoho dne počká na Savinu v lese a vyprovokuje ji k bitce. Když si myslí, že je mrtvá, odvede se do tábora. Najednou se ale ozve křik. Savina rvačku přežila, ale časem oslepne na jedno oko, a po těle jí zůstane mnoho jizev. Nikdo Kali před soud nežene, protože všichni uznávají její právo na pomstu.

Přijde jaro. Začínají se sjíždět vozy, až je Romů téměř sto. Jednoho dne přijede i Falka, uznávaný celou kalderašskou společností jako spravedlivý. Říká, že se na cestě doslechl od Romů o konání velkého křisu a nabídne svou účast. Všichni rádi souhlasí, protože z jeho projevu je vidět, že je to moudrý muž, a navíc je nestranný, takže snad rozhodne správně. Nejdřív nechá Vasilju tři hodiny vyprávět, potom si jde vyslechnout Iku, Šero a Savinu. Ikovi a Savině přikáže se postit, Šero, protože je těhotná, smí jíst. Savina vidí, že je Falka zkušený a začíná dostávat strach...

Druhý den se koná kris. Falka nejdřív vyslechne Šero. Pak sama od sebe předstoupí Savina (nemusí dostat svolení, protože je svobodná). Falka jí nařídí, aby složila přísahu, a uvidí se, jestli se do tří dnů něco stane. Savina se pokouší promluvit, ale najednou je celé její tělo paralyzováno něčím silnějším, a nakonec se dozná. Když Falka uklidní rozvášněný dav, předstoupí Vasilja, veřejně svou dceru zavrhne a žádá, aby ji směl sám zabít. Infanticida je však příliš vážný zločin, a tak Falka vyzve Iku, aby Savinu potrestal on. Ten ji nejprve vyzve, aby vše vylíčila a zeptá se jí proč... Pak k ní přistoupí, řekne jí, že smrt by pro ni byla příliš snadná, a vypíchne jí zbývající oko. Savina začne křičet a všechny proklíná. Falka poté poručí přinést vědro a vykoná rituál, kterým Iku i ostatní očistí. Potom uspořádá velkou „paťiv“.

Ika je ale čím dál tím slabší, i když se snaží nedat to najevo. Rozhodne se skupinu s Kali a Šero opustit, aby ostatní Romové neviděli jeho bídu a utrpení. A tak putují sami. Kali dokáže každý den zajistit láhev mléka pro dítě a seno pro hříbě. Prodává krajky, plete košíky, hádá z ruky... Ika s Šero se pořád hádají, vznášejí se nad nimi duch Saviny... Až když jim jednou Kali rázně vynadá, dohodnou se, že už ji nenechají nad sebou vládnout.

Savina se zatím začíná uzavírat do sebe a kát se. Naučí se výborně orientovat i bez zraku a snaží se pomáhat, jak jen může. Jednou cítí, že se všichni vzdálili a šeptají si. Ráno se ptá matky: „Kdy Ika zemřel?“ A matka jí odpoví,

² Dodržovat pravidla rituální čistoty je jeden z nejpřísnějších zákonů v tradičním romském společenství. U některých subetnických skupin, mezi které patří i Kalderaši, se překročení tohoto zákona trestá i vyloučením ze skupiny. Pravidla rituální čistoty jsou velice přísně vymezená. Mimo jiné mezi ně patří i zákaz užívat stejnou nádobu na vaření i praní. Ale nejen to – v jedné nádobě není dovoleno prát mužské a ženské prádlo, protože veškeré ženské oblečení, a zejména sukně, je ze všeho nejvíce znečišťující (« marimé »).

že včera... Savina jde do lesa, opře se o strom. Najednou uslyší nějaký hlas. Zeptá se kdo to je, ale hlas mlčí. Vráť se do tábora a ptá se matky, kdo u nich dnes byl. „Nikdo, zrovna jsem tě šla hledat, protože odjíždíme.“ Savina tedy nasedne do vozu a svěřuje se matce, že asi začíná bláznit. Ta říká, že ne, když si to uvědomuje. Rozjedou se a najednou zase hlas. Chce křičet, ale nejde to. Polévá jí studený pot, myslí si, že umírá, upadá do bezvědomí... Když se probudí, jde se najíst. Vráť se do stanu a znovu k ní přijde známý hlas. Tentokrát k ní promlouvá. Říká jí, že ji miluje a chce, aby se stala jeho milenkou.

„Ale kdo jsi? Jsem ošklivá a slepá.“

„Něco jako čaroděj.“

Savina odmítá, ale neznámý ji paralyzuje. Jeho vůle je silnější. Tak to trvá tři měsíce. Savina se diví, že o jejich vztahu nikdo neví. Jednou se rozhodne říct vše svojí matce, ale ústa jí vypoví službu. Když zjistí, že je těhotná, je velice šťastná.

„Teď si mě bude muset vzít. Už zítra možná budu jeho ‚romňi‘,“ čeká netrpělivě na milence. Konečně přišel a říká: „Dnes jsem s tebou naposled.“

„Ale jak to? Vždyť jsi mi slíbil...“

„Nic jsem neslíbil. Copak myslíš, že jsem živý? Copak živý může dělat takové věci?“

Mrtvý! Duch mrtvého lky!

„Musel jsem naplnit přísahu našich otců, aby měla má duše klid. Nyní mohu odejít.“

„Proklínám tě! Konečně tě poznávám...! Ale zároveň ti jsem i vděčná, konečně vím, co musím udělat. Nedaleko odtud je řeka. Bude to vypadat jako nehoda...“

Savina se zvedla, oblékla, sešla po schůdkách a došla k řece. Pomalu se do ní nořila a přitom si opakovala: „Odvahu...!“

Barbora Šebová

Matéo Maximoff

La poupée de Maméliga – Le livre de la peur

Panenka Mameligy – Kniha strachu (Kniha hrůzy)
Concordia, Champigny-sur-Marne, 1986, 193 s.

Redaktor romistické revue *Études Tsiganes* Jean Pierre Chevalier v předmluvě ke knize Matéo Maximoffa píše: „Romové si pomalu sedají k samovaru. Ženy připravují čaj. Vartují u mrtvého, mají spoustu času ... Gadžo, Ne-rom, je výjimečně přizván k poslechu strašidelných historek.“ Tak nějak si můžeme představit atmosféru, v níž se obvykle vyprávějí strašidelné historky o mulech a lidech, příběhy o ďáblovi nebo – jak jej kalderaští Romové nazývají – o „chytrákovi“.

Kniha *Panenka Mameligy* (*La poupée de Maméliga*), nazvaná podle stejnojmenné povídky, vyšla ve Francii v roce 1986. Matéo Maximoff se v ní chce podělit o bohatství romské slovesnosti, zaznamenává příběhy, jež se tradičně vyprávějí při vartování tak, jak je on sám mnohokrát slyšel, a doplňuje je pro čtenáře vysvětlujícím komentářem. V něm mimo jiné uvádí: „Romové, všichni Romové, vyprávějí mnoho příběhů, v nichž mrtví jednají jako živí. (...) Všichni dobře vědí, že si vypravěči historky vymysleli a jak je předávali dál, přikrášlili je k nepoznání. Shodneme se však, že jsou to příběhy tak krásné a záhadné, že by byl nesmírný hřích nechat si je pro sebe. Protože nemáme knihovny, bylo třeba zaznamenat alespoň některé z nich, a to se, doufejme, povedlo“ (str 66). O kousek dál ještě dodává: „Když zemře Rom, je to jakoby se ztratila celá knihovna“ (74). A v tomto ohledu má jistě pravdu.

V úvodu knihy najdeme kapitolu nazvanou „O našem původu“ (Sur l'origine de ma race), v níž se autor pokouší stručně zrekonstruovat historii Romů. Sám však uvádí, že zde shrnuje pouze poznatky, které se „někde dočetl“ a „neví, co je na nich pravdy“. Zmiňuje zde různé teorie o původu Romů, neuvádí však jejich autory, ani přesná data, a proto je třeba nepovažovat úvodní kapitolu za historickou studii. O tu totiž v knize nejde.

Cyklus šestnácti příběhů otevírá povídka „Tikla a Ďábel“ a uzavírá ji povídka „Léčitel Tikla“. V obou případech se setkáváme s Romem, jenž díky své mazanosti a vychytralosti v tom nejlepším slova smyslu dokáže vyhrát nad Ďáblem, přičemž námět a zčásti i forma obou příběhů se od ostatních liší. Vycházejí nejen z romské, ale zřejmě obecně z evropské lidové slovesnosti. Objeví se zde motivy, které známe z „českých“ pohádek „O hloupém Honzovi“. „Léčitel Tikla“ nám nápadně připomene pohádku v Čechách známou především pod názvem „Dařbuján a Pandrhola“ s tím rozdílem, že v roli hlavního hrdiny zde vystupuje mazaný Rom Tikla.

Zbývající strašidelné historky odrážejí tajemné stránky života Romů. V mnohých z nich se setkáme s duchy zesnulých, *muly*. Mulové ožívají, vrací se mezi živé v lidské či zvířecí podobě, přicházejí strašit hrdiny příběhů, škodí

jím a události často nabírají tragický spád. Autor ve svých povídkách zachycuje i specifika každodenního života kalderašských Romů, dozvídáme se mnohé o tradicích jako Pomana, o námluvách, o rodinném životě a morálním kódu této společnosti. Prostřednictvím autora k nám promlouvají různé vypravěči, snaží se nás zaujmout svým vyprávěním, někdy přinášejí morální ponaučení a my, čtenáři, se na malou chvíli skutečně ocitáme na vartování společně s mnoha dalšími Romy.

Již jsme uvedli, že se v některých příbězích objevují motivy známé z české lidové slovesnosti nebo přesněji řečeno z lidové slovesnosti evropské. Příběh o mrtvém milenci zpracoval u nás například K. J. Erben v baladě „Svatební košile“. U Maximoffa je na něm založena povídka „Panenka Mameligy“, jejíž název nese celá kniha. Mameliga, asi patnáctiletá romská dívka, spatří ve městě na trhu mladíka, do něhož se okamžitě zamiluje. Mladý Rom k ní také cítí náklonnost a jako projev lásky jí věnuje krásnou panenku. Mají štěstí, jejich rodiče souhlasí se svatbou a děti zasnoubí. Rozhodnou však také, že se budou moci vzít až za rok. Mameliga však potají svému milému slíbí, že ho bude následovat kdykoliv předtím, a to i přes zákaz ze strany rodičů. Měsíce plynou a jednoho večera se Mamelize zdá, jakoby ji někdo volal. Před stanem je její milý na koni a Mameliga s ním šťastná odjíždí do nového domova. Cestou však zjišťuje, že něco není v pořádku, pomalu se blíží k hřbitovu, a tu Mameliga pochopí – není to její milý, je to *mulo*! Chce si ji vzít s sebou do hrobu! Mameliga mu postupně dává vše, co u sebe má, nakonec už jí zbývá jen její panenka a postupně mu do hrobu odevzdá i ji. Je tu však ještě poslední záchrana – hřbitovní kostel a Mameligu nakonec zachrání motlitba a rozednění. Později se dozvídá, že její milý několik dní předtím zemřel.

Knihy Matéo Maximoffa je napsána velmi čtivým, jednoduchým jazykem a čtenářům poskytne nejen skvělou zábavu při čtení napínavých příběhů, ale seznámí ho i s mnoha realitami ze života kalderašských Romů. Romská lidová slovesnost se tak snad docela nevytratí, přestože ti, kdo ji šíří dál, jsou smrtelní.

Kateřina Urbanová

Matéo Maximoff

Ce monde qui n'est pas le mien – Routes et roulottes

(To není můj svět – Cesty a maringotky)

Concordia, Champigny-sur-Marne, 1992, 197 s.

Někdy na počátku 20.století, v asijské části Ruska na Sibiři, se kočovný kalderašský Rom Petruska se svou rodinou a s dalšími Romy na několik dní zastaví poblíž většího města, v němž se jako každé Velikonoce koná výroční trh. Romové zde prodají své výrobky a pokračují dál ve své dlouhé cestě. Takto nás Matéo Maximoff uvádí do děje příběhu, jehož základní motivy se tradují v jeho vlastním rodě.

Brzy vstupuje na scénu i hlavní postava románu. Ve sklepě opuštěného domu, daleko od ostatních Romů, porodí ovdovělá žena syna. Krátce po jeho příchodu na svět uslyší neznámé hlasy předpovídající chlapci život plný utrpení. Komu však patří? Jsou to Andělé Osudu, anebo záhadná, mytická postava – obávaná Mamijori, o níž se říká, že krade matkám novorozeňata? Prapodivné okolnosti po chlapcově narození pokračují: na matku s dítětem zaútočí vlci, chlapec náhle zmizí a žena upadá do mdlob. Šťastnou náhodou se malý hoch dostane do rukou mongolského lovce. Když se po roce opět koná výroční trh, vyhledá lovec kalderašské Romy a předá chlapce do péče Petruskovy rodiny. Ti ho s láskou přijmou za svého syna a v upomínce na vlka, který nad ním bděl, když ho našli, mu dají jméno Ruva.

Dobrodružství pokračuje: Ruva spokojeně vyrůstá mezi svými, až jednoho dne znovu záhadně zmizí. Tentokrát se ho ujmu pravoslavní mniši. V klášteře se mu dostane patřičného vzdělání a naučí se hrát na balalajku. Po čase se však Ruva opět setká se svou rodinou, putuje s ní dál, ožení se a má vlastní děti. I nadále na něj dopadají tvrdé rány osudu a my zpovzdálí sledujeme jeho cestu životem, jež je provázena nejen utrpením, ale i chvílemi štěstí, hudbou, hrou na balalajku, setkáváním s dalšími Romy a putováním s Manuši z Francie a jejich cirkusem... Ruva urazí dlouhou cestu, z Asie se dostane do evropské části Ruska, odtud do Francie, aby se nakonec nalodil na trajekt směřující do Spojeného království ...

Za vyprávěním zdánlivě prostého příběhu Ruvy a jeho rodiny se však skrývá mnohem více, než by se mohlo na první pohled zdát. Maximoff prokládá vyprávění úvahami o životě kalderašských Romů a v příběhu samotném pak staví jednotlivé situace tak, aby nás mohl lépe seznámit s jejich zvyky, tradicemi a mýty. Například z rozhovoru Petrusky s četníkem se dozvídáme, kdo je ona záhadná Mamijori: „ (...) Říkáme tak jedné staré ženě, která nikdy neexistovala, a my přesto věříme, že je zodpovědná za všechna naše neštěstí. Řekněme, že je to Osud, zlý osud. Vyprávíme o ní, když chceme postrašit rozpustilé děti. Nikdo tu Mamijori nikdy neviděl, a přece z ní máme všichni strach“ (str. 50). K Mamijori se autor vrací i později ve své úvaze: „Mamijori je v podstatě pouhá legenda o sta-

ré ženě, samozřejmě Romce. (...) potuluje se kolem romských tábořišť a šíří strach, hlavně mezi dětmi. Neposlušné děti s ní straší pouze otcové, matky nikdy. Mamijori si pro ně přijde a odnese je neznámo kam. Nikdo ji nikdy neviděl, a přesto každý řekne, že se s ní alespoň jednou v životě setkal. Když romský chlapec dospěje v muže, nezapomíná. Strach z neexistujícího stvoření je stejný, jako když byl malé dítě“ (str. 51).

Čtivou a napínavou formou nás autor seznamuje s hrdiny příběhu, jejichž prostřednictvím nahlížíme do každodenního života kočovných Romů. Dozvídáme se mnohé o postavení žen a mužů v romské rodině, pozorujeme zákulisi námluv, svateb a pohřbů. V konfliktních situacích se stáváme svědky tradičního romského soudu – krisu. Maximoff nechává v příběhu vyniknout rozdíly mezi různými skupinami Romů. Petruskova rodina se tak na své pouti setkává s chorachane (muslimskými) Romy nebo s Manuši z Francie.

V románu samozřejmě vystupují i jiní obyvatelé Asie a Evropy. Romové zde většinou komunikují s četníky či úředníky a setkávají se s různými nomádskými skupinami. Soužití Romů s gádži je v knize nastíněno spíše okrajově. Někde v pozadí příběhu se odehrává rusko-japonská válka, poté první světová válka i ruská revoluce. Romové se však do bojů nezaplétají, žijí vlastním životem. Zdá se, že stojí mimo tento svět. V jednom z konfliktů obhájí Petruskův syn postoj Romů (str. 67-68): „*Proč?*“ *odpověděl Vorta. „Nemáme zemi, půdu ani domy. Toto není náš svět. Žijeme mezi vámi, v téhle zemi i jinde, ale nejsme jedni z vás.“*

Příběh románu *To není můj svět* je velmi napínavý a čtivý, přesto je hlavní dějová linie chvílemi roztříštěná, a proto obsah knihy není snadné vyprávět. Osud jednotlivce, byť hlavní postavy, zde není tím nejdůležitějším. Hlavním přínosem díla je vytvoření obrazu života kalderašských Romů v konkrétní době na konkrétním místě. Jsou zde prezentovány postoje, názory a především hodnoty, jež naplňují životy Romů a pomáhají tak vytvářet jejich vlastní svět.

Kateřina Urbanová

Matéo Maximoff

Dites-le avec des pleurs (Plačte, až o tom budete mluvit)

Romainville-Paris 1989, 255 s.

Routes sans roulottes (Cesty bez maringotek)

Romainville-Paris 1993, 156 s.

„Již dlouho jsem si chtěl udělat čas na uspořádání svých vzpomínek. Ne snad proto, že bych je chtěl vydat, ale protože mě o to poprosila moje dcera Nouka.

Brzy mi bude šedesát sedm let a vím, že k sepsání vzpomínek už nebudu mít dost času.

Už jsem kdysi přemýšlel o tom, že se jednou ve svém vyprávění zaměřím pouze na sebe, a nechám stranou svoje předky. A přesto se mi zdá, že jejich historie je nekonečně zajímavější, než můj vlastní život. Ať tak či tak, přeci jen musím začít svým narozením...“¹

S odstupem čtyř let napsal Matéo Maximoff dvě autobiografické knihy, ve kterých značnou část vydělil tématu druhé světové války a životu Romů během ní. Zatímco v knize *Cesty bez maringotek* se zaměřuje čistě na osud svůj a té části své rodiny, která spolu s ním válku prožila v jihofrancouzské „volné zóně“ spadající pod správu vichistického režimu, kniha *Plačte, až o tom budete mluvit* je pojímána mnohem širěji: Kromě Maximoffových vlastních válečných vzpomínek, zpracovaných er-formou do románového příběhu, do knihy zakomponoval i několik příběhů dalších Romů (několik z nich jsou členy Maximoffova rodu), kteří v okamžiku vypuknutí války žili v Polsku, Belgii a ve francouzské „okupované zóně“ a jejichž osud tak nacistické bezpráví poznamenalo mnohem drastičtěji. Skloubením různých literárních postupů přecházejících od beletrie až po žurnalistiku se tak Maximoffovi v této knize podařilo vytvořit téměř panoramatický příběh odrážející různé dimenze „zapomenutého“ romského holocaustu, včetně poválečné snahy o jeho připomenutí a uznání.

Obě knihy mají v podtitulu označení „récit“ – vypravování. Jak již bylo naznačeno výše, *Plačte, až o tom budete mluvit* je vypravováním kolektivním, vlastní Maximoffův životní příběh, přestože je mu v knize vyhrazen největší prostor, je zde pouze jedním z kamínků (nedokončené) mozaiky. *Cesty bez maringotek* představují naopak osobní vypravování autora o něm samém a jeho životě od narození až do konce druhé světové války. Vzhledem k autobiografickému zaměření obou knih se v obou Maximoff nevyhnutelně dotýká i historie svého rodu, jak je nastíněno hned v citovaném úvodu.

¹ M.Maximoff, *Cesty bez maringotek*, str.9.

Název *Cesty bez maringotek* odkazuje také na Maximoffův předešlý román *Toto není můj svět – Cesty a maringotky* (1992). Kniha *Cesty bez maringotek* tak může představovat jakési pokračování tohoto předchozího románu, a to především ve dvou směrech. Zatímco v románu *Toto není můj svět* čerpá Maximoff z rodové historie své rodiny po otci, přepracovává rodovou historku v novelistickou fikci, v románu *Cesty bez maringotek* se zabývá historií mnohem bližší, jak časově, tak i osobně. Druhým pojítkem mezi oběma romány je autorův přístup k zpracovávanému materiálu a především pak postoj směrem k předpokládaným čtenářům – v knize Maximoff často zevrubně popisuje a vysvětluje zvyky, historii a postoje postav, které ve svém románu líčí, ve snaze přiblížit co nejvíce svět kalderašských Romů a Manušů nezasvěcenému čtenáři.

| Pamětní tabule na bráně internačního tábora pro „cikány“ v Montreuil-Bellay | Foto archiv Matéo Maximoffa |

S ohledem na fakt, že obě knihy z větší části pojednávají o stejném tématu – o životě Matéa Maximoffa od dětství až do roku 1944, kdy se vrátil se svou rodinou do osvobozené Paříže – a doplňují se i v informacích, které se týkají historie Maximoffova rodu, je možné stěžejní děj obou knih shrnout dohromady.

O svém pradědečkovi z otcovy strany Matéo Maximoff vypráví, že žil v Rumunsku, odkud po zrušení otroctví odešel do Ruska. Tam se se svou „kumpanií“ živil jako kotlář a cestoval po celém Rusku, stejně jako zbytek jeho rodu. Celá rodina se jednou za rok, v zimě, scházela ve Vladikavkaze. Ke konci devatenáctého století začali kalderaští Romové postupně opouštět Rusko a odcházet na západ. Kolem roku 1910 odešel z Ruska také Matéův dědeček. Rodina žila nějaký čas v Německu, později se přestěhovala do Paříže a odtud do Anglie. Z Anglie však byli v roce 1913 vyhoštěni zpět a přesunuli se do Španělska. Tam se tehdy šestadvacetiletý otec Matéo Maximoffa seznámil se svou druhou ženou, Elizabethou Steisovou, matkou Matéo Maximoffa. Pocházela z rodu Manušů, který provozoval cirkus v místě, kde náhodou tábořil i rod Matéova otce.

To, jak se seznámil můj otec s mojí maminkou, je dost zábavné. Alespoň já si to myslím. (...) Můj otec, jak si vzpomínáte, byl kalderašský Rom, ale moje maminka byla Manuška. Podle zvyku kalderašských Romů se musí dívka, kterou jste si rozhodli vzít, požádat o ruku. Můj dědeček a babička se tedy vypravili na návštěvu za otcem Steisem.²

Po několika skleničkách si vzal Yono slovo a promluvil tak, jako by se obracel na Romy:

„Poslyš, můj bratře! Můj syn, Lolía, kterého znáš, mě poprosil, abych tě za něj požádal o ruku tvojí dcery Eli-sy. Řekni mi svou cenu; jsem bohatý, můžu ji zaplatit!“

Nikolas ještě nestačil ani otevřít pusy a Mimi, která byla nedaleko, vykřikla:

² M. Maximoff, *Cesty bez maringotek*, str. 16.

„Moje dcera není žádná kráva na prodej!“

„To je v pořádku, ženo,“ zarazil ji Nicolas. „Maďaři³ už mají takový zvyk kupovat si ženy, jako otroky na trhu.“

Potom se obrátil k Yonovi:

„Bratře – jak mě oslovuješ – kdybych neznal Vaše zvyky, hluboce bys mě byl urazil. Pro nás, Manuše, je tohle záležitost mladých. Jestli se mojí holce líbí tvůj syn a odejdou spolu, je to jenom jejich věc. Pro nás, staré, je hanba o takových věcech mluvit. Jezme a pijme, zbytek se mě netýká.“⁴

Matéův otec nakonec svou budoucí ženu opravdu unesl, odešli pryč a když se vrátili Elisíným rodičům ukázat jim jejich vnuka, malého Matéo Maximoffa, byl mu už rok.

Podle papírů jsem se narodil 17. ledna 1917 v Barceloně, ve Španělsku. Ale vím, že to tak úplně není. Vzpomínám si, jak – když mi bylo dvanáct – šel se mnou můj strýček Mouto (Jean Maximoff) na pařížskou prefekturu, aby mi vystavili moji první kočovnickou legitimaci.⁵ Neměl jsem rodný list, protože mě rodiče po narození nenahlásili na radnici, (...) jen list křestní. Úředníci na prefektuře si přečetli slovo „juli“, což znamená červenec, ale protože neuměli španělsky, přeložili to jako leden. Další čísla na papíře se dala těžko rozluštit, a proto nebylo jasné, zda tam stálo 7 nebo 17. A tak si prostě vybrali. Od toho dne všechny moje osobní dokumenty tvrdí, že jsem se narodil 17. ledna 1917. Ne přímo v Barceloně, ale v Barrio Chino, v barcelonské čínské čtvrti. Nemohu to nijak potvrdit.⁶

V roce 1921 celá rodina odešla ze Španělska do Francie, která se právě vzpamatovávala z první světové války. Pro romské kotláře bylo všude mnoho práce. Z Lolji, Matéova otce, se stala hlava velké a významné romské kumpanie. Muži se živili kotlářskou prací, cínováním a čištěním a spravováním věcí z mědi, železa a hliníku, ženy chodily hádat z ruky. Cestovali z místa na místo, už ne na vozech tažených koňmi, ale vlakem. Maximoff vzpomíná, že si někdy Romové zarezervovali celý vagón pro sebe, „aby měli ve vlaku klid a nerušili ani ostatní cestující.“ V roce 1925 se nachází celá rodová kumpanie v Belgii nedaleko Bruselu, kde zemřela Matéova matka při porodu. Jejím ducha odháněla Matéova babička a jedna z tetiček z otcovy strany ještě několik nocí od stanu, kde čerstvě osiřelé děti spaly. Zemřelá matka si je chtěla odnést. Z Belgie se po několika letech rodina vrátila do Francie, kde roku 1931 zemřel Matéovi i jeho otec. Matéo se tak stal hlavou a živitelem svých čtyř mladších sourozenců. O sirotky se však samozřejmě starala celá širší rodina. Matéo chodil se svými strýci pracovat – čistil kotle, hrnce a nádrže na vodu, s bratranci pocínovával a spravoval drobné předměty, chodil po pekárnách a čistil ve sklepích přes noc kyselinami hnětače. Celý rod žil na předměstí Paříže, v tzv. zóně mezi Paříží a jejími příměstskými částmi, u Porte de Pantin a později u Porte d'Ivry a Porte de Clignancourt.

Ten, kdo v zóně nikdy nežil, netuší nic o této říši chudých. Před druhou světovou válkou mělo každé velké město svoji zónu, mezi městskými čtvrtěmi a nejbližším předměstím ... V podstatě to byla především říše Romů. Jedna z nejdůležitějších zón v celé Evropě byla ta, která se nacházela v prstenci okolo Paříže. Zóna měla své ulice, pa-

³ Apelativum, které se mezi Manuši používá pro označení kalderašských Romů.

⁴ M.Maximoff, *Plačte, až o tom budete mluvit*, str.18.

⁵ *Carte de nomade*. Viz článek K.Klíčové v tomto čísle.

⁶ M.Maximoff, *Cesty bez maringotek*, str.9

sáže a kavárny, kde se v sobotu večer tancovalo... V zóně bylo v podstatě všechno, i kino, protože sem pravidelně zajížděli se svým pojízdným kinem Manušové, a promítali v zóně v kavárnách filmy, večer za jeden frank. ... Nejdůležitější byla ta část zóny, které se říkalo „de Clignancourt“. Nacházela se u brány Saint-Ouen, tam, kde je teď bleší trh, a byla asi dva až tři kilometry široká. Měla svoji hlavní ulici, des Rosieres, a svoje místo, kde si všichni dávali schůzky, kavárnu „U Malika“. Na trhu, který tam fungoval už tehdy, během dnů, kdy se prodávalo, od soboty do pondělí, bylo neskutečně rušno. Prodávalo a kupovalo se tu všechno, nejčastěji pokoutně načerno, tedy především u Romů, kteří celý zbytek týdne vyráběli svoje drobné měděné věci. Policie, když tudy procházela, nad těmhle černými obchody zavírala oči. Věděla, že ti, kteří si na živobytí vydělávají tímhle způsobem, alespoň nepůjdou krást. Protože zóna byla také především královstvím zlodějů. Romky si tu vydělávaly většinou buď doudností. ... Zóna už neexistuje. Ale Romky tam najdete pořád.⁷

Během času se Matéo Maximoff poprvé oženil za kalderašskou Romku Moraiku, jeho mladší sestra Nina se výměnou provdala za Moraicina bratra. Jak Matéo Maximoff upozorňuje, takové výměny jsou u kalderašských Romů zvykem – pokud rodina nemá peníze na zaplacení nevěsty. Matéovi se narodil syn, ale manželství se záhy rozpadlo a Moraika se i se svým několikaměsíčním synem vrátila zpět ke své rodině.

Kolem roku 1938 došlo mezi Matéem a jedním z jeho strýců k vážné roztržce, v hádce na svého strýce Matéo převrátil stůl i s vařícím samovarem. Matéo musel na nějaký čas od rodiny odejít – byl odeslán ke své rodině po matce, do Agen. Jak již bylo řečeno, šlo o rod Manušů, kteří jezdili především po jižní Francii a živil se různými řemesly, podle sezóny: na poutích provozovali různé atrakce, prodávali drobné zboží na trzích, vyplétali židle a pletli košíky, obchodovali se starým železem a objížděli francouzský venkov s pojízdným kinem. Důležitou postavou této skupiny byla Matéova babička, Mimi. Ona i její synové, Matéovi strýcové, mezi sebe svého ztraceného příbuzného okamžitě přijali. Matéo s nimi strávil rok a půl.

Otec staré Manušky Mimi nepatřil ke kočovníkům. Byl to obyčejný švýcarský venkovan, který se jednoho dne zamiloval do dívky, provazochodkyně a krasojedkyně. ... Odešel s jejím cirkusem jako obyčejný zaměstnanec, zametal arénu a odklízел koňské koblihy. Jeho žena – krasojedkyně – dál provozovala každý večer svoje umění v cirkuse svého otce. Během dne prodávala po domech krajky. ... Po několika letech, kdy už měli svou vlastní rodinu, která se každý rok rozrostla o další dítě, se otec naučil dělat klauna a další profese. Oba byli dost odvážní a založili si svůj vlastní cirkus. To už měli spoustu dětí: deset chlapců a jednu dívku – starou Mimi. Z cirkusu se stal významný podnik, sestával z několika maringotek a asi dvaceti koní. Od dvanácti se Mimi, stejně jako všechny dívky v tomhle manušském rodě, začala učit řemeslo své matky, která na ni byla stejně přísná a náročná, jako skutečný profesor. Když se cirkus vrátil po první světové válce do Francie, koně nahradila auta. Každé z dětí se naučilo novému řemeslu a cirkus zmizel.⁸

Během pobytu u svých příbuzných po matce se Matéo připlétl i do mezirodové rvačky, která se strhla kvůli ženě jednoho z Matéových strýců. Došlo k přestřelce, během níž byli zabiti tři lidé, dva Matéovi strýcové a jedna teta. Všichni Romové, včetně Matéa, byli zatčeni policií. Matéovi byl přidělen advokát ex offio, pan Isorni, kterého velmi

⁷ M.Maximoff, *Plačte, až o tom budete mluvit*, s. 76-77.

⁸ M.Maximoff, *Plačte, až o tom budete mluvit*, s. 85.

zaujalo Matéovo vyprávění o jeho rodě a zvycích i to, že jako jeden z mála Romů uměl Matéo číst a psát. Poprosil jej o sepsání poznámek o zvycích Romů, které by mohl použít při obhajovací řeči, a Matéo mu místo toho napsal během jedenatřiceti dnů svůj první román – *Les Ursitory*.⁹ Zůstali spolu v kontaktu i během války. Isorni Maximoffa dále podporoval v jeho literárních ambicích a podařilo se mu získat pro Matéa smlouvu s nakladatelstvím Flammarion s tím, že mu jeho knihu vydají až po skončení války.

V červenci 1939 se již všude na veřejnosti a v rádiu mluvilo o válce. Také proto se Matéo vrátil zpět do Paříže, ke své rodině z otcovy strany, především za svými dvěma mladšími, dosud svobodnými sourozenci, sestrou Raydou a bratrem Joskou.

2. září 1939 vyhlásila Anglie a Francie válku Německu. V zóně Saint-Ouen-Clignancourt se podle Maximoffa v té době nacházelo asi 5.000 Romů. Ve strachu před válkou a německým bombardováním se ti, kdo mohli, připojili k obrovskému exodu tisíců lidí. Všichni prchali ze severu Francie směrem na jih. Cílovou zastávkou pro Matéovu kumpanii bylo Bordeaux, kde se usadili opět na předměstí a dále žili svým životem – muži pracovali především v přístavu, dalším zdrojem peněz byly pro Matéův rod úspory babičky Lutky. Maximoff o ní vypráví, že byla jednou z nejbohatších francouzských Romek. Díky jejím penězům se podařilo zachránit z Paříže i další část rodiny, která neměla prostředky na cestu. Matéo měl navíc nárok na státní podporu (přestože byl oficiálně veden jako ruský uprchlík), protože se přihlásil k francouzské armádě. Odvod měl však naštěstí odložen.

V Bordeaux Matéa a jeho rod v červnu 1940 zastihla zpráva maršála Petina o francouzské kapitulaci a rozdělení Francie na zóny. Romové se okamžitě vydali na další cestu, směrem na jih v naději, že se jim podaří překročit francouzsko-španělské hranice. Vzhledem k tomu, že neměli potřebné dokumenty, se jim však přes hranice nepodařilo dostat, a tak uvízli na hranici Hendaye – Irun. Odtud se s pomocí místních úřadů dostali do Orthezu v tzv. „volné zóně“. Z budoucí „okupované zóny“ tak uprchli doslova za pět minut dvanáct. Z Orthezu byli spolu s dalšími stovkami uprchlíků za asistence úřadů a Červeného kříže převezeni jako bezdomovci do sběrného tábora v Gurs, kde se prošetřoval jejich statut.

Tábor v Gurs byl obrovský. Byl rozdělený na dvě poloviny, jedna část pro muže a druhá pro ženy a děti. ... Byly tam stovky baráček a jeden z nich byl vyhrazen pro Cikány. ... V táboře bylo mnoho Židů. Vídali jsme je každý den. A ještě více Španělů, kteří si žili po svém a kteří tam byli jen na přechodnou dobu. Pokud si našli zaměstnání, mohli z tábora odejít, kam chtěli. Mohli i chodit, kam chtěli, byli relativně svobodní. Ne jako my. My jsme se mohli vidět s ženami a s dětmi jen dvakrát za týden v areálu, kterému se říkalo neutrální. A tam jsme samozřejmě stáli a plakali.

A tak nám dny ubíhaly. Šest týdnů v tomhle táboře. Čtyřicet dva dnů. Protože když je člověk zoufalý, má čas počítat dny. Několikrát do tábora přišli Němci, poprvé proto, aby odtud odvedli všechny internované Němce. Nebylo jich tolik, ale všechny je odvezli. ... Jindy si zase pro svoje spoluobčany přišli Italové.

...Nám se podařilo získat propuštění díky dvěma našim mladým ženám. Využily dva mladé francouzské vojáky, kterým namluvily, že se stanou jejich milenkami, když nás propustí.

.... Byli jsme svobodní. Bylo 8. srpna 1940. Byl to den, na který člověk nemůže zapomenout. .. Došli jsme těch pár kilometrů, na nádraží v Oléronu. A tam jsem poprvé v životě uviděl tři celé vlaky, které měly nevím kolik

⁹ Viz též článek Mileny Hübschmannové v tomto čísle RDŽ.

vozů. V těch vlacích bylo několik tisíc Židů, čekali na deportaci do Německa. V našem utrpení jsme měli ještě pořádek dost štěstí.¹⁰

Po propuštění z tábora v Gurs se Matéova kumpanie, jejíž členové si mohli vybrat, kam z tábora odejdou, rozhodli odjet za strýcem a jeho rodinou. Strýc byl z tábora propuštěn již dříve a usadil se u města Tarbes. Tam žil celý rod ve stanovém táboře spolu se skupinou cizích, „turko-amerických“ Romů. Postupně se Romové v Tarbes zabydleli. Matéo si později koupil kolo, objížděl spolu s ostatními okolní vesnice a města a živil se svým obvyklým kotlářským řemeslem.

1. dubna 1940 přijely do tábora v Tarbes nákladní vozy a četníci a všechny zdejší Romy odvezli na horskou pláň u města Lannemezan, kde vznikl koncentrační tábor.

*Večer, když jsem si šel lehnout, bylo všechno mokré. Museli jsme spát s nohama ve vodě. Stany jsme si nemohli postavit nikam jinak... Co dělat? Jsme rezignovaný lid, a přijali jsme svůj osud. Je zbytečné říkat, že většina z nás jsme byli Francouzi. Někteří z nás byli i ve válce; nebo alespoň v armádě. Nebo že jsme platili daně; zažívali jsme všechny nepříjemnosti, které znali i Francouzi, ale neměli jsme žádnou z jejich výhod, protože prý nejsme původem Francouzi. Patříme k rase Romů, cikánů!*¹¹

Místo, kde měli Romové přikázáno postavit si svoje stany nebylo obehnané ostnatým drátem, ale Romové měli zakázáno místo opouštět. Vstup do města, vzdáleného asi čtyři kilometry, měli povolený jen od devíti do jedenácti hodin, kromě středy, kdy byl ve městě trh a mohli se tam zdržet až do dvanácti. Tříkrát denně probíhal v táboře apel a kontrolovalo se, zda zákaz opuštění tábora nikdo neporušil. Pokud se tak stalo, byl odveden do vazby na četnickou stanici a později odsouzen buď k zaplacení pokuty ve výši 80ti franků nebo 15ti dnům vězení. Tábor hlídalo celkem dvacet devět francouzských četníků (gendarmes). Situace Romů v táboře byla zoufalá, protože byli odkázáni pouze na sebe co se týče obživy, ale protože nesměli opustit tábor, neměli téměř žádnou možnost, jak obživu sehnat. Byli tedy z velké části odkázáni jen na své předchozí úspory a na obchodování na černém trhu. Na zimu byli Romové z tábora přestěhováni do nedaleké zchátralé nemocnice, která byla postavena během první světové války.

Díky dopisům na prefekturu, které pro Romy psal Matéo, se Romům v táboře na podzim roku 1941 podařilo dostat povolení pohybovat se na deset dní v měsíci po okresu Hautes Pyrénées, aby mohli dále provozovat svá řemesla, a tak se uživit. Později se jim díky dalším písemným žádostem podařilo rozšířit povolení postupně na sousední okresy a nakonec i na celou volnou zónu (přibližně od jara 1942). Mimo tábor mohli pobývat, pokud měli speciální povolení i 15-20 dní v měsíci. Změna nenastala ani po obsazení volné zóny Německem. Díky práci v domácnostech, soukromých podnicích, kavárnách a restauracích získávali Romové kontakty na Francouze, kteří jim byli ochotni pomoci, pokud se dostali do problému s úřady. Získali kontakty i na odbojářské hnutí.

Během roku 1942 bylo Romům internovaným v táboře povoleno odstěhovat se mimo tábor pod podmínkou, že se trvale usídlí a nahlásí své místo pobytu. Matéo a jeho sourozenci se přestěhovali se strýcem Koliou a dalšími příbuznými do domu v Séméacu, nedaleko Tarbes, kde žili až do konce války.

¹⁰ M. Maximoff, *Cesty...*, s. 62-3.

¹¹ M. Maximoff, *Cesty...*, s. 104

Přibližně měsíc před vyloděním spojenců v Normandii jsem dostal já, můj bratr Joska a náš bratranec Toni povolení dopis k práci do Německa v rámci „povinné pracovní služby“ (Service du Travail Obligatoire). Přirozeně, že jsme tam nechtěli. Můj strýček Kolia nám řekl: „Jen se nebojte, pojďte se mnou.“

Vzal nás na milici. Kapitán byl v kanceláři. Byl to Koliův přítel, protože, u Kolií to tak bylo vždycky; dělal v kuchyni, opravoval v kuchyních různé nástroje a dobře tak posloužil spoustu lidem. ... Takže Kolia si šel promluvit rovnou s kapitánem; v jedné ruce naše papíry a v druhé krabičku cigaret. Kapitán si ty naše papíry vzal a roztrhal je na malé kousky:

„Nemá smysl se tím zabírat. Německo už válku prohrálo.“¹²

Několik dní po vylodění se Matéo a celá jeho rodina rozhodli vrátit do Paříže. Cesta zničenou Francií trvala pět dní. Vlaky musely různě objíždět ty části trati, které byly poničené nebo vyhozené do povětří. Do Paříže rodina dorazila 14. července 1944, tedy ještě před tím, než byla Paříž osvobozena. Okamžitě se zkontaktovali se svými příbuznými, kteří v Paříži žili po celou dobu okupace. Matéova rodina se usadila v Montreuil, které se dle Maximoffových slov stalo jakýmsi hlavním městem francouzských Romů.

Pamatuji si, jak nám těsně před válkou řekl můj strýček Savka:

„Dobře se vy mladí navzájem na sebe podívejte, protože se už nikdy takhle pohromadě nevidíte.“

Ano, po válce se nás sice ještě několik sešlo, ale kolik nás chybělo! Někteří zemřeli ve válce, nebo v odboji, jiní dokonce v koncentračních táborech. ... Až do té doby jsme neměli tušení, co se dělo v Německu. Informace se k nám dostávaly teprve s tím, jak se přibližovala spojenecká vojska.¹³

Život Romů se začal vracet do svých zaběhnutých kolejí s pativý – hostinami organizovanými na počest těch, kteří se vrátili z velké dálky. Ale zároveň se začal prodlužovat čím dál truchlivější seznam těch, kteří se nikdy nevrátí a o kterých nevíme, co se s nimi stalo. Matéo byl pověřen svým rodem, aby chodil každý den do nemocnic v Paříži, na předměstích i na venkově, a hledal Romy, kteří unikli z německého pekla a vrátili se do Francie.¹⁴

...Navštívil jsem pana Jacquese Isorniho a pak jsem se seznámil ještě se spoustou dalších lidí. Začali se o mne zajímat novináři. Napsal jsem článek do Figara, abych upozornil na to, že zatímco o masakrech Židů v koncentračních táborech se mluvilo nedostatečně nebo příliš, o Romech se nemluvilo vůbec. Později ve Figaru vyšel článek bratří Tharaudových z Francouzské Akademie, kteří ve svém článku citovali i moje jméno. Od této chvíle za mnou začali pro informace chodit i další novináři.¹⁵

Návratem do Paříže román *Cesty bez maringotek* končí. Děj románu *Plačte, až o tom budete mluvit* v podstatě takové, ale na závěr knihy Maximoff připojuje ještě několik zpráv a svědectví o holocaustu Romů v různých částech Ev-

¹² M. Maximoff, *Cesty...*, s. 148-9.

¹³ M. Maximoff, *Cesty...*, s. 154.

¹⁴ M. Maximoff, *Plačte, až...*, s. 185. Matéo Maximoff se také později stal prezidentem Společnosti pro výzkum zločinů a diskriminace namířené proti Romům (Comité pour la recherche des crimes et discriminations contre le peuple Tzigane).

¹⁵ M. Maximoff, *Cesty...*, s. 155.

ropy. První z nich je zpráva o osudu Romů v Polsku od Bogomily Michalewiczové, následuje několik rozhovorů s romskými pamětníky válečných událostí z Belgie a okupované Francie. Mezi nimi je i svědectví o transportu Romů internovaných v belgickém koncentračním táboře v Malines. Ti byli deportováni do Osvětimi jako jediní Romové z Belgie a severní Francie, spravované Německým vojenským velitelstvím v Belgii¹⁶ Jeden za svědků, Yayal, byl před transportem zachráněn vedoucím belgického internačního tábora v belgickém Riquewihru, kterého žádal o přeložení do tábora v Malines, protože tam byl internován zbytek jeho rodiny. Vedoucí tábora, odbojář, mu jeho žádost zamítl, zřejmě proto, že věděl, k čemu v Malines dojde. Druhá pamětnice, paní Paprika Galut, byla přímou účastnicí transportu z Malines, z Osvětimi byla později přeložena do Ravensbrücku a odtud do dalších táborů nucených prací. V německých táborech zahynulo všech dvacet čtyři členů její blízké rodiny.

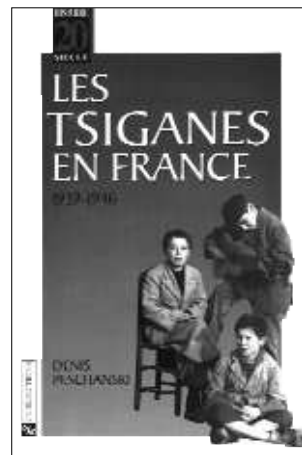
| Autorova teta Anna vypráví v televizním pořadu o druhé světové válce | Foto archiv Matéa Maximoffa |

Helena Sadílková

¹⁶ O transportu z Malines do Osvětimi z 15. ledna 1944, viz. Marie-Christine Hubert, „The Internment of Gypsies in France“ in: Kenrick, ed., *In the Shadow of the Swastika – Gypsies during Second World War*, Centre de recherches Tziganes and University of Hertfordshire Press, Hatfield, UK, 1999, s. 85-87.

Denis Peschanski
Les Tsiganes en France (Romové ve Francii)

CNRS Éditions, Paříž 1994, 176 s.

Historik Denis Peschanski pracuje jako výzkumný pracovník v Institutu pro současnou historii (Institut d'histoire du temp présent, CNRS), je odborníkem na období druhé světové války. Kniha *Les Tsiganes en France* (Romové ve Francii) se zabývá osudem francouzských Romů za druhé světové války.

Druhá světová válka probíhala pro Romy na celém území Francie ve znamení internace v „táborech pro kočovníky“¹. Přestože podmínky života v těchto táborech byly velmi kruté, Romové ve Francii byli ušetřeni masových poprav nebo deportací do německých vyhlazovacích táborů.² K prvním internacím Romů ve Francii došlo v létě roku 1940 v severozápadní Francii, poslední Romové byli z francouzských internačních táborů propuštěni na jaře roku 1946.³ Peschanski na základě svého výzkumu uvádí, že mezi lety 1940–46 bylo na celém území Francie internováno celkem přibližně 3.000 Romů.⁴ Tragickou výjimkou z historie francouzských Romů za války je případ 145

¹ Výrazem „kočovník“ překládáme tehdejší francouzský oficiální termín „nomades“ (viz článek Kateřiny Klíčové).

² Peschanski uvádí, že celkem zemřelo ve francouzských internačních táborech mezi lety 1940–44 3.000 lidí, přičemž neexistuje oddělená statistika pro kočovníky, ale z dostupných pramenů se lze domnívat, že počet jejich obětí není proporcionálně nijak výrazně vyšší oproti ostatním kategoriím internovaných osob.

³ Ještě k 15. květnu 1946 bylo v táborech internováno z celkem 35 Francouzů a 15 Romů (pro srovnání, v únoru 1945 byl tento poměr 31.380 ku 755, v srpnu 1945 18.954 ku 590, v únoru 1946 1180 ku 52 a v březnu 1946 40 ku 25. (Peschanski, str. 108)

⁴ Toto číslo stojí v ostrém kontrastu k počtům uváděným v Kenrickovi (Kenrick, Puxon, *The Destiny of Europe's Gypsies*, 1972) – 30.000, které Peschanski cituje. Důvodem nesnadné orientace v dostupných pramenech s ohledem na počet internovaných Romů je především sám fakt, že Romové byli na základě zákona z r. 1912 zařazeni do skupiny kočovníků (*nomades*) a jako kočovníci jsou v dobových pramenech uváděni, přičemž ovšem do stejné skupiny osob patřili i lidé neromského původu, živící se itinerantními řemesly. Orientaci dle Peschanského také znesnadňuje značná nepřehlednost pohybu internovaných osob mezi jednotlivými tábory (které byly často různě slučovány) i nepřesnosti v záznamech jednotlivých táborových knih. Mezi tábory, které ve své studii Peschanski zahrnuje, ovšem chybí například tábor Lannemezan v jižní Francii, jehož existenci potvrzuje svědectví Matéo Maximoffa. Tento tábor už je naopak zahrnut ve studii M. Ch. Hubertové z r. 1999. Ta stanovuje celkový počet Romů internovaných během války ve Francii na přibližně 3.500 osob. (Marie-Christine Hubert, „The Internment of Gypsies in France“ in: Kenrick, ed., *In the Shadow of the Swastika – Gypsies during Second World War*, Centre de recherches Tsiganes and University of Hertfordshire Press, Hatfield, UK, 1999, str. 69). Za nadnesené považuje Peschanski i údaje o celkovém počtu Romů, kteří během druhé světové války zahynuli, tak, jak jej uvádí Kenrick a Puxon (220.000).

Mapa francouzských táborů pro kočovníky (Francie, 1940-46). V táborech v Riversaltes, le Bacarès, Argelès a Gurs tvořili kočovníci jen nepatrnou část. Převzata z D. Peschanski, *Les Tsiganes en France*, CNRS Éditions, Paris, 1994.

francouzských Romů zavlčených do belgického tábora v Malines (Mechelen, nedaleko Bruselu), odkud byli spolu s ostatními vězni (především belgickými Romy) odvezeni do Osvětimi. Z celkového počtu 351 osob zahrnutých do tohoto transportu přežilo pouhých 12 lidí.⁵

Peschanski zevrubně popisuje předválečné francouzské zákony směřující ke kontrole kočovných skupin obyvatel včetně Romů, které předcházely jejich internaci nařízené Německem po obsazení Francie na jaře roku 1940.⁶ Dá-

⁵ Jednou z pamětníků „transportu Z“ z Malines 15.1. 1944 je i paní Paprika Galut, jejíž svědectví o tom, jak se její rodina dostala do Malines, Osvětimi, a o následujících přesunech po německých koncentračních a pracovních táborech je zahrnuto v knize Matéo Maximoffova *Dites-les avec des pleurs* (viz anotaci v tomto čísle RDŽ). Paprika Galut přežila jako jediná ze své rodiny. Rozhovor s ní a jejím mužem natočil po válce sám Maximoff.

⁶ Po kapitulaci bylo území Francie rozděleno do sedmi administrativních zón (viz mapa): *okupovaná zóna* (zone occupée) spadala pod správu vojenského velitelství ve Francii; *neokupovaná*, „volná“ zóna (zone non occupée) pod správu francouzské vlády ve Vichy (do listopadu 42); *severní zóna* (nord de la France) byla zahrnuta pod správu německého velitelství v Belgii; *pobřežní zóna* (cotes de l'Atlantique) a území na severní hranici Francie byly podřízeny přímo německé správě (v roce 1941 vznikla na severu dokonce tzv. *zakázaná zóna* – zone interdite –,

le poukazuje na rozdíly v zacházení s kočovnými v různých francouzských válečných zónách a popisuje způsob, jakým francouzské správní úřady v okupované zóně adaptovaly a realizovaly rozkazy německého velitelství.⁷ Dále se věnuje průběhu internace, vzniku a podmínkám v jednotlivých táborech v okupované i „svobodné“ zóně a životu v nich (včetně zásobování, hygienických podmínek, ubytování, útěků vězňů, rekrutování nových strážců a velitelů apod.). Věnuje se také aktivitám humanitárních a náboženských organizací v některých z táborů pro kočovníky.⁸

Peschanski dochází k závěru, že Romové patřili již v předválečné době z pohledu francouzské administrativy k „nežádoucím“ skupinám obyvatel („indésirables“). Tento pohled se v průběhu války nijak nezměnil, navíc byl podporován německou rasovou doktrínou. Nicméně v době válečných represivních nařízení stáli Romové na okraji zájmu jak německého velitelství (které bylo ve Francii příliš zaměstnáno především otázkami vojenské bezpečnosti), tak i francouzských správních úřadů. To platilo i pro vichistickou Francii, kde byli jako „nepřátelé francouzského státu“ – „le figures de l'Anti-France“ označeni především Židé, komunisti, cizinci a zednáři. Právě proto proticikánská nařízení ve Francii skončila u internace kočovníků a na další osudné kroky tak, jak je známe z mnoha jiných evropských zemí, už ve Francii nedošlo.

Vytěsnění ze zájmu společnosti na druhou stranu život Romů za války velmi znesnadňovalo: minimální zájem o podmínky života v internačních táborech pro kočovníky nejen ze strany správních úřadů ale i široké veřejnosti se promítl například do postoje humanitárních organizací, které se na zlepšení života ve francouzských internačních táborech měly podílet. Antagonismus vůči Romům ve francouzské společnosti usnadnil nejen samotnou internaci kočovníků ale i následně ztížil útoky z táborů. Uprchlý vězeň podle Peschanskeho nacházel jen minimální podporu ze strany místních obyvatel. Ti spíše napomohli jeho opětovnému dopadení. Stejný nezáměr přetrvával i po skončení války – Romové byli z internačních táborů propuštěni mezi posledními – a projevil se i ve vyloučení Romů ze společenské paměti: většina Francouzů nemá ponětí, co se s Romy za války dělo.

Na tomto místě není možné nezmínit svědectví M. Maximoffa o jeho internaci v táboře v Lannemezan (departement Haute-Pyrénées),⁹ protože poněkud vyvrací Peschanskeho tezi o společenské propasti dělící Romy od zbytku francouzské společnosti. Maximoff popisuje zoufalou existenční situaci Romů internovaných v táboře Lannemezan. Co se týče obživy, byli naprosto odkázáni sami na sebe a přitom zákaz vycházení z tábora kromě vymezených hodin jim téměř naprosto znemožňoval jakýkoli přivýdělek. Během roku 1941 si proto Romové na prefektuře vy-

kde byl omezen volný pohyb francouzským občanům); obdobně tomu bylo v *rezervované* zóně (zone réservée) na východní hranici Francie; sedmou ze zón byla zóna *pod italskou okupací* (zone d'occupation italienne), kterou po italské kapitulaci v září 1943 obsadilo Německo.

⁷ Mezi nejdůležitější vládní nařízení a zákony, které se týkají Romů v daném období, patří: zákon z roku 1912, který definuje skupiny obyvatel podléhající zvláštní kontrole – mezi nimi i kočovníky (včetně Romů) definované na základě socioprofesionálních specifíků (podrobněji viz článek K.Klíčové); zákon z 6.4.1940 zakazující kočovníkům (dle definice zákona z r. 1912) pohyb na celém území Francie, až do konce bojů, který zároveň stanoví povinnost zaregistrovat se k trvalému pobytu; německý rozkaz k „internaci Cikánů“ na území „okupované zóny“ ze 4. října 1940; zákon z 10. května 1946, který stanovuje oficiální datum skončení bojů; a zákon z 13. února 1946, který stanovuje pro všechny propuštěné kočovníky povinnost zaregistrovat se k trvalému pobytu.

⁸ Na základě údajů studií M.Peschanskeho a M.Ch.Hubertové je možné domnívat se, že ve Francii během let 1940–1945 bylo zřízeno celkem 32 táborů, ve kterých byli internováni kočovníci (viz mapa). Z toho 26 bylo zřízeno v okupované zóně a 6 v zóně svobodné (pouze v Saliers a v Gurs byli internováni výlučně kočovníci, ve zbylých čtyřech byli internováni spolu s dalšími „nežádoucími“, především s Židy a cizinci). Peschanski zmiňuje existenci celkem 27 táborů (z toho pět ve „svobodné zóně“), zevrubně se věnuje především táborům Montreuil-Bellay, Jargeau, Moisdon, a Saliers. Souběžně fungovalo podle Peschanskeho nejvíce táborů v roce 1942 (celkem 20).

⁹ M. Maximoff, *Dites-le avec des pleurs a Route sans roulottes*. Viz anotace obou knih v tomto čísle RDŽ.

mohli povolení k desetidennímu pohybu po departementu, kdy se pohybovali po okolí a vydělávali si tradiční kotlářskou profesí (čištění, spracování, broušení různých kovových předmětů, apod.). Jejich služby místní obyvatelé rádi využívali, a díky tomu si Romové v jednotlivých obcích vytvořili kontakty, které jim neřídka pomohly, pokud se dostali do problémů.

| Tábor v Montreuil-Bellay (Maine-et-Loire) v roce 1944
| foto archiv Peschanski |

V souvislosti se snahou o vysvětlení výjimečného, relativně příznivého válečného osudu Romů ve Francii je zajímavé, jak Peschanski nahlíží předválečnou „proti-romskou“ legislativu ve srovnání s pozdějšími válečnými nařízeními. Ve vývoji francouzské politiky s ohledem na kočující skupiny obyvatel spatřuje jistou kontinuitu: na základě zákona z roku 1912 byli Romové (i když jako kočovníci) jasně označeni jako specifická skupina obyvatel, kterou je nutno kontrolovat, a tato identifikace zjednodušila průběh pozdější internace kočovníků v táborech.¹⁰ Dekret z dubna roku 1940 (tedy ještě z doby před obsazením Francie Německem) uzákonňuje povinnost zaregistrovat se k trvalému pobytu ve vybraných obcích a na vybraných místech je možné považovat za pouhý předstupeň internace: od zaregistrování k internaci byl už jen malý krok. Pozdější internační tábory pro kočovníky navíc často vznikaly právě na těch místech, které již sloužily jako místa nucené registrace k pobytu. Politika internace byla vedena po prakticky stejné linii jako předchozí administrativní metody kontroly kočujících skupin obyvatel: o internaci kočovníků se uvažovalo již v roce 1940 a byla zamítnuta jako nežádoucí především z praktických důvodů (vysoké náklady na zřízení a správu táborů, stravování internovaných osob).¹¹

V neposlední řadě je důležité poukázat na ideu, která v pozadí proticikánské politiky ve Francii od počátku stála: jak vyplývá z dokumentů, které Peschanski cituje, jejím záměrem nebyla izolace, odsun nebo likvidace této skupiny obyvatel, ale jejich převýchova.¹² Stejný motiv spatřujeme později při zřizování a správě táborů pro kočovníky během války,¹³ nejmarkantněji pak v případě internačního tábora v Saliers, který byl vybudován právě především

¹⁰ Fakt, že definice skupin, které zákon postihoval, nebyla založená na jejich etnické příslušnosti, na druhou stranu Romy do určité míry chránil. Přestože německé velitelství ve svých rozkazech používalo termín „Zigeuner“, francouzská administrativa se při provádění těchto rozkazů vždy držela definice zákona z r. 1912 a rozkazy aplikovala vždy na celou skupinu kočovníků, ne výlučně Romů. Například M.Ch.Hubertová vidí příčinu zachrany francouzských Romů před vyhlazením (navzdory naprosté apatii francouzské veřejnosti ve vztahu k Romům) právě v existenci a dodržování zákona z roku 1912 (viz M.Ch.Hubert, str. 60-61).

¹¹ Viz citace z oběžníku ministra vnitra určeného prefektům, duben 1940, Peschanski, str. 22.

¹² „...Co se týče výběru místa pobytu kočovníků, je vhodné vybrat je tak, aby se kočovníci nacházeli v bezprostřední blízkosti zdrojů, které jim umožní zajistit si živobytí. Bude jen prospěšné, pokud dekret současně napomůže ke stabilizaci těchto dosud potulných band, které jsou ze společenského hlediska značně nebezpečné, a napomůže tak alespoň některým z nich získat pokud ne chuť, tedy alespoň základní návyk k trvalé práci.“ Z oběžníku ministra vnitra určeného prefektům, duben 1940, Peschanski, str. 23.

Co se týče „reedukace“ dospělých, ta měla dle Peschanského probíhat především prací: zemědělské a stavební práce v okolí tábora, „dobrovolný“ odchod či odvod dospělých na práci do Německa. Zajímavé je především to, že správní orgány na některých místech využívaly internované kočovníky k naplnění povinného kontingentu pra-

s myšlenkou na převýchovu kočovníků a jejich sedentarizaci. Tomuto účelu – tábor se měl stát budoucím dobrovolným trvalým bydlíštěm internovaných – byl podřízen výběr lokality (Camarque, „odkud tvrdí, že pochází“¹⁴), ale i struktura tábora (kromě obytných a administrativních budov byla v táboře postavena také škola, centrum služeb a duchovní centrum, kde měla být vystavěna kaple), přičemž celý tábor byl navržen v architektonickém stylu dané oblasti.

Helena Sadílková

Literatura:

Marie-Christine Hubert, „The Internment of Gypsies in France“ in: Kenrick, ed., *In the Shadow of the Swastika – Gypsies during Second World War*, Centre de recherches Tziganes and University of Hertfordshire Press, Hatfield, UK, 1999, str. 59-88.

Matéo Maximoff, *Dites-le avec des pleurs*, Paris-Romainville, 1983.

Matéo Maximoff, *Route sans roulottes*, Paris-Romainville, 1983.

covních sil, které měla Francie do Německa odvádět, aby se tak pokud možno vyhnuly kritice místního obyvatelstva, která by byla v případě nucených odvodů z jejich řad pravděpodobná.

¹³ V některých z táborů v okupované zóně fungovala i jakási učebna, kde se internovaní učili číst, psát a počítat. Tuto vzdělávací činnost provozovaly v táborech především příslušníci církevních řádů a charitativních organizací. V táboře u Poitiers si například jedna z charitativních pracovníc vymohla povolení jednou týdně děti z tábora vodit na procházky po okolí. V této souvislosti je důležité poznamenat, že specifickým francouzských internačních táborů pro kočovníky byl právě velmi vysoký počet internovaných dětí, které tvořily 36-40% z celkového počtu internovaných kočovníků.

¹⁴ Z dopisu architekta tábora z 8. října 1942, Peschanski, str. 56. Tábor v Saliers byl jako jeden z mála táborů vystavěn přímo pro internaci kočovníků. Většina táborů vznikla na místech, kde již nějaké opuštěné budovy stály. Ty však byly zřídka vhodné pro ubytování lidí.

Vlastimil Třešňák

Rómulus a Rómus. (Energická odpověď na energetickou otázku.)

Vyd. samizdatové, 1979, edice Popelnice

Silné karlínské klima nenechalo lhostejným tvůrčího ducha Vlastimila Třešňáka a zhmotnilo se v jeho rozverném povídce Rómulus a Rómus. Vyvěřely sedimenty prožitků a zkušenosti dětství a mládí stráveném v této svérázné pražské čtvrti.

Prostředí zdánlivě periferní svým průmyslovým charakterem, zároveň už s velkoměstským puncem rozlehlých, byť omšelých bulvárů, se stalo plátnem tohoto pastózně naneseného příběhu.

Autor nezapřel fotografické vidění, malířský cit a hudební vyjadřování, jež ve výsledku vyplynulo do šťavnatého a životem pulzujícího textu, kořeněného případnými výpůjčkami z romštiny.

Hravost, která je výrazným rysem vyprávění, se promítla nejen do jazyka, jakožto stavebního materiálu, ale i do procesu fabulování.

Protagonistou příběhu je živelný, šibalský Cikán Bělka. Uhlíř, muzikant, ale především velký milovník života i jeho požívací konzument v jedné osobě. Ujímá se průběžně příběhu, ich-formou v důvěrném tónu předává čtenáři sdělení nesoucí silné stigma autenticity.

Jeho intenzivní věrohodnost se trefila přímo do archetypu romské lidové slovesnosti dobromyslného filuty.

Expresivním úslovím... už to praskalo, už to bublalo ... se text valil koridorem stuiací směšných i tragických, tak jak je život sází jako karty vedle sebe na stůl.

Bělka v sehraném tandemu se svým partákem Grundzou zachází spekulativně s fúrou uhlí na nákladáku, s nímž rozváží objednávky klientům. Z takto nabytých prostředků v oscilaci mezi uhlířem a frajerem druhu orientálního magnáta, financuje sobě i Grundzovi požitky, jež rozdílnost rolí přináší.

Bélkovo muzikantství je nádavkem od pána Boha. Jeho skvěle vystřižený monolog, v němž srovnává způsob romského hraní na saxofon s každodenním úkonem nošení uhlířské putny, je jedním z důvodů, proč si Třešňákovu povídku přečíst i dvakrát.

Poprvé pro samostatný příběh, a na podruhé pro detail, ornament, klíčku a taneček slov. Jediné sloveso převede přes dějový můstek hrozny souvětí, předávající si vzájemně význam jako štafetu.

To vše zaklenuté sdělnou vypravěčskou radostí.

Samizdatové vydání je doplněno deseti autorovými fotografiemi (včetně jedné na obalu). Černobílé snímky jsou zřejmě pořízené z negativu a mohou se, svazek od svazku, lišit.

Zmíněná okolnost, spolu s diferencovanými překlady v textu, vzniklými při opisu, činí tento typ vydání vzácnější, obdobně jako ve filatelii zvyšuje chybu cenu známkové emise.

Fotografie pocházejí z cyklu „Pražští Cikáni“. Některé byly uveřejněny ve sborníku V. Krčila – Česká fotografie v exilu.

V samizdatu vyšel titul dvanáctkrát, mimo jiné v témže roce v edici Expedice a v edici Petlice. Rovněž v knize „2x 1 den“. Dvě novely z roku 1978. Přibližně existuje tedy ve 140 svazcích.

První tištěné vydání bylo pořízené v zahraničí v Kolíně n.R. nakladatelstvím Index r. 1979 v knize „Jak to vidím já“, později časopisecky na stránkách Svědectví v r. 1980.

První porevoluční vydání vzniklo v roce 1996 v nakladatelství Torst. Pod názvem „U jídla se nemluví“ sdružil Vlastimil Třešňák devět jím přepracovaných povídek. Mezi nimi je zahrnuta i výše zmíněná povídka.

Několik bibliografických údajů:

Vlastimil Třešňák se narodil 26.4.1950 v Praze. Vyrůstal u prarodičů v Karlíně. Prošel řadou příležitostných zaměstnání převážně dělnického charakteru.

V letech 1968-1972 působil na volné noze jako písničkář. Po odebrání licence se vrátil k dělnickým profesím.

Po podpisu Charty 77 byl represemi donucen k emigraci do Švédska v r. 1982. Švédské občanství obdržel v roce 1987.

Od r. 1990 žije převážně v ČR a věnuje se umělecké tvorbě (literatura, hudba, výtvarné umění, fotografie).

Anna Žigová

Sumiko Urano
Ze země, kde Romové nežijí

Proč o Romech v Japonsku?

Svět je veliký, ale jen o jedné z mála zemí – o Japonsku – můžeme říci, že v ní nežijí Romové. Japonsko, souostroví na dálném východě obklopené mořem, bylo dlouho izolované od ostatního světa, a proto mělo politické kontakty s cizinou jen velmi omezené.

Ve druhé polovině devatenáctého století se dveře Japonska otevřely světu. Přičinili se o to hlavně lidé z vyšších a vládnoucích společenských vrstev. Rezolutně zavrhlí svébytnou kulturu a společenské zvyklosti do té doby přestované a s veškerou energií začali směřovat k jednomu cíli: osvojit si západní civilizaci a přijmout západní kulturu. S dychtivostí vysušeného písku sajícího vodu začalo Japonsko vstřebávat západní přírodní a humanitní vědy, jakož i západní kulturu v celé její šíři.

Pravděpodobně v průběhu tohoto kulturního přílivu se Japonci díky literatuře a hudbě, a zejména pak díky německému romantismu, opeře a písním, poprvé dozvěděli o existenci „cikánů“. To však lze říci jen o malém počtu Japonců. Představa Cikánů („džipuší“ – z anglického „gypsy“), jakou si mohli při nekritickém pohledu na evropskou kulturu vytvořit, byla navýsost idealistická, inspirovaná již zmíněnou německou romantickou literaturou a hudbou. Tento prvotní obraz Cikána pronikl do povědomí Japonců jako určitý stereotyp. Patří k němu kočování na vozech krytých plachtou, potulní muzikanti, vášnivé ženy a prudcí muži, kartářky, atd. Podobné představy naplňovaly touhu po zvláštním světě vytvořeném romantiky, kteří mu vdechli působivou atmosféru.

Romantická představa, spojená se zvukem slova „džipuší“, se začala pomalu proměňovat po druhé světové válce, poté, co začali jezdit do světa takzvané obyčejní Japonci, obchodníci a studenti-stipendisté. Ti potkávali skutečné Romy a viděli je na vlastní oči. Jejich poznání Romů bylo dvojaké. Na jedné straně se o nich dozvídali prostřednictvím názorů „bílých“ Evropanů, kteří s Romy sdílejí stejný prostor. Na druhé straně vnímali Romy prostřednictvím jich samých, jejich důvěřivých a bezelstných úsměvů, jakými obdarovávají nás, Japonce, snad kvůli barvě pleti, která nás sblíží. Poznávání Romů prostřednictvím „bílých“ bylo opět jen dalším stereotypem. Zloději. Povaleči, co nepracují a žijí ze státní podpory. K tomu hromada dětí. Když ale vidíme na tváři Cikána onen důvěřivý výraz a milý úsměv věnovaný Japonci, nemůžeme se ubránit pocitu odporu vůči způsobu, jakým „bílý“ člověk šmahem zacházel s Cikány. Vždyť je-li něco pravdy třeba jen na tom, že jsou považováni za zloděje, musí člověka hned napadnout otázka, co z Cikánů zloděje udělalo a jakou záhadu skrývají jejich dějiny? Sama za sebe mohu říci, že jsem tímto procesem prošla, a proto jsem se začala o Romy zajímat. Domnívám se, že po-

dobně tomu bylo i v případě většiny členů našeho „Diskusního sdružení pro otázky Romů“, jehož se budou týkat následující řádky.

Diskusní sdružení pro otázky Romů – Roma konwakai

První zasedání Diskusního sdružení pro otázky Romů se konalo v říjnu 2002. Podnět k němu zavedla zeď¹ v Matiční v ulici v Ústí nad Labem, v České republice. Zvolili jsme téma „Perspektivy poznávání Romů – hledání odpovědi na „česko-romskou otázku““. Stalo se tak poté, co si o problému „zdi“ vyměnili názory několik japonských akademiků. Naše diskuse se odvíjela od otazníků visících nad dosavadním romistickým diskurzem. Odmítáme dřívější škodlivý, čistě akademický výzkum Cikánů jakožto subjektu. Domníváme se, že na otázky Romů je třeba nahlížet z rozmanitých úhlů za účasti lidí z nejrůznějších oborů. Proto jsme své forum nazvali „Diskusní sdružení pro otázky Romů“, a rádi bychom, aby všem zájemcům umožnilo pružnou výměnu názorů.

Předsedajícím Diskusního sdružení se stal pan Takeši Mizutani, vysokoškolský profesor a specialista na polské dějiny a romistiku (přeložil dílo *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia* – I.Hancock, David M. Crowe, a dále publikace A.Frazera). Dalšími účastníky diskuzí jsou: hudební producent pan Sekiguči, autorka statí o Romech, paní Jukino Sató², která na univerzitě Tohoku vyučuje moderní československé dějiny, dále odborníci na maďarské dějiny, badatelé v oboru sociální a kulturní antropologie, televizní producent, doktoranti zájímající se o Španělsko, Bulharsko, Litvu a další země, i zástupci laické veřejnosti. Členkou Diskusního sdružení jsem se stala i já; přeložila jsem z češtiny knihu Eleny Lackové „Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou“ (Praha 1997; v Japonsku dosud publikována nebyla). Členové Diskusního sdružení se scházejí jednou za dva měsíce a střídají se v prezentaci příspěvků, po nichž následuje diskuse. Obsahem jsou nejrůznější aspekty problémů, jakým čelí Romové ve světě anebo jaké jsou s Romy spojené. Neděláme si nároky na okamžitá konkrétní řešení. Přesto se domníváme, že pohled z ptačí perspektivy země, kde Romové nežijí, se může stát silou, která alespoň trochu pomůže situaci Romů pochopit. Chtěla bych se také zmínit, že se v Japonsku řada lidí zajímá o Romy v rámci nestátních či neziskových organizací.

Pro ilustraci uvádím některá témata, která zvolili přednášející na setkáních Diskusního sdružení: Perspektivy zkoumání Romů; Hledání odpovědi na „česko-romskou otázku“; Diskriminující označení „cikán“ v agendě anti-diskriminačního hnutí; Paradoxy a složitosti vznikající v souvislosti s protestním a etnoemancipačním hnutím Romů; Romové, komunita bez území; Etnicita a globalizace; Jsou Romové kočovníci?; Kde hraje cikánská muzika; Odsun Romů na periferii ve Velké Británii – změny kočovného života a legislativa; Soubor projektů týkajících se Romů

¹ Téma „Zeď v Matiční ulici“ nepatří sice do dávné historie, avšak při dnešním spěchu dějin je vhodné ji připomenout. „Zhruba čtyři metry vysokou zeď za tři sta padesát tisíc korun, která oddělí Romy od ostatních obyvatel Matiční ulice, postaví na své náklady město Ústí nad Labem. Ústecký primátor to včera slíbil zástupcům majitelů rodinných domků v Matiční ulici, kteří se na něho již podruhé obrátili s žádostí o ochranu před Romy...“ (Mladá fronta Dnes, 14.5.1998). Zeď v Matiční ulici skutečně postavena byla a vzbudila bouři protestů jak mezi Romy, tak u humanitárních organizací v ČR a samozřejmě i v cizině. Při přístupových jednáních s Českou republikou do Evropské Unie bylo jednou z podmínek odstranit diskriminaci vůči Romům, kterou mimo jiné symbolizovala zeď v Matiční ulici. (Pozn. redakce).

² Na článek paní Yukino Sato „Zákonná kontrola Romů v Československu v meziválečném období“ upozorňujeme v našem časopise 3-4/2001, s. 86. (Pozn. redakce).

ジプシー

| Džupuši (Gypsy) – tradiční název pro Romy (Cikány) napsaný slabičným písmem katakanou |

ロマ懇話会

| Roma konwakai (Diskusní sdružení pro otázky Romů) – „Roma“ je psáno katakanou, zbytek čínskými znaky (hiraganou) |

ロマ

| Roma – psáno katakanou |

吉普塞人

| Džipšaižen – V čínském písmu jsou Romové označováni tímto znakem, jehož jednotlivé složky znamejají: štěstí; všeobecný, šířit se; ohrada; člověk. Celkově by bylo možno přeložit: člověk za ohradou, kde se šíří štěstí |

IMADR: Znáte Romy?; Čtení o Romech-Cikánech, kteří se dostali přes trnitou cestu; Cikáni ve Španělsku – úvaha k otázce „integrace“ a „identity“; Hledání cikánské země zaslíbené; Studie o přetrvávání „cikánského stereotypu“ v Japonsku; Romipen (romské tradice a kultura) v koloběhu ročních dob; S romskými ženami o úkrytech a únicích za druhé světové války a za socialismu; Úvaha o teorii „sanka – japonský Cikán“; Obrat k přebudování představy o Romech; Litevští Cikáni aj.

Japonští kočovníci – sankas³

I v Japonsku, kde nežijí Romové, byli ještě před padesáti lety kočovníci bez stálého bydliště a bez domova, jejichž životní styl se podobal životnímu způsobu „gypsies“⁴. Dostali jméno sankas. Z hor scházeli jen v určité roční době, dělali sezónní práce, obchodovali se svými výrobky a přitom se stěhovali z místa na místo. V době Edo (1603 až 1867), kdy bylo obyvatelstvo stratifikováno a každý měl ve společnosti svoje přísně vymezené místo, byli nikam nepatřící sankas vyháněni. Teprve když na začátku doby Meidži (1868) došlo alespoň formálně ke zrušení kastovního systému, rozhodla se státní práva, byť jen líně, udělovat lidem sankas občanství. Občany zůstávali ovšem jen na papíře. Většinová společnost je odmítala a život jim byl ztrpčován zřejmě proto, že se dlouho nedokázali domoci skutečných občanských práv. Sankas se stěhovali v poměrně malých skupinách (o jedné nebo několika rodinách), živili se říčním rybolovem, výrobou předmětů z bambusu, košťat z palmových listů, anebo objížděli štace jako kejklíři – zkrátka žili z ruky do úst.

O původu sankas existují různé teorie: uvádí se například, že jsou potomky středověkých nuzáků; přesvědčivější je však výklad, že se jedná o kočovné skupiny, které vznikly až v době Edo, tedy poměrně nedávno. Objevují se ve chvíli (na přelomu 18. a 19. století?), kdy dochází k nejruznějším společenským zvrátům: feudalismus se otřásá v základech a rodí se kapitalismus, lidé se bouří, jsou pronásledováni mocnějšími a uchylují se do hor. Jiní opouštějí svá trvalá bydliště, protože hladovějí a nejsou schopni platit povinné roční naturální daně. Podle této teorie se právě v uvedené dějinné etapě vytvořila společenská vrstva lidí sankas. Ani jejich obraz nepostrádá romantický nádech. Bývají označováni jako společenství anarchistů, kteří toužili po svobodném, nespoutaném životě a kteří utíkali před omezujícími požadavky úředníků.

Podle písemných pramenů z doby Meidži i pozdějších, se sankas – často živořící na hranici přežití – dopouštěli krádeží. Proto byli v očích ostatní společnosti „špatnými“. A opatření proti těm „špatným“ ze strany úřadů? Je až konsternující, jak jsou podobná opatření proti Romům v Evropě. A co říci na to, že příslušníci vrstvy sankas začali být nazýváni japonskými „cikány“? V jednom úředním návrhu se uvádí, že „/sankas/ mají být usídleni na jednom místě /.../, například by mohli být přesídleni na některou skupinu ostrovů, aby tam mýtili porosty a kultivovali novou půdu, pracovali v dolech nebo na stavbě lodí. Mají se přitom řídit přísnými zákony a předpisy a být pod stálým dozorem. Mají se učit manuální práci a má jim být přiděleno stálé zaměstnání.“ (Sbírka navrhovaných opatření, Správa prefektury Hirošima).

³ Výraz „sanka“ znamená „lidé z lesních děr“. (Pozn. překladatelky).

⁴ Na rozdíl od většiny Romů na Slovensku, usedlých po několik staletí, ale i moha subetnických romských skupin v Maďarsku, Rumunsku či na Balkáně, angličtí „Gypsies“ nebo různé romské skupiny ve Francii (viz stať Kateřiny Klíčové) nežijí ve stálých obydlích a na jednom místě. Proto se slovo „gypsy“ stalo v anglicky mluvícím světě synonymem kočovníka jakéhokoli etnického původu. (Pozn. redakce).

【参考文献】

1.1 实验目的

世界最大の発展国も、ローの文化が国は日本以外にはない、とされている。周囲を大海に囲まれ、大い発展を遂げた日本の島国は地理的にも、文化的にも他国との接触の少ない国であった。

・19世紀後半、開港を期した日本の大開港場。上層階の多くは、それまでに築かれた独自の文化・建物・風景などが残り、一般に西洋人開港場の図説と同化を見逃すことに、明治のユネスコ年一を強調した。そうした中で、日本は西洋の自然景観はもとより、人文景観、そしてその集合体をもっと西洋人を驚かす必要、で賞賛しなくてはならぬ。

このような流れの中で、とりわけ文学や音楽、その中でもドイツロマン主義の文学や、オーストリア音楽などを通じて、日本人（江戸時代から一部では明治時代）は、おそらく初めて「グプシー」の存在を知るようになった。そして、ヨーロッパ文化にほとんど無縁の日本、とくにドイツのロマン主義文学や音楽からグプシーのイメージを、ごく概念的に持ち込んだ。日本での最初のグプシー（ロマ）雑誌、こうしてグプシーのイメージを日本に浸透させる。純文学での探検、辻野明、詩人的な視点と批評的な意見、古い文などのグプシーである。その雑誌の発行の背景その背景に、ロマン主義的な世界への憧れをうけていた。

文化や音楽や映画としての「ジャズ」のイメージが少しずつ磨かれるのは、第二次世界大戦後もわり、比較的若い日本人が、全米を留学先とするの界に漂着するようになってからだろう。その中で黒人のジャズに魅かれ、現場のコサを、徹底的ではあれ、真にするのである。そしてそこでも、二つの側面からジャズを知られる。その一つは、コサを賞賞しているヨーロッパの白人のジャズ批評を通じて、もう一つは、東京のあちこちの隠し家から、数々日本人に無邪気に感嘆の叫び、熱烈な表情を見せる現地のジャズを通じてだった。前者の多くはこれまたステレオタイプのジャズ評論だった。物を盗む人だも、他がに、何らかの依怙に依存して生くる堕落者、干飯山など。そして白人に類して「笑いかけるその悪戯的なジャズの表情がこれに、白人がジャズを盗から下ろがが強いずる論断にはどうしても疑問感を抱きがられる。もし白人の評論の一面が真実だとすれば、彼ら全うふたたものは何だろう。その神聖な歴史はどんなものなのか、という疑問がわくはずと覚わんでくるのがた。中々とならばという意識で、コサへの例の例を例きしにめているが、彼が記すコサ聖歌会のメンバーも必ずしもそれと似たような意識があつたと思ふ。

2. 日本郵政公社の設立

「徳島県」には、第一回から第四回まで、1954年10月1日のUtsun and Lake

Je ovšem nutno zdůraznit, že od Romů se sanká liší především v tom, že byli pouze zvláštní sociální skupinou uvnitř jednoho etnika, s jehož příslušníky sdíleli stejný jazyk. (Citát z vystoupení T. Mizutaniho na zasedání Diskusního sdružení: Úvaha o teorii sanká = japonský „cikán“)

Menšina někdejších obyvatel – Ainu

Slovo „ainu“ znamená v ainštině „člověk“. Ainuové jsou v Japonsku v současné době jedinou národnostní menšinou původních obyvatel.

Jejich původ je ovšem stále nejasný. V minulosti obývali rozsáhlá území od Karafuto (Sachalin) a souostroví Čidžima na severu až po oblast severovýchodního Honšú na jihu. Od 15. do 19. století sváděli Ainuové urputný boj s početně stále rostoucí populací Wadžinů (tímto slovem Ainuové označují Japonce), během kterého byli zatlačováni do míst s velmi svízelnými životními podmínkami. Ainská populace se proto postupně zmenšovala. V současné době čítá pouhých 24.000 osob (podle statistiky z r. 1999). Ainuové žijí dnes hlavně na jihozápadě ostrova Hokkaidó.

Po převratu Meidži⁵ se japonská vláda rozhodla osídlit ostrov Hokkaidó, kam se postupně přestěhovalo z ostrova Honšú mnoho Wadžinů. Během třiceti let vzrostl počet obyvatel na ostrově Hokkaidó osmkrát, avšak Ainuům zabránila vládní asimilační politika udržovat jejich vlastní tradice, způsob života a obživy (chytání lososů, pstruhů a dalších říčních ryb, lov vysoké zvěře a medvědů, sběr lesních plodů, rukodělné výrobky, apod.). V podstatě šlo o rasovou diskriminaci. Teprve v dnešní době zaznamenáváme rozmanité pokusy o uchování ainštiny, tradiční ainské kultury a osobitých ainských uměleckých řemesel.

Co je mimo jiné v kultuře Ainů skutečně pozoruhodné a mělo by být zaznamenáno, je jejich kosmologie. Svět podle nich sestává ze jsoucen trojího druhu: lidí, božstev a ostatních, přičemž příroda, zvířata a rostliny jsou božstvy, zatímco vše, co lidstvo produkuje, je považováno za ostatní. Po smrti vstupuje člověk mezi božstva a stává se jedním z nich. Ulovená zvěř a nasbírané plody jsou dary, jež božstva lidem skýtají a jsou považovány za něco, co k člověku přichází ze světa božstev. Z toho plyne, že cokoli přebývá, patří božstvům. V tomto přesvědčení se tak obdivuhodně projevuje základ ekologického myšlení a úcta k přírodě. Svět božstev se nachází buď v lůně samé přírody, nebo v její bezprostřední blízkosti jako jakési pozadí, a je těsně propojen se světem lidí. Ve světě božstev jsou všechna jsoucna rovnocenná, není chtivosti, panuje tam klid a vzájemná velkodušnost. Život Ainuů měl tudíž řád, daný pocitem blízkosti božstev a ukotvený ve spiritualitě. Ainuové mají množství mýtů a pověstí, jejich život je zpestřován různými oslavami a obřady. Lze pouze litovat, že nejsou všechny uchovány v původní podobě. Už se nikdy nevrátí doby, kdy Ainuové žili na ostrově Hokkaidó, ještě neosídleném Wadžiny, v klidu pod ochranou svých božstev jako původní obyvatelé tohoto území. Musíme se znovu zamýšlet nad tím, jak se slučuje civilizace s podmínkami národnostních menšin na světě.

Tokio, 15.9.2004

Přeložila Zdeňka Švarcová

⁵ Roku 1868. (Pozn. překladatelky).

Karolína Ryvolová

Pár slov na okraj letní školy romských studií v Budapešti

V červenci 2004 jsem strávila tři týdny v Budapešti coby studentka letní školy romistických studií, letos probíhající pod názvem *A Critical Basis for 21st Century Romani Studies*. Kurz již po několikáté pořádala Středoevropská univerzita, která se specializuje na magisterské a postgraduální studium, a vedle programů na jeden a více akademických let nabízí i letní soustředění.¹ V roce 1997 se kurzu, který projektuje a vede antropolog Michael Stewart ve spolupráci se sociologem Jánosem Ladányim, zúčastnily i Češky Milena Alinčová a Hana Syslová, obě absolventky historicky prvního běhu romistiky na pražské filosofické fakultě.

Přednášky, které si tehdy vyslechly ony, byly téměř jistě dost jiné, než ty, co čekaly mě. Organizátoři si jednak zakládají na každoroční obměně hostujících profesorů, jednak se jejich pohled na věc přirozeně vyvíjí a od každého ročníku si slibují jistý přínos nejen pro frekventanty kurzu, ale i pro romistiku jako takovou. Název letošní letní školy – *Základy kritického přístupu k romistickým studiím v 21. století* – napovídá, že od dob prvotního nadšení, které mezi Romy a jejich přáteli propuklo po pádu Železné opony, se leccos změnilo.

Než se však dostanu k hlavnímu důvodu, který mne vedl k napsání této statě, ráda bych alespoň v hrubých rysech charakterizovala průběh kurzu a složení osazenstva. Středoevropská univerzita jednoznačně upřednostňuje studenty z bývalého východního bloku – vyplývá to z klauzule nabízející východoevropským studentům různé formy stipendií, které v krajním případě pokryjí i všechny výlohy. Západoevropští a zejména zaoceánští studenti si vždy alespoň část výloh musí uhradit, a dlužno dodat, že školné patří spíše k dražším. Největší zastoupení mělo tudíž Rumunsko, Bulharsko, Maďarsko a bývalá Jugoslávie, méně pak USA, Portugalsko, Německo atp. Mým sparing-partnerem a oporou se stal Jan Grill z České republiky, který na půdě téže univerzity právě dokončil studia nacionalismu. Výjimečnost našeho kurzu kromě náplně tkvěla v tom, že se našimi spolužáky stali romští studenti, kteří v rámci běžného akademického roku studovali v programu *Roma Access Programe*.² Měli jsme ojedinělou příležitost všechny teorie a sporné body na místě ověřit a vyslechnout si názory lidí, kterých se bezprostředně týkají.

¹ S nápadem vytvořit centrum středoevropského vysokoškolského vzdělávání, které by sloužilo jako platforma pro setkávání příslušníků akademické obce z nejrůznějších oborů, přišla už v roce 1989 skupina disidentů a intelektuálů působící v Dubrovniku v čele s Georgem Sorsesem. V roce 1991, kdy byla Central European University (CEU) slavnostně otevřena v Praze, ke studiu nastoupilo 100 studentů. Od té doby došlo k několika změnám – za prvé se hlavní stan univerzity přesunul do Budapešti (další budovy jsou ve Varšavě) a za druhé se počet studentů téměř zdesetinásobil. Výuka probíhá v angličtině a kromě řádově stovky stálých profesorů z 25 zemí působí na půdě univerzity zástupci hostujících profesorů. I díky nim si Středoevropská univerzita za dobu své existence vydobyla značnou prestiž.

Podmínky přijetí a následné úkoly, bez nichž se našinec údajně ani nemusí obtěžovat do Budapešti vážit cestu, vynikají přísností a seriózností. Na půdě CEU však vládne chaos dobře známý z místního vysokoškolského prostředí a v zásadě platí, že studenti pracují v závislosti na míře touhy po vzdělání. Výrazně neortodoxní prostředí miniaturních přednáškových sálů, permanentní změny v rozvrhu, emotivní diskuse a jejich dozvuky v přilehlých pivnicích – to všechno výrazně připomínalo léta strávená na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v horních patrech Celetné a byl to příjemný návrat v čase. Méně příjemné už ovšem bylo, že páteří kurzu byla snaha postihnout metodické chyby a mylná východiska současných romských studií.³

Jednou z prvních otázek, která zazněla v hlavním výukovém bloku, byla legitimita existence romistiky. Co vlastně Neromy opravňuje k tomu, aby zkoumali jakoukoliv etnickou menšinu a vynášeli nad ní soudy? Absurdita romských studií se kladla na roveň hungaristice, což přítomné Maďary zjevně pobavilo, a něco napovědělo o tom, jak se cítí Romové v konfrontaci s romisty. Během následujících tří týdnů jsme se pak velkým obloukem dostávali zpět na začátek, aby zaznělo, že přes všechna svá úskalí je existence romistiky opodstatněná, ale musí být daleko uvědomlejší, opatrnější ve svých výstupech, pokud možno preciznější a hlavně kritičtější vůči svým mluvčím.

Jiné velké téma, které se mi zdálo zvlášť relevantní k českým romským studiím, bylo postulování *tradice* jako nějakého neměnného ideálu, kterého současnost nikdy nemůže dosáhnout, pouze se mu může více či méně blížit. Etnologická a antropologická obec skloňuje tradici ve všech pádech, aniž by se obtěžovala ji definovat, přitom obhájit ji jako koncept by bylo možné jedině prostřednictvím přesného popisu a časového zařazení. Tady se romista okamžitě dostává do kleští: kdy byla komunita X ještě tradiční a kdy začala ze svých tradic slevovat? Bylo to v době, kdy jsem ji poprvé navštívil, nebo o generaci před tím, a nebo onen ideál leží někde v dávnověku? Je možné říci, že komunita X je méně tradiční než komunita Y, která sice nesdílí stejný historický region a nemá stejný osud, ale nakonec jsou to stejně všechno Romové? Pravda je taková, že tradici nelze periodizovat ani definovat; je proměnlivá, individuální, často cyklická, v každém případě však živoucí, tj. podléhající neustálému vývoji. Na základě četby esejů, otevřených diskusí ve výuce a debat se spolužáky jsem v Budapešti dospěla k závěru, že pracovat s tradicí jako východiskem je nebezpečné a zavádějící. Možná nic nového pod sluncem; a přesto si myslím, že by to česká romistika měla mít víc na paměti a zacházet s oním pojmem s menší samozřejmostí.

Mimo přednášky hostujících profesorů jsme věnovali dost času referování o „našich“ romistikách a jejich vzájemnému porovnávání. Ukázalo se, že obecně převládá model malého oboru o několika odbornících, který je jen zřídka vystaven tlaku alternativního směřování. Toto monopolní prostředí je typické nejen nedostatkem vzájemné kritičnosti vědců, ale v některých extrémních případech i zarputilou snahou nikoho „nepustit na svůj píseček“. Profesorka Alenka Spreizer na případové studii rodného Slovinska předvedla, že katedra, která se navenek tváří libe-

² *Roma Access Program* je ojedinělý projekt na podporu vysokoškolského vzdělání evropských Romů, který se zatím nalézá v plenkách, a jehož první absolventi ukončí studium řádově v lednu 2005. Mladí Romové, kteří nepostrádají ambice ani talent, ale chybí jim patřičná příprava k univerzitnímu studiu, se zde intenzivně učí anglicky a docházejí na celou řadu převážně humanitních přednášek a seminářů. Certifikát z CEU je následně opravňuje přihlásit se na kteroukoliv evropskou univerzitu, kde výuka probíhá v angličtině, přičemž by měli být schopni vybraný kurz bez obtíží zvládnout. Pilotní ročník, v jehož rámci studují i Lydia Gabčová a Mária Horňáková ze Slovenska, už brzy prokáže, do jaké míry byl projekt úspěšný.

³ Z kurzu vyplynulo, že mezinárodní akademická obec nejčastěji používá termínu „romská studia“ (*Romani Studies*) nebo ještě raději „romologie“ (*Romology*). Bez ohledu na zvláštní konotace obou výrazů by myslím bylo záhodno, abychom ve svých anglických výstupech volili jeden z nich. Jedná se o zavedený úzus, který české romistice dodá na serióznosti.

rálně, ve skutečnosti čerpá z dobových studií ritterovského typu, a odsuzuje vše, co neodpovídá gádžovským představám o tradiční romské kultuře.⁴

Dalším častým nedostatkem romských studií v jednotlivých zemích je přílišná akademičnost, v jejímž důsledku odborníci své statě píšou od stolu, na základě třicet let starých terénních výzkumů, které nezdědka nejsou ani jejich vlastní. Leitmotivem všech kritických příspěvků pak byla izolace, ve které většina knih a esejů vzniká. Odborníci převážně z východoevropských zemí se nezajímají o světovou romistickou obec, a nejen že nečtou práce svých kolegů, ale ani je neznají.

S kolegou Grillem, který z počátku prezentoval názory kulturologické větve české romistiky v čele s Markem Jakoubkem, jsme vedli dlouhé hovory a často spolu nesouhlasili. Jak ovšem plynul čas, oba jsme ustupovali ze svých vyhraněných stanovisek a nakonec se v mnohém shodli. Dovolím si teď nastínit, k jakým závěrům jsme došli.

Česká romistika je stejně jako v ostatních evropských zemích malý, tudíž značně limitovaný obor. Bezvýhradně se spoléhá na model tradiční společnosti, který je přinejmenším problematický, a v jehož světle je řada současných fenoménů zbytečně odsuzována.⁵ Jeho deviza však spočívá v tom, že jej vedou lidé s mnohaletou a bohatou terénní zkušeností, kteří vycházejí z osobně poznání, nikoliv z přečteného. Motivaci lidí, kteří romistiku přednášejí a studují, lze označit za nezištnou a jejich případná pochybení za neúmyslná. Alternativní pohled na věc reprezentovaný Markem Jakoubkem a dalšími kulturology a antropology je třeba vítat, protože představuje důležitou výzvu zasetému stylu chápání a nazírání romistiky v Česku. Jakoubkova agresivní politika je však neopodstatněná – jednak se zakládá na teorii kultury chudoby, která se poprvé objevila v knize Oscara Lewise „La Vida“ už v roce 1966, od té doby byla mnohokrát zpochybněna a dnes bychom ji mohli označit za zastaralou. A jednak rovněž staví na konstruktu tradiční společnosti, takže v konečném efektu se od „hübschmannovského“ pojetí liší jen dílčím způsobem.

Závěrem několik slov o složení přednášejících. Měli jsme ojedinělou příležitost vyslechnout si výsledky výzkumu vědců, kteří pocházejí z nejrůznějšího prostředí, prošli odlišným vzděláním i historickou zkušeností, a prezentují názory, které jsou nezdědka na pováženou.⁶ Sama jsem ve školní škamně usedla po dvou letech a z počátku se cítila povinována věnovat všem hostům stejnou pozornost a nepochybovat o jejich slovech. Avšak díky tomu, že program byl nabitý a zcela opačná stanoviska dvou mluvčích často dělila jen pár minut,

⁴ Jde o veskrze folkloristický přístup založený na předsudečných pevně ukotvených představách. Podle TV filmu, který jsme v rámci přednášky shlédli, patří k tradici slovinských Romů tanec, zpěv, koně a romské kroje. Jen Romka s velkými náušnicemi, širokou vrstevnatou sukní a šátkem přes vlasy zůstává Romkou – pro současnost v tomto postoji není místo.

⁵ Jan Červenka už kdysi hovořil o tom, že není důvod odsuzovat rompop jako nízkou formu hudební produkce, protože vychází ze stejných principů jako lidová píseň, a tématicky ani melodicky se nijak nevymyká. Nové je aranžmá, volba nástrojů a situace (taneční sál kulturního střediska); stále se však hraje a zpívá o věcech, které se Romů hluboce dotýkají. Podobně boxer Stanislav Tišer zehrá, že žižkovští Romové už nepořádají domácí sedánky a romská mládež že je dokonale asimilovaná: nechce přijmout nové formy romství, vše srovnává s jakýmsi ideálním modelem, kterým je pro něj jeho rodina, jak si ji pamatuje z plzeňského dětství.

⁶ Yaron Matras z Anglie v několika přednáškách nezvratně dokázal indický původ Romů. Leo Lucassen, který uváděl výsledky společné práce tzv. nizozemské školy, se na základě historických faktů pokusil tuto teorii vyvrátit. A věhlasná antropoložka Judith Okely původem rovněž z Britských ostrovů předvedla dokonalou znalost britských *romaničelů* a irských *travellerů*, načež prohlásila, že Romové jsou dost možná prastarí migranti irského typu a s Indií nemají nic společného. Toto je ukázka jednoho ze sporných bodů, které si různí romisté vysvětlují v často radikálně odlišných kontextech, a na něž jsme si my, frekventanti letní školy, museli vytvořit názor sami.

jsem rychle ztratila ostych a jednotlivá vystoupení začala vnímat kriticky. Opakem izolace oboru by tedy určitě nemělo být bezvýhradné přijímání zahraničních teorií – zdravý konsensus mezi informovaností a vlastním názorem by naší romistice slušel nejlépe.

Letní škola romských studií se na Středoevropské univerzitě otevírá pravidelně. Na stránkách univerzity www.ceu.hu pod odkazem *Summer School* naleznou případní zájemci o studium všechny potřebné informace.

Phen „lavuta“:
Marel tut e guta.

Phen „prachos“:
Tiro dad Vlachos.

Phen „ačh Devleha“
Khos tre ľima pataveha

Phen „kan“:
Džuva tut chan.
Ko rušen, mi avri džan.

Phen „kirno kašt“:
Chude tro....u denaš.

Phen „ochto“:
Cinav tuke mochtu

Tradiční škádlivky

Jarovnice children's art – big success in Sweden: 63 264 Sk sent to the school's bank-account

The exhibition of the Romany children's art-work entitled „The children in Jarovnice“ was a co-operation between the Slovak Embassy and the Roma Cultural Centre in Stockholm. It was also the first official event at the Roma Cultural Centre (RKC) which was opened in February 2004.

The idea to organize an auction and offer the art-works for sale was the initiative of Lars Kollberg at RKC and myself. Art-teacher Ján Sajko always kindly emphasizes that he is a teacher and not a businessman, that he doesn't „sell“ pictures. He and the other teachers of the school were, however, grateful for the sum sent, stating that it's very rare that the school receive any financial aid despite frequent exhibits and prizes at competitions abroad.

Personally, I find it a little surprising that no one else seems to have thought of this option. People usually love the art-works and are happy to make a contribution. This way, we were able to gather a sum of money to send to the school. It won't solve the school's and the settlement's problems, but it's at least something.

Many people from the Swedish cultural and political life saw the Jarovnice-exhibition. The Swedish minister Mona Sahlin expressed great appreciation for the children's art and for the in-

| Ze zahájení výstavy „Děti z Jarovnic“ | foto archiv autorky |

| Ze zahájení výstavy „Děti z Jarovnic“ | foto archiv autorky |

| Společná práce romských dětí ze ZŠ Jarovnice |
Učitel Mgr. Ján Sajko |

offer us joy. The question is: where does this joy come from? How is it possible that none of the misery surrounding these kids is present in their pictures? Why do they have more joy than the rest of us? The most important question remains: what are we willing to offer them?

spiring work of teacher Ján Sajko. The two largest daily newspapers in Sweden, Dagens Nyheter and Svenska Dagbladet wrote very enthusiastic reviews.

This project could be achieved thanks to the hard work of everybody at RKC, particularly, Lars Kollberg and Domino Kaj. We are planning to continue co-operating with the young artists in Jarovnice and sincerely hope that others will follow. A new exhibition is planned at the Museum of Children's Art in Sweden, in January 2005 and we hope to repeat the success! Hopefully, if other organizers will make similar auctions, we might be able to make a change.

The fact is that the children in Jarovnice are offering us something! Through their art, they

By: Andrea Chalupová

Aven te šunel aneb podzimní zastavení s romskou literaturou

Praha, 23.11.2004, kavárna Marathon

pořádalo Občanské sdružení Athinganoi

Další z tematických večerů pořádaných občanským sdružením Athinganoi se zaměřil na romskou literaturu. Již podle výběru hostů se dalo usoudit, že se nebude pouze číst, ale že se téma pojedná širěji, z pozic mimo samotnou literární tvorbu. Organizátoři přizvali k diskusi vedoucí semináře romistiky na FF UK Doc. Milenu Hübschmannovou, odborného asistenta romistického semináře Jana Červenku, Phd., romistku a anglistku Mgr. Karolínu Rybolovou, PhDr. Jana Dvořáka z nakladatelství Signeta a samozřejmě také samotné autory romské literatury – Vladislava Halušku a Emila Cinu. Večer organizačně připravila a moderovala Nikola Ludlová (studentka III. ročníku romistiky na FF UK). Kavárna byla téměř zaplněná, v publiku seděli romští zájemci, současní nebo bývalí studenti oboru, ovšem zdaleka ne pouze oni.

Ve svém úvodním slovu Milena Hübschmannová zprostředkovala posluchačům události, které vedly ke vzniku romské literatury v tehdejší ČSSR. Zmínila jak „vnější“ podmínky zrodu literatury (možnost publikovat na stránkách věstníku *Romano l'il*, který vydával Svaz Cikánů-Romů v letech 1969-1970), tak podmínky „vnitřní“ (motivace samotných autorů, obeznámení se s psaným romským slovem jako s novou možností sdělení). Vnější a vnitřní podmínky se samozřejmě prolétají a mění v čase. Doc. Hübschmannová mluvila o vlastních zkušenostech se samotnými autory, které často povzbuzovala k literární tvorbě v romštině. Neznajíce precedenty, nepovažovali vůbec za možné ve svém mateřském jazyce psát. Jako první knihu v romském jazyce (u nás) zmínila překlad Skutků apoštolských z pera moravského Roma, učitele Antonína Daniela (1936). V explozivně vznikající polistopadové produkci (publikované i nepublikované) se podle vlastních slov již pomalu přestává orientovat.

Zatímco úvodní referát byl pojat historicky a osobně, následující vystoupení Jana Červenky přineslo spíše otázky obecné, „nečasové“, pro někoho snad i dráždivé. Červenka nejdříve odmítl širěji reagovat na prosbu moderátorky večera o přiblížení své spolupráce s Erikou Oláhovou s tím, že bude lepší, když si všichni přečtou její knihu. Pokračoval pak sérií otázek směřujících k vymezení romské literatury samotné. Je tato literatura dána etnický nebo jazykový? Cítí (přítomní) romští autoři spřízněnost s romskými autory v zahraničí? A cítí takovou spřízněnost mezi sebou v hranicích naší země? Sledují tvorbu jiných romských autorů, poskytují si zpětnou vazbu? Červenka se ptal vlastně po tom, zda vůbec existuje romská literatura nebo spíše „romský literární provoz“, „romské literární dění“. V této souvislosti připomenul, že s emigrací Rusenkovců zanikla nadějná činnost (a „mezirodová“ spolupráce) Sdružení romských autorů (viz. *Romano džaniben* 4/2000). Na vlastní otázky se záměrně nepokoušel odpovídat,

bohužel však nenašly odezvu ani u přítomných autorů. Karolína Ryvolová pouze podotkla, že takové otázky jsou legitimní a jsou vlastní i jiným menšinovým literaturám, např. na území USA.

Dalším řečníkem byl PhDr. Jan Dvořák z nakladatelství Signeta, který byl vyzván, aby přiblížil podmínky, se kterými musí počítat vydavatel menšinové (v tomto případě romské) literatury. Dvořák označil Signetu za vydavatelství „na půl úvazku“ s minimem zaměstnanců. Výrobní náklady na knihu naštěstí mohou být v dnešní době velmi nízké, což umožňuje, aby Signeta nezkrachovala. Distribuce titulů je běžná, tedy závislá na poptávce knihkupců. Právě na nesnadnou dostupnost informací o nových titulech (nebo i podobných literárních večerech) si postěžovalo několik přisedlých v publiku. Byly připomenuty možné formy prezentace – od recenzí v literárním i denním tisku, přes projekt „Poezie pro cestující“ v pražském metru až po sarkasticky míněnou možnost upoutat zájem bulváru skokem romského spisovatele z Petřínské rozhledny. Jedna z posluchaček nadhodila také možnost účasti romských spisovatelů v Penklubu a prezentaci romské literatury pod záštitou tohoto sdružení. Malá dostupnost romské literatury nemusí být pouze otázkou odepřeného čtenářského zážitku, ale, jak připomenula vlastní zkušeností Nikola Ludlová, u mnoha Romů také odepřením jedné z možností sebeidentifikace.

Ukázkami ze své tvorby se nakonec představili dva autoři. Z knihy Vladislava Halušky *Pal o Devleskero Sidor-kus* (anotaci přinesl *Romano džaniben* říj 2004) přečetla Karolína Ryvolová pohádkový příběh „O bleše“ (Pal e pušum), Emil Cina pak sklídl velký ohlas jak za své básně (četl romské originály i vlastní překlady), tak za vtipnou vzpomínkovou vánoční povídku. Kniha Cinových povídek se připravuje k vydání.

Večer s romskou literaturou a o romské literatuře byl nad očekávání živý jak díky odborným příspěvkům, tak díky představené tvorbě a rovněž pro upřímné reakce a dotazy z publika. Program trval déle než půl druhé hodiny, bohužel se však nedostalo na příspěvek Karolíny Ryvolové o nejuznávanějším romském spisovateli Andreji Giňovi, jehož dílu se absolventka romistiky věnuje ve své diplomové práci. Pořady, v nichž jsou autoři konfrontováni s pohledem odborníků, bývají často křečovité (např. v minulosti pořádané večery Literárních novin „Autor a jeho kritici“). Podzimní zastavení s romskou literaturou takové jistě nebylo, ačkoli důslednější moderování večera, které by nutilo debatéry více na sebe reagovat, by příštím tematickým zastavením jistě prospělo.

Pavel Kubaník

Kulturní odpoledne ve Slovenském institutu

1.12.2004 proběhla v Institutu slovenské kultury a vzdělávání v Praze 1, ul. Jiřská, příjemná kulturní akce Občanského sdružení Pramienok z Bratislavy. Sdružení vzniklo v roce 2002. Pracuje s romskou komunitou a postiženými dětmi, mladými lidmi i dospělými prostřednictvím umění. Sdružuje čtyři lokality na Slovensku: Dunajská Lužná, Šamorín, Kopernica a Turček. Členové sdružení se práci věnují ve svém volném čase, dobrovolně. Spolupracují s místními romskými umělci a řemeslníky, ale také získávají vstřícné kontakty a pomoc ze zahraničí. Uvádíme dvě informace o téže kulturní akci. Autory jsou studenti I. ročníku romistiky na FF UK.

I.

Ve středu 1. prosince proběhlo ve Slovenském institutu v Praze dětské divadelní představení spojené s výstavou výrobků, které si děti v rámci projektu občanského sdružení Pramienok vytvořily. Slovenské soubory, které byly do projektu zapojeny, si vybraly jednu divadelní hru rakouské autorky Elisabeth Satanikové. Ta své hry před několika lety secvičila se svými dětmi a hrály je po nemocnicích pro radost hospitalizovaných dětí. Potom se několik týdnů pod vedením koordinátorů a různých umělců a odborníků malovaly obrázky s nápady, které by se daly při představení realizovat. Nakonec si děti vytvořily loutky a celou show nacvičily.

Na divadelním odpoledni vystoupily celkem dva soubory. Jako první se představily děti z Turčeka, které pod vedením paní Evy Cilkové nacvičily hru *Gašparko a obrovská ploštica*. Hrály děti samotné, a tím se odlišovaly od ostatních loutkových ztvárnění. Představení bylo velice nápadité co se týče kostýmů – každý z herců měl oblečení sladěné do jedné barvy. Hře nechyběl humor a pokud se aktérům vymkla situace z rukou, dovedli namísto vtipně zaimprovizovat. Za obdiv stojí i abstrakta, která herci vytvářeli svým vlastním tělem (např. zvuk vzrjících dveří při vstupu do abstraktního pokoje). Na otázku, proč si vybraly tento příběh, děti odpověděly, že jim připadá nejzajímavější. Dalo se prý při něm hodně improvizovat.

| Děti, které loutky vodí a mluví, se představily na závěr |
foto Elizabeth Sataniková |

V pořadí druhým souborem byl Ohníček z Dunajské Lužné. Členy souboru byly, až na drobné výjimky, děti z romských rodin. Nacvičily přestavení *O nešťastném krokodýlovi*. Děti si za pomoci pana Petra Cigána a paní Ludmily Pavelové vyrobily loutky, se kterými celé představení odehrály. O barevnost a nápaditost postavíček nebyla nouze. Zraky diváků upoutal především kostým krokodýla, do kterého se nasoukal jeden z mladých umělců. Za těch několik minut se za paravanem vystříдалo několik desítek maňásků. Šlo například o strážce, princeznu s princem, loupežníky, černokněžníka a mnoho dalších. Hlavní postavou všech her, takovým „deux ex machina“, je Kašpárek (Gašpar ko), který v závěru příběhu svou inteligencí a vychytralostí vyřeší celý problém.

Prostě se bylo na co dívat. Divadlo působí velmi živě, protože představitelé komunikují s publikem a pokládají mu jednoduché a sugestivně položené otázky.

Děti si tuhle divadelní hru vybraly hlavně pro svou zábavu. Jednou měsíčně ale jezdí čarovat úsměvy na tváře dalším dětem do jednoho z komunitních center na Slovensku.

V představení se neangažovaly jen děti. Hrál i samotný koordinátor projektu v Dunajské Lužné, pan Tomáš Hudcovič, který hru režíroval. Z potlesku a rozhovoru s dětmi jsem poznal, že se mu ze strany svých svěřenců dostává velké popularity.

Autorka her Elisabeth Sataniková dlouhá léta spolupracuje s iniciátorkou celého projektu a zakladatelkou občanského sdružení Pramienok, s bratislavskou výtvarnicí Katarinou Polákovou.

V úplném závěru kulturního odpoledne předal Slovenský institut narozeninové dárky malým hercům.

Lukáš Houdek

II.

Na začátek adventu, prvního prosince, zahrály ve Slovenském institutu v Praze romské děti ze skupiny Ohníček maňáskové divadlo. Soubor pochází ze Slovenska z Dunajské Lužné a z obce Turček. Pod vedením koordinátorů, jejichž čelnou představitelkou je Katka Poláková, a ve spolupráci s malíři Peterem Cigánem a Ludmilou Pavlovou děti během tří měsíců pohádky nacvičily a samy si navrhly kulisy i masky.

Představení začalo ve dvě hodiny odpoledne. V hledišti se sešli hlavně příbuzní a kamarádi herců, aby jim drželi palce, což nebylo ani potřeba, protože až na pár zakoktání děti podaly senzační herecké výkony. Všichni v hledišti se během představení smáli na celé kolo, až občas rozesmáli i herce.

Hlavní herec, představitel Gašparka z první pohádky Zdenko Fabula se nám po představení svěřil, že hrát divadlo ho velmi baví a že by se mu chtěl dále věnovat. Zdenkovi je třináct let a předtím, než objevil divadlo, hrál hlavně fotbal. Teď je pro něj divadlo koníček i práce, jak říká. Naučit se text pro něj rozhodně nebyl žádný problém, spíš si před představením nevěřil a měl trému, to ale rozhodně nemusel, protože podal skoro profesionální výkon.

V druhém představení s dětmi z Dunajské Lužné účinkoval i jejich koordinátor Tibor Šarkezi ze sdružení Ohníček, který divadlo nacvičoval. S představením je spokojen a na své svěřence je patřičně pyšný. Premiéra hry *Gašparko a nešťastný krokodýl* byla ve Slovenské filharmonii v Bratislavě, jinak děti hrají každý měsíc v bratislavském Polus city centre.

Jedenáctiletá Gretka, která hrála strážce v *Gašpárkovi a krokodýlovi*, byla po představení unavená a svěřila se nám, že už žádné divadlo hrát nechce a že bude raději kadeřnice. Naopak její dvanáctiletou kamarádku Karolínku divadlo ve sdružení Ohníček baví natolik, že přemýšlí pokračovat dál na konzervatoři. Na závěr dostaly děti od Slovenského institutu spoustu dáreků a ještě téhož dne odjely zpět na Slovensko.

Nakonec citace autorky divadelních her Elisabeth Satanik: „Kéž projekt občanského sdružení Pramienok, Kataríny Polákové a jejích přátel, vyvolává pocity přátelství a sjednocení mezi rozličnými národnostmi, jazyky, náboženstvími a kulturami. Měli bychom vědět, že každé dítě je dar celému lidstvu. A my všichni jsme zodpovědní za všechny děti na světě.“

Rozálie Kohoutová

„Je to kulturní záležitost! ...Nebo ne?“

V úterý 23. listopadu 2004 se ve městě Tralee na západě Irska konal seminář o kulturních rozdílech a diskriminaci vztahující se k irským travellerům. Ústředním bodem programu byla divadelní hra Michaela Collinse „Kočovník v procesu vývoje – Je to kulturní záležitost! ... Nebo ne?“. Autor hry se zabývá profesionálním herectvím od roku 1987; je členem výkonného orgánu Hnutí irských travellerů a učí drama v politickém a kulturním centru travellerů Pavee Point v Dublinu. Hra je založena na vyprávění autentických zážitků z dětství, dospívání a z počátků autorovy komunitní práce. Michael Collins je zároveň jediným hercem, který se v průběhu hry objeví na jevišti.

Michaelův herecký projev je velmi úsporný, ale zato vysoce realistický. Svoje diváky dokáže rozesmát a v zápětí dojmout až k slzám. Dovídáme se jaké to bylo, když jako malý chlapec žil zpočátku se svou rodinou ve stanu, později v obytném voze, a co to pro rodinu znamenalo, když si nakonec jeho otec pořídil auto. Je těžké si představit, že Michael spolu s ostatními dětmi z rodin travellerů musel chodit do separátní třídy, která se s dětmi z usedlých rodin nemohla stýkat ani o přestávkách. Ve třídě byly sloučeny různé věkové skupiny a děti se tam nejčastěji zabývaly kreslením. (Takto se děti travellerů běžně vzdělávaly v Irsku ještě před deseti lety.)

Hra Michaela Collinse důsledně boří mýty a ostudné předsudky, které bohužel dodnes uplatňuje většinová společnost vůči irským travellerům podobným způsobem, jak to vyjádřila Mary Ellen Synon v roce 1986 v deníku *Irish Independent*: „Je to život, ve kterém choutky nejsou ovládány intelektem. Je to život, který plní soukromý majetek a nerespektuje veřejné zákony. Je to život o penězích bez produktivity, o půdě bez nákladů, o škodě bez náhrady, o napadení bez zatčení, o krádežích bez obžaloby a o vraždě bez výčitky. Je to život horší než život zvířat. Zvířata jsou alespoň vedena zdravým instinktem. Život travellerů je bez zušlechťujícího intelektu člověka a bez upevňujícího instinktu zvířete. Drátenická „kultura“ postrádá úspěch, disciplínu, rozum nebo intelektuální ambice.“

Na začátku celé akce účastníci semináře dostali možnost vyzkoušet si diskriminaci na vlastní kůži. Někteří z nich obdrželi jmenovky s červenou, jiní se zelenou tečkou. Při vstupu do sálu byli pak účastníci důsledně segregováni na základě příslušných barev. Majitelé zelených teček byli usazeni v předních řadách sálu a byly jim nabízeny čokoládové bonbóny, na rozdíl od majitelů červených teček, kteří byli usazeni vzadu a byli odděleni od ostatních řadou prázdných sedadel. Na závěr byli účastníci dotázáni, zda vědí, podle jakých kritérií obdrželi či neobdrželi zelenou tečku a spolu s ní příslušná privilegia. Ukázalo se, že privilegovanou barvu obdrželi jenom modroocí diváci.

Po skončení divadelní hry byly diváci vyzváni, aby se na místě zúčastnili diskuse, ke které se později připojil i Michael Collins. Diskuzi moderovala facilitátorka Gerry O'Sullivan, která má v tomto směru bohaté zkušenosti.

V odpolední části se i nadále diskutovalo a zároveň se přítomní zúčastnili interaktivní hry na téma nerovných příležitostí pro různé sociální skupiny.

Celou akci pořádala organizace Kerry Travellers Development Project. Bylo pozváno na 400 organizací a různých subjektů; pozvání přijalo 160 lidí. Jistým zklamáním bylo, jak v průběhu diskuse uvedla komunitní pracovnice KTDP Annie Harrison, že pozvání na seminář ignorovaly veškeré střední školy až na jedinou výjimku.

Helena Clark – Jiřincová

Kalendář irských travellerů

Irští *travellers* jsou minoritou domácího původu, která se od majoritní společnosti odlišuje historií, systémem hodnot, zvyky a tradicemi, životním stylem, kulturou a jazykem. Její etnický původ je nejasný a existují o něm různé teorie; jisté je jen, že existuje v rámci irské společnosti po staletí. Nejnápadnějším rysem životního stylu travellerů je kočovný či polokočovný způsob života a s ním spojené tradiční profese (obchod koňmi, podomní obchod s drobným zbožím a prodej v rámci výročních trhů, sběr kovového šrotu, sezónní zemědělské práce a další). Tato minoritní skupina je bohužel dodneška v rámci majoritní společnosti sociálně zcela znevýhodněná a vystavená každodenní diskriminaci. Podle censu z roku 2002 žije v Irsku 24 tisíc travellerů (0,6 % obyvatel). Příslušníci této komunity se sami identifikují jako *travellers*, jakákoliv jiná apelativa jsou považována za hanlivá (např. *tinkers*), případně pseudovědecká (*itinerants*). Počet příslušníků romské komunity v Irsku se odhaduje na 1700; většina z nich pochází z Rumunska, Polska, České republiky a Bulharska.

Dne 9. listopadu 2004 se poblíž města Tralee v západní části Irska konala vernisáž výstavy fotografií a zároveň představení kalendáře na rok 2005. Výstavu i kalendář realizovala organizace The Kingdom Curragh, s.r.o., založená účastníky komunitního projektu, který se snaží o řešení problémů místních travellerů ohledně vlastnictví koní (Tralee Community Horse Project).

Obecným cílem celého projektu je vytvořit partnerskou spolupráci mezi usedlou komunitou a travelleri, která umožní řešit problém nerovných příležitostí a přinese pozitivní změny jak na individuální, tak na institucionální úrovni.

Jedním z konkrétních cílů tohoto projektu je zakoupit půdu a vybudovat středisko, kde by mohli místní travelleri ustájit a pást svoje koně. Zákon z roku 1996 (Control of Horses Act 1996) vyžaduje, že majitelé koní musí vlastnit půdu, anebo k ní musí mít přístup. V praxi to pro travelleri znamená, že si musí pronajímat půdu od farmářů, kteří jsou ale známi tím, že v důsledku stále pokračující diskriminace travellerům půdu pronajímat nechtějí. Za přechovávání koní na obecní půdě hrozí travellerům pokuty a zabavení zvířete, které je vráceno jen na základě zaplacení pokuty a stanovených poplatků. Pokud je majitel neschopen zaplatit ve stanovené lhůtě několika dnů nebo se například v dostatečné době ani nedozví, že zvíře bylo zabaveno, kůň je na příkaz úřadů utracen.

Odpovědnost za projekt nese řídící komise, ve které je zastoupeno celkem 9 subjektů. Jsou to například čtyři místní majitelé koní, nezisková organizace Kerry Travellers Development Project, krajský veterinář, krajský úřad pro vzdělávání, městská rada v Tralee, policejní úřad a další. Všechny zúčastněné spojuje myšlenka pozitivního přístupu, který uznává a respektuje kulturu travellerů včetně tradice chovu koní.

Kalendář a výstava jsou jedním z produktů výše zmíněného snažení. Letošního roku se skupina šestnácti mužů z komunity travellerů v Tralee zúčastnila fotografického kursu. Výsledkem jejich práce jsou fotografie koní, které jsou ústředním tématem kalendáře i výstavy a reprezentují tak kulturu, ve které je jejich vlastnictví tak důležité, že „... nic nemůže zabránit travellerům v tom, aby vlastnili koně ...“ (z dotazníku, který byl součástí přípravné fáze projektu).

Pro budoucnost je velmi nadějně, že se v tomto projektu, jak při slavnostním zahájení výstavy zdůraznila Ann O'Dwyer, koordinátorka agentury RAPID (Revitalising Areas by Planning, Investment and Development), „... poprvé sešli členové místní komunity travellerů se správními úřady, aby na něčem společně pracovali.“

Helena Clark-Jiřincová

Kaple blahoslaveného Roma

| Ceferinova kaple | foto autoři |

Jméno blahoslaveného Ceferina Jiméneze Mally (španělského Roma, kterého blahoslavlil v roce 1997 papež Jan Pavel II.) nese kaple centra občanského sdružení Český západ ve vsi Dobrá voda (západní Čechy, Karlovarský kraj). Tato vesnice byla po odsunu místního německého obyvatelstva v roce 1948 postupně osídlena novými příchozími, především z území dnešního Slovenska. Velkou část z nich tvořili Romové, kteří se tak ocitli v praktické izolaci od okolního světa. Dnes žije v panelovém domě ze šedesátých let (čtrnáct malometrážních bytů), do něhož byla většina Romů nastěhována, 78 osob různého věku. Občanské sdružení Český západ vzniklo z projektu pro integraci této romské komunity do okolní společnosti. Jeho realizaci započal za podpory několika místních obyvatel v létě 2000 klášter trapistů v Novém dvoře.

Ve stejné době vznikla svépomocí i kaple bl. Ceferina. Návrh pojmenovat kapli po bl. Ceferinovi vyšel od polského kněze Piotra Janczaka, působícího v Toužimi (jejíž součástí Dobrá voda je) a okolí. Tak vzniklo první a dosud patrně jediné místo v České republice, které tohoto patrona Romů připomíná. V SR je Ceferinimu zasvěcen kostel na Poštárce u Bardejova. Má sloužit nejen jako prostor pro bohoslužby a výuku náboženství, ale i jako tiché místo k zastavení uprostřed všedního dne. A to je v Dobré vodě vítáno nejen jejími obyvateli, ale i pracovníky občanského sdružení, které v centru tráví většinu svého času.

Pravidelných bohoslužeb se zúčastní 30–50 lidí, kteří se do poměrně malé místnosti mohou jen stěží vejít. Proto místní uvažují o zbudování samostatné kaple. Pozemek i část peněz už mají: trapisté z Nového dvora pro ně v blízkosti osady zakoupili kus půdy a od německých vysídlenců dostali na stavbu 0,5 milionu korun. Celkové náklady však představují 2–3 miliony, které zatím marně shánějí.

*Studenti religionistiky FHS Univerzity Pardubice
R. Nový, P. Řehák a R. Weinigerová*

Jarmila Hannah Čermáková

Odejít vzhůru – opožděné ohlédnutí za Mílou Červinkovou

V červnu 2004, těsně před prázdninami, nás nečekaně opustila paní Milada Červinková, přítelkyně dětí, zejména dětí romských.

Už za svých studií na pedagogické fakultě Karlovy univerzity v Praze se zajímala o Indii a učila se jazyku hindí. Logicky ji tento zájem přivedl k příbuznému jazyku – jazyku Romů. Dlouhá léta navštěvovala kurzy romštiny na pražské Jazykové škole. Své znalosti pak zúročila ve své dlouholeté praxi. Nejen jako učitelka na Základní škole v Komořanech na Mostecku, kde začínala. Především jako speciální pedagožka v Thomayerově nemocnici v Praze. Zde pracovala obětavě a s citem přímo seismograficky nastaveným na individualitu každé z dětských duší.

Desítky a stovky nemocných dětí v ní nalézaly druhou matku, pro děti Romů měla v záloze své vlastní, ve verších zpracované pohádky, vycházející z romské tradice, jedno z děvčátek – dnes už je samo matkou – se jí stalo po zbytek života adoptivní neteří, milovanou Růženkou. Paní Milada byla velká duše, věřící člověk, schopný vcítění do kteréhokoli z bližních: přátel i nepřátel. Měla vzácný dar v Čechách nevídaný: radovala se z úspěchu druhých. Samozřejmě, o to snáze se jí dařilo tišit cizí žal. Nejen vlastní slova útěchy, i velmi citlivě volená terapie četbou, hudbou nebo výtvarným projevem patřila k jejím tichým léčitelským postupům. Laskavost, trpělivost a víra paní Červinkové se zdály nevyčerpatelným zdrojem její mravní síly. O jejích schopnostech uměleckých věděli jen přátelé rodiny. A děti, které měly vzácně příležitost inscenovat v užším kruhu některé z jejích textů. Vždy jsou to epické pohádky ve verších, v dokonalém a kultivovaném rytmu, pro dětské ucho snadno uchopitelné. Rozsah námětů je velmi široký, od ságy severní Evropy dolů na jih, nezapomínala ani na africký kontinent. Její pohádka *Černé bubny Lokali* tvoří součást naší společné multikulturní čítanky TY + JÁ = KAMARÁDI. Nejhezčí z romských motivů – O věrném přátelství – byl věnován redakci časopisu *Romano vodi* (Romská duše). Část z básnického díla Milady Červinkové byla uvedena na programu Humanistického centra *NAROVINU* 27. listopadu 2004.

Paní Milada Červinková za sebou nechala práci, která dojde svého ohodnocení v jejích dětech, v jejích žácích. Uměla rozechřívát v duších jiskru trvalého poznání a rozeznávat pravé hodnoty. Dnes víme, že jdeme v jejích stopách. Až na místo, kde vážné zranění ukončilo její službu bližním, aby ji povznese – ve vsí skromnosti – na celoživotní poslání.

*V krbu ohně zapálili
žhnou v něm polena
pláč nade mnou, Meluzíno
v mračnech schoulená.
Opánky mi spálit chtějí
šité reznou nití,
z kousků jsem je sešívala,
teď se žárem vznítí!*

Milada Červinková: Červené střevíčky (ukázka z legendy)

Romské básně Vojtěcha Fabiána (Marcela) s překlady M. Červinkové:

**Sako ča jekhvar
arakhel peskeri bacht.
Me miri prekheldom
sar čorachuno balo.
Mange na ačhel imar ništa,
ča dromeha te tradel
sar phuro ruv,
so šoha nane čalo ...**

*Jenom jednou
se štěstí neopozdí
já svoje ztratil –
blesk prasátka po zdi –
a teď mi nezbývá
než běžet ze všech sil
cestou jak starý vlk,
který už dolovil.*

**Ciná tuke, mri piraňi
ciná gendalos,
kaj te dikhes, savo tuke
cindom gerekos.**

*Jestli by tě, moje milá,
napadlo,
že ti koupím ke kabátu
zrcadlo.*

**Perješiste ča o raňa
kajso phiraven,
sar tut dikhna aver Romňa
choľatar mi meren!**

*V Prešově se takhle strojí
dámy na slavnosti,
každá Romka, co tě potká,
málem pukne zlostí.*

Ma le tuke, miro čhavo,
la čha, so ke tute nane.
Tuke pativ solacharel,
imar la sas štar pirane.

Tuke pativ solacharel,
pro murša o jakha čhivel,
pre avreste čoral asal,
u tut dilineske kerel.
Tuke vaďos učharel,
taj pal avre maj na merel.

Ma le tuke, miro čhavo,
la čha, so ke tute nane,
te chan tuke na tavela,
pre godi lake o pirane.

Bibacht mukhes pre tro šero,
soske la les, miro čhavo?
Užar, užar, bajineha,
tro dživipen ela jalo.

*Nežeň se, chlapče, s děvčetem,
když to není ta pravá.
Tobě věrnost odpřísáhne
po jiných pomrkává.*

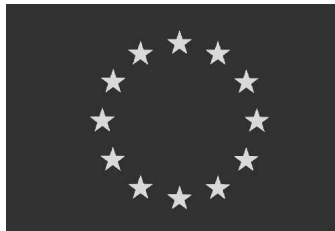
*Tobě věrnost odpřísáhne,
se čtyřmi už chodila,
na jiné se tajně směje,
za nos by tě vodila.
Když ti postel ustele,
myslí na své ctitele.*

*Nežeň se, chlapče, s děvčetem,
když to není ta pravá,
k plotně se ti nepostaví,
milenci jí nejdou z hlavy.*

*Hoře padne na tvé srdce,
když ti ano odpoví,
pak si, chlapče, nenaříkej,
že máš život jalový.*

| Míla Červinková na dovolené – mezi romskými dětmi
na Slovensku. Krompachy 1991 |

Romano džaniben - ňilaj 2005
Sborník romistických studií

Vydává Společnost přátel časopisu Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3
tel.: 222 715 947, e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktorka: Milena Hübschmannová
Výkonné redaktorky: Lada Viková a Helena Sadílková
Technický redaktor: Peter Wagner
Sazba: Petr Teichmann
Tisk: PBtisk, Příbram

Produkci zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Biskupcova 78, 130 00 Praha 3
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz

Náklad: 600 ks
Doporučená cena: 140 Kč
Roční předplatné: 280 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545
Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.